

2223

NAPKELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

Brisits Frigyes: Tormay Cécile Fehér barátjáról

Villani Lajos a lengyel szabadságharcról

Tóth László
Thurzó Gábor
Bisztray Gyula
Mesterházy Jenő
Molnár Kata
Rédey Tivadar
Prahács Margit
Dömötör István

Az első vers (novella)
Az öreg Gerhart Hauptmann
Magyarok Romániában
A pesti Vigadó
Az erkölcsi szépség könyve
Godíva
Igor herceg az Operaházban
A táblabírókorszak festői

Hjú Gyökössy Endre, Anette von Droste (Berde Mária), Giuseppe Lipparini, Jékely Zoltán és Vajda Endre verse

Apró cikkek: Néma városok — Írói önérzet vagy írói önmádat — Olesó szellemiség.

A kritikai és szemle rovatokban:

Henri Bernstein, Bibó Lajos, Boros Sándor, gróf Hunyady Ferenc, Karafiát Jenő, Makkai Sándor, Marconnay Tibor, Charles Morgan, V. Nagy Szeréna, Eugene O'Neill, Pálosy Éva, Perkátay László, Peterdi Andor, Petri Mór, Reményi József, Révay M. Jánosné, Rónay György, Rónai Mihály András, Gerald Savory, Szádvány Zoltán, Szentiványi Jenő, Tiboldi József, és Vas István

műveiről ír:

Dénes Tibor, Fábíán István, Zalai Fodor Gyula, Galambos G. Ferenc, Kiss Tamás, Mesterházy Jenő, Mihály László, Rédey Tivadar, Rónay György, Sárkány Oszkár, Szakáts László és Thurzó Gábor.

214

1938. ÉV

XVI. ÉVFOLYAM

ÁRA 1.20 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felolós szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 Pengő. Külföldre 15 Pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 131—420.

Szerkesztőségi órák: kedden 3—5-ig.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Brisits Frigyes: Tormay Cécile: A fehér barát ... ..</i>	73	<i>Thurzó Gábor: Az öreg Gerhart Hauptmann</i>	90
<i>Mihály László: Ki sirat el? (Vers) ... ..</i>	75	<i>Képes Géza fordítása: A füge (Vers) ...</i>	95
<i>Villani Lajos: A lengyel nemzet szabadságharca 1863-ban ... ..</i>	76	<i>Jékely Zoltán: Régi florenci asszonyokhoz (Vers) ... ..</i>	96
<i>Ifj. Gyökössy Endre: Csontváz van bened is (Vers) ... ..</i>	80	<i>Bisztray Gyula: Magyarok Romániában száz évvel ezelőtt ... ..</i>	97
<i>Tóth László: Az első vers ... ..</i>	81	<i>Vajda Endre: Ballada az elvarázsolt lakat-ról ... ..</i>	105
<i>R. Berde Mária fordítása: A gyermek a lápban (Vers) ... ..</i>	89	<i>Mesterházy Jenő: A pesti Vigadó ... ..</i>	106

APRÓ CIKKEK:

<i>(marék): Néma városok... ..</i>	110	<i>Mihelics Vid: Olcsó szellemiség ... ..</i>	112
<i>Pasquino: Irói önértet, vagy önimádat? ...</i>	110		

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Molnár Kata: Az erkölcsi szépség könyve</i>	113	<i>Z. F. Gy.: Karafiáth Jenő: Az én dalaim</i>	124
<i>Thurzó Gábor: Rónay György: Keresztút</i>	116	<i>Szakáts László: Szétesett ország ... ..</i>	124
<i>Sárkány Oszkár: Nem üti meg a mértéket;</i>	118	<i>Galambos Gruber Ferenc: Szentiványi Jenő: A fekete bocskor ... ..</i>	126
<i>Fábián István: Marconnay Tibor: Az idők kertje ... ..</i>	119	<i>Kiss Tamás: Verseskönyvek... ..</i>	127
<i>Dénes Tibor: Makkaí Sándor: Holttenger</i>	120	<i>Mesterházy Jenő: Révay M. Jánosné naplója: 1918 novem. 1—1919 augusztus 7</i>	128
<i>Mihály László: Naplemente fáklyalángja</i>	122	<i>Mihály László: A hat leány villája: ...</i>	130
<i>Rónay György: Reményi József: Amerikai írók ... ..</i>	123		

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadar: Színház... ..</i>	131	<i>Dömötör István: Képzőművészet ... ..</i>	139
<i>Prahács Margit: Zene ... ..</i>	136		

MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

<i>Les grands Poètes hongrois du XIX-e siècle ... ..</i>	143	<i>Az Isten Igájában, holland nyelven ... ..</i>	144
<i>Michael Zorn: Magyarren ... ..</i>	144	<i>Román lap Magyarországról ... ..</i>	144

TORMAY CÉCILE: A FEHÉR BARÁT.

Irta: *Brisits Frigyes.*

AZ OLVASÓKÖZÖNSÉG és a könyvismertető csak a legnagyobb megilletődéssel és elboruló kegyelettel tekinthet «A fehér barát» regénykötetre, a ragyogó író művészetének utolsó ajándékára, mellyel még halálából is felékesíti életünket. Annál nagyobb fájdalom az nekünk, hogy ezt a gyönyörű finomságot csak az emlékezés írás-koszorújával tudjuk viszonozni, melyet már nem Tormay Cécile élő tollára, hanem összeomlott életnek immár csak történelmi értékére lehet ráfonnunk. A halál felszabadítja és megvilágítja az élet távlatait. Erre gondolva, ebben az irányban szemlélődve, még jobban átérezzük annak a világnak a szépségét, mellyel Tormay Cécile gazdagabbá tett bennünket, de egyúttal szegényebbnek is tudjuk magunkat, akik hozzá voltunk szokva ahhoz, hogy az ő artisztikus írásai tegyék finomultabbá és nemesebbé életérzésünket, hogy «ezzel is kevesebb szenvedés legyen a világon».

Az első két kötet eseményei után a regény főhőse: Ung itt érkezik el élete fordulójához, mellyel megtalálja önmagát, szerepe hivatástudattá nő meg. A mohi csata után Ung vitéz az irughegyi pálosok kolostorába jut, hosszas lelki tusakodás után felveszi a rend fehér köntösét s miután hősi bátorságával végigszenvedi a tatárok támadását, Bertalan pécsi püspöktől küldetést kap, hogy járja végig a tatárdúlra országrészeket, erősítse az erőtleneket, és vigasztalja a vigasztalanokat. Ung, a fehér barát, elindul nemzetmentő útjára. Hírül viszi mindenfelé, hogy a tatárok kitakarodtak az országból; hitre és bizalomra neveli a lelkevesztett magyarságot; Segődön felépíti a királyné otthonát; megfélemezi a tömegek felszabadult ösztöneit; összetartásra hangolja a pártoskodókat; a közösség érzésére ébreszti a főurakat; magához téríti az országot. Alakja emberfeletti lesz. Nem fog rajta sem gyűlölet, még a halál sem. Ő lesz az élő magyarság szimbolusa, az új értelem és világosság, mellyel a magyarság meglátja önmagát és folytatja jövőjéről történelmét. Az életnek ebbe a derengő hajnalában ragyog szét Ung vitéz lelkének eltűnő legendája.

Tormay Cécile ebben a kötetében emelkedik fel írói művészetének legmagasabb oromzatára. Eseményalakító képzelete dúsabb, mint az előző kötetekben. Főhősének belső világában nagyobb mélységeket tár fel, jobban szétszedi lelkisége mozzanatait, mint amazokban. Ahogy Ung, ez a barbár kétségbeesésbe és dacba visszazuhant középkori magyar, az irugi kolostorban átalakul Krisztus hitének lovagjává, a legszebb lélektani remeklés, melyet újabbkori irodalmunk felmutathat. E művészi alaképitő értékével egyenrangú az a módszere, amellyel a történelmet, ennek erőit spirituálisan megszemélyesíti Ungnak országöntudatot jelentő legendájában, egy énfölötti géniuszában. Tormay Cécile a legszerencsésebben oldotta meg a történelmi regény sokat vitatott és hányatott problémáját. Mindenhol a történelmi tények szilárd talaján jár, nem old fel közülök egyet sem a mese ingere kedvéért. De ugyanakkor felemeli a tények adatait a bennük rejtetten

kifejezésre vágyó magasabb értelemre s ezt teszi meg Ungban hőssé. Egy nemzet természete mindig több és erősebb hatalom, mint a nemzetet ért történet. Alapjában igen mély történetfilozófiai gondolatok világában járunk e regényben. Az író az élet és halál messzi és transzcendens szálaiból szövö meseanyaga láthatatlan hajszalérezetét, melyek nem szívják el a költőiség varázsát, s nem is hervasztják el érdekükön a műélvezés első vágyódását és gyönyörűségét. De ugyanakkor táplálják és teljessé teszik az életnek és a kornak egész igazságát. Itt van a titka Tormay Cécile koréreztetésének és történelmi levegőjének. Ung alakja lassan-lassan nő ki környezetéből, amelyben minden neki él s viszont minden rajta keresztül kapja vissza maga számára a nagyobb élet jelentőségét. Amint Ung eszmeiesített hivatása egyre magasabb és általánosabb életté alakul át, aszerint emelkedik fel maga körül s jut egyetemes kapcsolathoz a magyar élet legkisebb részlete is. Valóság és szimbolum, részlet és egész, eseményesség s ennek lelki feltárása, költőiség és tűnődő gondolat, ezeken a belső kettőségeken áramlik le Tormay Cécile regényének élete. A történelmet nem kérdezi és olvasóit nem tanítja. Amazt megszólaltatja, mint az élet nagy és titokzatos illusztrátorát, erre pedig rábizza az élet minden korban egyaránt szomorú és rejtett arcának egyeni élményén át való felfedezését. Ő, az író nem tesz mást, mint csodálatos nyelv-csipkéivel bevonja és átényhíti mindig fájló meseanyagát, aztán félrehúzza róla mondatai remegő szépségének függönyét: hadd lássák meg az utódok elődeik sorsában a maguk s az ember örök történetét. Az életnek és egy kornak ilyen sűrített, gazdag szintézisét csak ő tudta megalkotni.

Stilusa is ezt a koréreztető művészetét szolgálja. Nyelve, asszociációs ereje páratlanul sokirányú és friss. Alig van mondata, mely hangulattalan volna. Valamennyi vagy képbe, vagy gondolatba folytatódik. Ezért sokszínűek, mélysodrúak, széles felépítésűek; a mosoly vagy jókedv idegen megvilágítás rajtuk, mintha mindig a gondolatok harangzúgása hallatszanék ki belőlük.

Igen, Tormay Cécile gondolatai! Itt is megjelennek, hogy mint betétek egy pillanatra megállítsák a mese életét s kiemeljék belőle az élet értelmét. Gyönyörű igék, a szellem ékszerai, hadd álljon itt belőlük egy-kettő: Az Istenért nagy utat kell megjárunk s közben el kell mindent ejtenünk, hogy végül két üres kezünk szabadon kulcsolódjék össze az Úr előtt. — Az ember sehol sem talál több világosságot és több békességet, mint amennyit a szívében egyik helyről a másikra magával hoz. — Isten betegséggel és elfáradással állítja meg az embert, hogy látni tanuljon és belenézzen a saját szívébe. — A hangban elmúlás van, a csendben örökkévalóság. — Az ember a legnagyobb utat nem az utakon járja meg.

Az igék néha úgy hatnak, mintha nem axiómák, hanem vallomások lennének.

* * *

A regény csak részben Tormay Cécile maga kidolgozása. Halála megakadályozta munkája befejezését. Ezt a nehéz és kényes feladatot Kállay Miklós vállalta. Részint Tormay Cécile megmaradt jegyzetei, vázlatai, részint Ambrózi-Migazzi Lajosné grófnénak, az elhunyt író hűséges barátnőjének irányítása nyomán fejezte be a csonkán maradt regényt, még pedig éppen olyan örökös kegyelettel, mint írói művészettel. Kállay kitűnően beleélt

magát Tormay Cécile regényírói modorába, tárgylátásába, szemléletmódjába, főként pedig nyelvképzeteibe. Tormay Cécile-t elérni nem lehet, de bizonyos, hogy finomabban és szebben sem lehet megközelíteni, amint azt Kállay Miklós tudta tenni.

* * *

A regényt akkor fogadhatjuk értékeihez méltóan, ha nemcsak műfaji remeket látunk benne, hanem mást is: az író szándékát. Hiába vetítette ki az író tárgyát a tatárjárás idejébe, a regény nekünk szól s az ő hitének, élete küldetésének felejthetetlen vallomástétele is. Tormay Cécile talán sehol nem adott annyit önmagából s magyarságából, mint ebben a könyvben. Ezért több, epikaibb és megrendítőbb ez a könyv, minthogy csak szórakoztató írást lássunk benne. Hittől és bizalomtól sugárzó konfesszió, zokogás és imádság, intés és szeretet, példaadás és léleképítés, egy áldozatban elégett fenséges írói lélek halálánál is erősebb tanításának mindig élő szava.

Amint életéért, e könyvéért sem tudunk neki eléggé hálásak lenni!

KI SIRAT EL?

*Olykor, s most is, ha rámterül az árnyék,
hogy végleg menni kell, kérdem: mi vár még
több a halálnál? Életem, amelynek
most mult el igazi tavasza, kelyhet*

*tart elém keserű itallal, ez megöl.
Ki sirat el? Csupán a Hargita felől
suhog pár bús fenyő és keseregve
kong egy harang, s egy csillag rengetegbe*

*szédül le odafennről. S Budapesten?
Ott semmitem mozdul, sokszor kerestem
szívét, de nincs... Csak mindig esőző közöny,
dallal, jó szóval én hozzá nem férközöm.*

*De itt a Palatinon-n, ahol ültem
virágok közt magamba elmerültem,
a forró kékre fenn piciny felhő borul,
s egy elfáradt babérgally a helyemre hull...*

*Mondják: ember volt, kóbor és torz nevető,
bolygott, amíg bitangé volt bőség, s tető,
két haza közül harmadik fogadta
be, barbár, de lelkét Rómának adta!*

Mihály László.

A LENGYEL NEMZET SZABADSÁGHARCA 1863-BAN.

Irta: *Villani Lajos.*

LENGYELORSZÁG harmadik felosztásával beteljesedett a világtörténelem kiáltó igazságtalansága és Európa egyik legnagyobb állama darabokra szaggatva beolvadt hatalmas szomszédainak területébe. Nem így a lengyel nemzet, melynek szabadságáért és nemzeti létét követelő szavát semmiféle erőszak elnémitani nem tudta. A XIX. század első évtizedeiben kétségtelen volt már, hogy létezik valamely láthatatlan Lengyelország, melynek tagjait az a szilárd meggyőződés tartja össze, hogy hazájuk fel fog támadni és az elszakított részek egyesülnek majd az ősi határok keretei között. Ezt a nagy célt, melyért valóban érdemes volt élni, küzdeni és szenvedni, a legkülönbébb szervezetek igyekeztek megvalósítani. Az eszközök tekintetében eleinte nagyok voltak az ellentétek, utóbb azonban mindenki egyetértett abban, hogy a lengyel függetlenség kivívása csak forradalom útján lesz lehetséges. Nehéz és küzdelmes volt sok lengyel politikus élete, ki külföldön az emigrációnak száraz és szűkenmért kenyerére volt utalva. Sajátságos keverékei voltak ezek a lengyel emigránsok a forradalmár semmitől vissza nem riadó eltökéltségének és a hazájáért őszinte szeretettel lángoló hazafi idealizmusának. Szenvedtek a nemzeti eszméért és a haza feltámasztásába vetett hitükért és ugyanakkor kezökben tör villogott és bomba füstölgött. Lelkiségük és gondolatviláguk alkalmazkodott a XIX. század romantikus és a szabadság eszméjét mindennél többre értékelő felfogásához: céljaik megvalósítására közös akarattal a forradalom kirobbantását kívánták.

Nemcsak a hirtelen fellángolás ösztökélte azonban a lengyel emigráció vezetőit. Hosszú külföldi tartózkodásuk megtanította őket az európai események nyugodt és higgadt mérlegelésére is. Megállapíthatták, hogy a Szent Szövetség, melynek tagjait világnézeti és gazdasági ellentétek választják el egymástól, feladatát teljesíteni immár nem tudja. Látták a mindenütt erjedő elégedetlenséget, mely mint az 1825. évi kísérlet mutatta már a mindenható cár birodalmában is felütötte fejét. Reájöttek, hogy Európában átalakulás szükséges mutatkozik és az általános forradalom olyan nagyarányúnak ígérkezik, melybe Lengyelország nagyobb kockázat nélkül bekapcsolódhatik. Ez az elgondolás okozta, hogy a lengyel emigráció úgy 1830-ban, mint pedig 1848-ban, amikor Európaszerte megingott a föld, az uralkodó hatalmasok lábai alatt, forradalmat támasztott odahaza a lengyel-földön is. Eredménytelenek maradtak azonban ezek a megmozdulások, bár így is sikerült sok nemzet rokonszenvét a lengyel ügy iránt megszerezni. Azok között, akik szívvel-lélekkel együttéreztek a lengyelek törekvéseivel, az elsők közé tartozunk mi magyarok is.

Az eredménytelenül végződött forradalmaknak tanulságaik maradtak. Kiderült például, hogy 1848-ban a poroszok uralma alatt álló pozeni tartományban a lengyel parasztság nem vette ki a maga részét a felkelésből, mert bár nehezen viselte a porosz fegyelmet, attól tartott, hogy a lengyel uralom visszatérése hátrányos lesz gazdasági helyzetére. A lengyel szabadsági mozgalmat irányító és külföldön élő politikusoknak tehát számolniuk kellett

ezzel a belső gyengeséggel és éppen ez volt egyik oka annak, hogy igyekeztek mindjobban bekapcsolódni a nagyarányú és több európai államot felölelő európai függetlenségharcba. Ezért tehát a lengyel emigráció már 1858 folyamán csatlakozott a Mazzini által létesített nemzetközi forradalmi egyesületekhez, melyeknek célja a monarchia megdöntése és népköztársaságok kialakítása volt. Ezt a célt csakis a forradalmak egyidejű kirobbantásával lehetett elérni.

Mazzini a lengyelek csatlakozásának nagy jelentőséget tulajdonított. Az olaszok részére sorsdöntő 1859. év májusában meg is írta a lengyel bizottságnak, hogy számításai szerint ha Lengyelországban jól előkészített forradalom robban ki, ennek nagyfontosságú következményei lehetnek. A lengyel példát követné Magyarország, azt Olaszország, majd pedig az európai Törökország elnyomott népei. Ugyanakkor figyelmezteti azonban Mazzini a lengyeleket, hogy senkiben se bízzanak és ha nem érzik elég erősnek magukat, várakozzanak míg Olaszországban kirobbanva Magyarországon át a mozgalom eléri a lengyel határokat.

Az olasz-francia csapatoknak elért sikerei a lengyel emigránsokban vérmes reményeket ébresztettek, amelyek azonban a villafrancai fegyverszünet után csakhamar lelohadtak. Kitűnt, hogy a lengyeleknek is elsősorban önmagukra kell számítaniuk. A forradalmi bizottság tehát fokozottabb erővel folytatta a már megindított propaganda munkáját. Már 1858-ban titkos társaság keletkezik a pozeni lengyel diákok között, miután a hazájuk helyreállításán munkálkodó emigránsok belátták, hogy céljaik eléréséhez legelsősorban az ifjúságot kell megnyerniök. A pozeni példát követték nemcsak a poroszok, hanem az oroszok által megszállott lengyel területeken is és így megalakult 1862-ben a központi szerv a nagy lengyel diákszövetség. Az ebben tömörült diákság azt a célt tűzte maga elé, hogy az ifjúságot lengyel nemzeti szellemre szoktatjtassa, önfeláldozó és hazafias nemzedéket neveljen, mely képes lesz a szolgaságba süllyedt hazát felszabadítani.

Olaszországban közben Garibaldi vörös ingesei győzelmesen vitték előre a háromszínű olasz lobogót. Sok lengyel harcolt velük együtt Itália egységéért és közöttük Mierovszlavszi, kit Garibaldi a lengyel légió parancsnokává nevezett ki. Ő és a Párizsban tartózkodó Wiszotsky vették most már kezükbe a lengyelek ügyét élénk tevékenységet indítva meg nemcsak külföldön élő honfitársaik között, hanem az elnyomók alatt álló hazai területeken is. Szervező munkájukban Mieroszlavszy és Wiszotsky nem hagyták figyelmen kívül a mult tanulságait és különös gondot fordítottak arra, hogy a parasztságot is megnyerjék az idegen uralom lerázására tervezett felkelés eszméjének. A tervszerűen irányított propagandának hatása csakhamar mutatkozott. Falragaszok és röpiratok bukkantak fel időnként az egyes városokban, hevesen izgatva az oroszok ellen, sőt előfordultak tüntetések is. A cári kormány, melynek titkos rendőrsége kitűnően működött, figyelemmel kísérte ugyan a lengyel mozgalmat, de annak nagyobb fontosságot nem tulajdonított. Számíthatott arra is, hogy II. Sándor cárnak azok a reformjai, amelyek a lengyel parasztság sorsának javítására irányultak, legalább is ez utóbbit kedvezően befolyásolják. A forradalmosítás munkája tényleg nagyobb ellenállásba ütközött a parasztságnál, mint a városi tömegeknél. Utóbbiak már 1861 február 25-én nagy tüntetést rendeztek Varsóban az oroszok ellen, amely alkalommal a városi lakosság és a katonaság között véres összeütközésre is sor került.

Az események és a szervező munka előrehaladása a végső kibontakozás felé siettettek elannyira, hogy a forradalmárok 1862 november végére tervezték a felkelést, amelynek kitörését azonban később, 1863 januárjára tolták ki.

Az oroszok, kik a lengyelek készülődéséről pontos értesülésekkel bírtak, túlbecsülték saját erejüket és ugyanakkor kevésre értékelték a lengyel törekvések jelentőségét. Ennek tulajdonítható, hogy bár nagyjában tudtak a forradalmi tervekről s ismerték a vezető személyiségeket is, semmiféle intézkedés megtételét szükségesnek nem tartották. Jellemző felületességükre, hogy 1863 januárjában elrendelték az ujoncozást Orosz-Lengyelország egész területén. Az ujoncozáshoz katonai karhatalom lévén szükséges, 1863 első napjaiban az orosz katonaság kisebb egységekre szétszétva elszéledt az országrész egész területén, hogy annak zavartalan menetét biztosítsa. Így történt, hogy pl. Varsóban ezekben a napokban nem állott katonai erő a cári kormány rendelkezésére.

A lengyel forradalmárok egységes terv szerint kezdtek támadást a cári hatalom ellen. Január 22-ike és 23-ika között éjjel a felkelők 14 lengyel városban rohanták meg a kaszárnyákat, melyekben orosz katonaság állomásozott. A váratlan támadásnak jelentékeny kezdeti sikerei voltak. A kis helyőrségek sok helyen ellentállásra nem is gondolhattak. Hónapokba telt, amíg az oroszok zászlóaljakra vagy ezredkebe csoportosulva megkezdhették a felkelők ellen a hadműveleteket. Még ekkor sem volt azonban az oroszok hadereje eléggé erős és egységes, hogy a forradalmárokkal megbirkózhassék. Orosz-Lengyelországban ugyanis a katonaság különböző parancsnokságok vezetése alatt állott, amelyek hosszú ideig csak arra gondoltak, hogy saját területükön biztosítsák a rendet és nem keresték az összeköttetést a szomszédos parancsnokságokkal, hogy egységesen léphessenek fel. Ennek a tervszerűtlenségnek köszönhető, hogy 1863 tavaszán a felkelők nem egyszer jelentős sikereket arattak, melyek alkalmasak voltak arra, hogy a lengyel népben felébresszék az önbizalmat. Így még az év derekán is tartották magukat a felkelők, bár ekkor a cári kormány már nagyobb katonai erőket mozgósított ellenük.

A lengyelek haditerve eleinte az volt, hogy a Varsótól nyugatra eső Plotzk és Szierald nevű városokat megszerezzék, mert arra számítottak, hogy a porosz-lengyelországi lakosság támogatni fogja őket hadiszerral és fegyverrel. Ebben a számításukban csalódtak. A poroszok már 1863 január végén megtették a szükséges katonai intézkedéseket és a határokat Orosz-Lengyelország felé teljesen elzárták.

A felkelők tehát változtattak haditervükön és hadműveleteik központját áthelyezték a Varsótól délre fekvő radomi és ljublini kerületekben, melyek Galicia határán feküdtek. Nagyobb támogatást azonban erről az oldalról sem kaphattak, mert Ausztria is kimondta az ostromállapotot Galiciában és Krakó vidékén, hogy ezzel elejét vegye minden forradalmi megmozdulásnak.

Jelentős segítséget tehát a felkelés a határontúl élő lengyelségtől nem remélhetett. Megállapítható azonban, hogy ez utóbbi élénk rokonszenvvel kísérte az orosz uralom alatt álló testvérek élethalál küzdelmét és főleg Porosz-Lengyelországból még a hatóságok szigorú katonai intézkedései ellenére is számos kisebb-nagyobb csoport igyekezett orosz területre átjutni, hogy a felkelőkhöz csatlakozzék. A porosz katonák a legtöbb esetben megakadályozták a határ átlépését, ami nem egyszer sajnálatos vérontással járt.

Míg Poroszország ridegen kezelte a lengyel kérdést és fenntartás nélkül magáévá tette az orosz álláspontot, addig Ausztria jóval nagyobb rokonszenvet tanúsított. Anglia és Franciaország, amelyeknek figyelmét a lengyel emigráció tervszerű munkája Kelet-Európa eme fájó kérdésére irányította, ugyancsak megértést tanúsítottak a lengyel ügygel szemben. Az volt a felfogás ezekben az országokban, hogy a lengyel nemzet teljes megsemmisülése feltétlenül megakadályozandó és hogy ezért biztosítani kelle ennek a népnek orosz impérium alatt sínylődő fiai részére a nemzeti létet. Ausztria rokonszenve a lengyelek iránt részben a nyugati nagyhatalmak érdeklődésének hatása alatt, annyira ment, hogy Bécs közvetíteni igyekezett a felkelők érdekében a cári udvarnál.

A lengyelek iránt Európaszerte megnyilvánuló és egyre mélyülő rokonszenv arra készítette az orosz hadvezetőséget, hogy lehetőleg gyorsan elnyomja a forradalmat. Oroszország tartott attól is, hogy komoly összeütközésre kerül sor Poroszország és Franciaország között, amely esetben kiszámíthatatlan lett volna az események további alakulása.

A cári kormány előre kiszámított terve szerint mindenekelőtt földreform címén telkeket juttatott a lengyel parasztoknak, földreform címén elérve ezzel azt, hogy a nemzetnek ezt a részét elidegenítette a forradalomtól. Ugyanekkor a nagy erővel fellépő orosz hadsereg a szétszórta harcoló felkelő csapatokat egymásután megsemmisítette. Így azután a cár kormánya hamarosan úrrá lett a lengyeleken, kik az ellenük harcoló túlerővel szemben további ellenállást kifejezni nem tudtak. A forradalom vezérei részben hóhérekre kerültek, részben száműzetés lett sorsuk és ezzel be is fejeződött a másfélésztendeig tartó polgárháború.

Mint előre látható volt, a forradalom leverését Porosz-Lengyelországban nagy elnyomás követte. Az orosz hatóságok kegyetlenül üldözték mindent, ami lengyel, de elsősorban a lengyelség legerősebb támaszát, a katolikus vallást. Kisajátították az egyházi vagyont és erővel kényszerítették a lakosságot a görögkeleti vallás felvételére.

Orosz-Lengyelország autonómiájáról, avagy arról, hogy ez az ország-rész megkülönböztetett elbánásban részesüljön, szó sem lehetett többé. Ez a terület éppen olyan orosz tartományá lett, mint a cár birodalmának bármely másik egyéb része. Kormányzásban, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban és a katonaságnál is az orosz nyelv használata lett általános. A cári kormány nyíltan bevallott célja az volt, hogy megsemmisítse a lengyelséget és ezáltal lehetetlenné tegye a lengyel területek különválását, illetőleg ennek a nemzetnek a feltámadását. A véresen elnyomott forradalom tanulságai alapján az orosz kormány arra törekedett, hogy teljesen megnyerje a maga számára a parasztságot és e célból azt mindennemű kedvezménnyel lekötöleznie igyekezett. Ugyanekkor határozott ellensége lett a lengyel nemességnek és általában a birtokos osztálynak, továbbá a polgári társadalomnak és a városi lakosságnak. A kezében lévő hatalmi eszközök segítségével az orosz kormány el is érte céljainak egy részét. A nemesség elszegényedett, a városok egymásután tönkrementek s a korábban városi életet élő helyiségek százai süllyedtek le a falvak közé. Az elnyomás annyira fajult, hogy amikor újra életbe léptették az esküdtszékeket, azoknak tagjai közül a lengyeleket teljesen kizárták.

Nem volt tehát az elnyomás és keserves annak elviselése a lengyel nemzet minden tagja számára. Mégis — minél súlyosabb lett az orosz nyűg és minél kegyetlenebb a cári kormány önkénye, annál erősebbé vált a lengyel-

ségben a nemzeti érzés és az öntudat. A nemzet önmagába szállt és a fájdalmas esztendőkből sok hibáját ismerte fel és tanulságokat vont le, maga számára jövőjét illetőleg. Belátta, hogy a parasztság, amellyel a lengyel nemesség a korábbi időkben alig foglalkozott, értékes erőforrása a lengyel-ségnek és ezért fokozott buzgalommal fordult a föld szegény népe felé, igyekezve annak műveltségét emelni, a parasztot mindarra megtanítani, amire az adott viszonyok között szüksége volt, vagy szüksége lehetett. Így sikerült a parasztságban felébreszteni a nemzeti érzést, és közelebb hozni azt a nemességhez, valamint a polgári osztályhoz, amelyek számára eddig idegenek voltak. Az orosz kormány viszont több évtizedes elnyomó politika gyakorlása után kénytelen volt beismerni, hogy elgondolása a lengyel kérdésben elhibázott volt. Nemcsak nem tudta megtörni a lengyeleket, bár minden hatalmi eszköz rendelkezésére állott, hanem akarata ellenére is elérte azt, hogy a lengyel társadalom különböző osztályai egymáshoz közelebb jutottak és az egyesületek a nemzeti érzésben és a hazá szeretetésben. Az újjáalakult és a hazaszeretetésben egyesült lengyelség olyan tényezővé vált később, magában a cári birodalomban is, mellyel a mindenkori kormányoknak számolniuk kellett.

A 75 évvel ezelőtt lezajlott lengyel forradalom egyike azoknak a megmozdulásoknak, amelyekkel nemcsak a múlt század derekán, hanem a világtörténelem minden korszakában élni akaró nemzetek szabadságukat kívívni igyekeztek. Voltak olyan népek, amelyek felmorzsolódtak, amelyeket a hullámok örökre maguk alá temettek. Másokban meg volt az akarat és az a hit, amelynek ereje akadályokat nem ismer. Kudarc, avagy vereség az ilyen nemzetet, mely mint ember harcol jövőjéért, megtántorítani, vagy letörni nem tudja. Ha balsors üldözi, nem csügged, hanem bízik saját őserejében és szebb jövőjében. Magába száll, önmagát okolja, saját hibáit igyekszik felismerni és kiküszöbölni.

Nem találhatnánk erre szebb példát a dicsőséges lengyel nemzetnél, mely az elmúlt századokban a sors csapásait oly gyakran osztotta meg velünk. Ime az 1863. évi forradalom, amelynek évfordulóját most ünnepelték a Visztula partjain, szomorú következményeivel javára vált a nemzetnek, kemény egységbe tömörítette azt és megszüntette a széthúzást, mely feldarabolását okozta. A kudarcba fulladt forradalmak és a nyomukban fellépő súlyos elnyomás megacélozták a nemzet fiait és megteremtették az egységet ott is, ahol az addig volt meg. Ettől kezdve a lengyel nemzet sorsa töretlen vonalban ível felfelé, amíg a felszabadító, századunk egyik legnagyobb fia, Pilszudski József ki nem tüzi a fehér sassal ékes lobogót Varsó, Poznan és a krakói Wawel ormaira.

CSONTVÁZ VAN BENNED IS.

*Hogyha már van szemed,
próbálj meg — látni is:
jobb kézzel integet,
bal kézzel rádtalál.
S mentséged bármi is,
csak elér a halál.*

*Ne hidd, hogy megmaradsz.
Jól tudja tested is:
száz év: az egy arasz,
tiz év: csak pillanat.
Csontváz van benned is
s az Isten leart.*

Ifj. Gyököcssy Endre.

AZ ELSŐ VERS.

Irta: Tóth László.

ANAGY átjáróház boltíves kapualjában feltűnt a szerkesztő cingár alakja. Nagy fekete kettős körgallérja alól vékony láb-szárak bújtak ki és kicsi, fényes lakkcipőkben tipegtek sietve. Ideges, keskeny kéz ezüstvégű nádpálcát forgatott, a széles fekete bohémkalap alatt hosszú, szőke fürtök omlottak hátrafelé, de száraz és merev volt a madárcarc, amelyet a keményre és hegyesre pödört vöröses bajusz s a villogó monokli még szigorúbbá tett.

A diák el akart oszoni a lépcsőházba nyíló boltív alatt a félhomályban, de a szerkesztő rászólt:

— Te adtad be multkor azokat a verseket?

A diák zavartan megállt és motyogott valamit:

— Igen... én... azaz hogy...

A szerkesztő közelebb lépett hozzá és csontos, ráncos kezét a vállára tette. Fejét hirtelen előrenyújtotta, azután visszahúzta és megint előrelökte, valami olyasféle mozdulattal, ahogy a keselyűk szokták az állatkert nagy madárketrecében.

— Azok a versek rosszak... nagyon rosszak — mondta nyugodtan és kegyetlenül.

A fiú lesütötte tekintetét és rettenetesen szégyelte magát... Rosszak... tehát közölhetetlenek. Hogyan is képzelte, hogy a híres hetilapban megjelenhetnek?... Ostobaság volt, igen, a legnagyobb ostobaság és vakmerőség, hogy éppen ehhez a laphoz, éppen ehhez a félelmes szerkesztőhöz küldte be. De amikor sorra kiírta a maga titkos kis könyvéből szép széles sárga papírlapokra, mindegyiknél azt érezte, hogy ez a vers, igen, ez már jó... Olyan szép sorok vannak bennük. Ő érti, hallja ezt, a verseknek a zenéjét, hiszen mindenki mondja, hogy milyen szépen tud szavalni. Még Négyesy tanár úr is mindig vele olvastatja fel az órákon a verseket, pedig az csak érti. Persze, azt mondják, színésztehetség, hiába... átöröklött színészvér. Igen, tavaly is az iskolai hangverseny után az ujságban maga Ábrányi Emil írta ezt róla, aki eljött oda, mert jóbarátja apának és ő éppen egyik versét szavalta.

Ezeket a verseket, a magáéit is elszavalta már, persze csak a mamának, meg nagyanyának s nekik tetszett, igaz, hogy az nem számít. Mamának minden tetszik, amit ő csinál. Persze, ennek a híres szerkesztőnek rosszak a versek. Pedig az csak szép... az... a dunaparti akácokról.

A szerkesztő még mindig ott állt előtte és vállán tartotta a kezét.

— Azért ne lógasd az orrod, fiam — mondotta nevetve —,

valahogy mindig csak kezdeni kell. Csak Pallas Athene ugrott ki teljes fegyverzetben Zeus fejéből. A vers, fiam . . . a vers, az nehéz dolog! De te azért csak próbálkozz vele tovább. Van bennük egy-két jó részlet is. Na és igen, az a rövid, az a nyolcsoros, a két madárról, az egészen jó! Azt leadtam! Na szervusz!

Már ment is és valami divatos indulót kezdett dudorászni, ahogy lassan megindult a lépcsőn fölfelé.

A diák állt és nem tudott felelni. Mintha hirtelen tüzes kalapács kezdte volna verni belülről a koponyáját.

Leadta? . . . Leadta! — motyogta magában s azután egyszerre nagyot sóhajtott és valami kemény kapocs szakadt le a melléről, nagy lélekzetet vett utána. Mintha hirtelen kitérült volna minden és mintha ott, az átjáróház szürke kőszikátorának a végén valami aranyos világosság gyúlt volna ki. Pedig csak a gázt gyújtotta meg a házmester a felvonó ajtaja előtt. A fiú szinte megszédült, amikor a kapun át kilépett az utcára.

— Leadta, leadta! — ismételte magában s már nem bánta, nem szégyelte, hogy hétfőn reggel odalopakodott a szerkesztő ajtajához s a levélszekrénybe hirtelen bedobta a borítékot és azután elszaladt, mint egy utcagyerek, aki megnyomta a csengőt a házkapun.

Vagy ötven-hatvan lépésre volt a nyomda, ahol a lapot nyomták. A szerkesztő most biztosan onnan jött, szombaton délutánonkint mindig odamegy a géphez s maga nézi meg az első példányokat . . . Akkor nemsokára kint is lesz az utcán. Zsebébe nyúlt pénzért. Megvegye? Otthon ügyis . . . jár nekik . . . tiszteletpéldány apának, estére megkapják! És nem is lesz jó, ha megveszi, akkor biztosan nincsen benne. De ha vár estig . . . Szamárság, vagy megjelenik, vagy nem jelenik meg!

A nyomda kapujából kopott emberek jöttek ki és nagykendős asszonyok, hónuk alatt nagy ujságcsomagokkal. Odament az egyikhez:

— Kérem . . . egy darabot kérek.

A beesett arcú, elnyűtt asszony közömbösen mondta:

— Mi nem árusítunk, mi csak kihordunk. Tessék majd a trafikban

Igen, a trafikban, az lesz a legjobb. Bemegy, vesz egy bélyeget és közben — megnézi a lapot. Ha benne van, — nagyot nyelt — igen, ha benne van, akkor majd megveszi. Mégis húsz krajcár . . . Vajjon, ha megjelenik a vers, kap-e érte valamit? Á, dehogy, az öregről apa mindig azt mondja, hogy nem szeret fizetni. Különben is, ez nem fontos. Csak hogy az mutatná igazán, hogy a vers jó.

Milyen furcsa, éppen holnapután lesz a születésnapja. A tizenhetedik. Petőfi akkor már rég megírta versét a hűtelenhez, igaz, hogy Flaubert negyvenéves korában kezdett írni . . . ő pedig, ő már milyen régen . . .

Már künn járt a Kerepesi-úton. Azon vette észre magát, hogy a verse rövid sorait mormolja: «Sötét és bús bagoly a bánat . . .» Allitéráció, igen, lám, pedig nem is gondolt rá, most veszi észre. Hát akár-

hogy is van, ez már mindenesetre sokkal jobb vers, mint amit legelőször írt. Igaz, hogy az régen volt . . .

Jaj, milyen régen. Akkor lett épp második elemista s a Gyöngytyúk-utcában laktak, új nagy házban, ahol a gondnoknak négy leánya volt, a legkisebb tízéves és Jolánnak hívták. Huncut szőke kisleány volt. Nem is huncut, hanem gonosz, igen, őt mindig kinevette és Jancsival volt jóban, pedig az olyan buta fiú volt, hogy a tanító mindennap lehordta, neki pedig mindig a vállát veregette. Még a kiskönyvébe is beírta neki, hogy «csak előre» s hogy «bátraké a dicsőség.» Igen, mert ő volt a legjobb szavaló már az elemiben is. Elnevette magát . . . Most is látta az igazgató kedves, pápaszemes arcát, ahogy bámulva rámered, amikor a magánvizsgán az első elemiből szavalni hívták föl:

— Tudsz valami verset, fiacskám? — kérdezte nagyon jóságos hangon az igazgató bácsi.

— Tudok, kérem — mondta ő — többet is.

— No, hát akkor mondd el valamelyiket. Talán azt, hogy Mesebeli kiskirályhoz . . .

Ő akkor lenézően felelte:

— Azt nem, hanem majd elszavalom a Lucifert, az első színben az Ember Tragédiájából . . .

A tanító nénik és bácsik akkor a végén felugráltak, össze-vissza ölelték és csókolták, pedig mi az? Most már kívülről tudja az egész Cyrano de Bergerac-ot.

Igen, ilyesvalamit írni, egész nagy verses darabot, amit a papa rendezne s Márkus Emilia játszana benne, meg Mihályfi. Meg fogja írni! Igen, ő ezt megírja és százszor játsszák majd a Nemzetiben és kifogják a Márkus Emma lovait a jogászok . . . Balassi Bálintról fogja megírni ezt a darabot, a magyar Cyranót . . . Kár, hogy nem játszhatja maga, de apa letörné a derekát, ha színész lenne, — és ő sem akarna az lenni. Mindig a mások szavait mondani s mindennap más és más embernek lenni a színpadon és mégis mindig abban az egy szűk keretben lenni benne, amit az író már készen megad. Nem, az semmi! Hanem megírni valamit! Igen, az üres fehér papiroost teleírni valamivel, ami öbelöle, csak egyedül öbelöle buggyan ki . . . Irni! Irni betűt betű után, szót a szóra, hosszú összecsengő sorokat egymás alá, amit azután mások hallgatnak és csodálnak és tapsolnak. Igen, a siker a színházban az íróé, aki kilép a rivalda elé. A Nemzetiben ilyenkor hátrahúzzák kissé a függöny belső lebenyét s a színészek úgy vezetik elő az író. Például a Feri bácsi kijön frakkban, tündöklő ingmellel, fehér szekfűvel és csak egy kissé hajtja előre a vállát, megbiccenti a fejét, de nem olyan alázatosan, nem olyan hajbókolva, mint a színészek, hanem úgy, ahogy az írónak illik . . .

Siker! Mi a siker? Ahogy vesszük. Volt neki már sikere olyan, amekkora nem lesz soha többé. Amikor azt a bizonyos első versét

megírta. Buta kis vers volt — hangosan elnevette magát — az igaz. Ennyi volt az egész :

*«Hiszek az Istenben,
Remélek mindenben,
Szeretem hazámat,
S édes kis babámat».*

Sokáig írta ezt, két napig, bizony. Amikor kész lett vele, kivitte Pistát és Bélát, a két legjobb barátját a hátulsó lépcsőházba és ott felolvasta nekik.

Béla azt mondta :

— Nagyon szép, csak rövid.

Pista azonban dühösen oldalba lökte :

— Hazudsz, ezt nem te írtad, ez olyan jó . . . Ezt biztos a Petőfi írta.

Igen, végre is ennél nagyobb sikert az életben sohasem fog aratni, hogy egy versére azt mondja a közönsége: olyan jó, hogy biztosan Petőfi írta.

Sajnos, Jolánkának, úgylátszik, nem ez volt a véleménye, mert neki is leírta egy gyönyörű szép rózsaszín levélpapíron, amin fölül a közepén tarka virágkoszorúban két fehér galamb csókolódzott. Nagyon soká tartott, amíg szépen le tudta írni. Vigyázni is kellett, hogy a mama meg ne lássa, pedig kétszer is bejött a nagy szobába, ahol a papa íróasztala volt, mert két szobában laktak akkor, nem úgy, mint most, amikor már szép nagy lakásuk van, három szoba, nagy előszoba, meg porcellán-mosdó a fürdőszobában és villany . . . Az bizony nagyon szűk lakás volt. Azért mégis volt ideje leírni a verset a rózsaszín levélpapírra, mert a mama mindig maga főzött, különösen vasárnap, a papa pedig vasárnap is dolgozott a színháznál és csak egy után jött haza. Előbb aláírta a verset az egész nevével és hozzáírta, hogy «II. oszt. tan.». Akkor beletette a borítékba, amin megint rajta volt a virágkoszorú meg a két galamb és megcímezte Jolánkának s eléje írta, hogy szépreményű és utána, hogy úrleány-nak, mert kisasszonyt akkor is már csak a szobaleányoknak írtak. Azután lement az első emeletre, ahol a gondnokék laktak, bedobta a levelet az ajtónyíláson és elszaladt.

Csöndesen mosolygott magában . . . Igen, éppen úgy, ahogy hét-főn a versekkel a szerkesztő ajtaja előtt . . . De Jolánka nem válaszolt . . .

Lassan ment a Kerepesi-úton. Pedig sietni kellett volna a zene-débe zongoraórára, mert négy nap mulva már karácsony és még mindig nem tudja azt a darabot, amit nagyapának el kell játszani. Minden évben kell karácsonykor játszani valamit nagyapának. Olyankor nagyapa nagy szürke szeme mindig könnyes, azután leül melléje és eljátsza mégegyszer, most már ő — neki. Nagyapa gyönyörűen tud zongorázni,

csak az a baj, hogy nagyapa azt kívánja mindig, hogy ott üljön mellette s lapozzon, figyeljen és vele számoljon, pedig ő nem így szereti hallgatni a zongorázást.

Ő olyankor szeret bemenni a másik szobába, ahol nincs senki, lefeküdni a pamlagra és gondolkozni és verseket csinálni, amíg a zongora szól és kitalálni történeteket a szonátákra és történeteket a Lieder ohne Worte-ra . . . De nagyapa ezt sohasem hagyja. Ez a darab pedig olyan nehéz — Beethoven : Für Elise — a balkéz könnyű volna, de jobbkézszel borzasztó nehéz dolgokat kell csinálni. Biztos, hogy ezt nem fogja jól játszani s nagyapa megint azt fogja mondani, amit négy évvel ezelőtt, hogy ennek a gyereknek okosabb volna varrógépet venni, mert szabó még lehet belőle, de zongorázni sohasem fog megtanulni. Pedig az nem jó, mert akkor a mama sírni kezd, papa pedig úgyis mindig olyan szomorú karácsonykor.

Miért is olyan szomorú a papa minden karácsonykor? Igen, ezt meg fogja most tőle kérdezni. Már annyiszor akarta, de sohasem merte.

Már ott járt a Pannonia-kávéház előtt, ahol a papa kávézik minden délután a barátjaival, benn a sarokasztalnál. Ha ő odamegy az ablakhoz és nagyon benéz, akkor biztos, hogy apa előbb-utóbb arra veti a tekintetét és bólint neki. Néha be is hívja. Olyan jó a kávéházi kávé. Egészen más, mint az otthoni. Először is vastag a csésze és attól egészen más az íze a kávénak és hab van rajta és a habra rá lehet tenni a cukrot s az olyan mulatságos, ahogy elsüllyed. És pacsnit lehet kapni... Otthon soha sincs pacsni. Még a kifli sem olyan jó otthon, mint ott és mennyi képes ujság van ! Mennyi mindent lehet abban látni, az egész világot. Angol lapok vannak, tengeri képekkel, óriási hajókkal. Milyen jó lehet angol fiúnak lenni, az ember mindig láthatja a tengert. A tenger, az az igazi végtelenség. Az Alföld is olyan valami, de mégsem ugyanaz. Az Alföldön csak nagy távolság van, de a végtelen nincs ott... Megállt a kávéház ablakánál és benézett. Előbb még arra gondolt, hogy átmegy a játékbolthoz — a Késmárki és Illéshez —, vannak-e újféle katonák? De mégis ott maradt. Erősen nézett be az ablakon és az apját nézte. Ezüstös feje, nyugodt homloka ott fénylett az asztal fölött. Ujságot olvasott és csiptető volt az orrán, ami mindig egészen megváltoztatta az arcát. Apának komoly, de szelíd arca van. A fiú mindig úgy érzi, hogy ilyenek lehettek a régi magyar királyok. És soha, soha senkinél sem látta még azt — még színházban színészekről sem —, hogy valakinek olyan simogató tudjon lenni a tekintete, mint apáé. Tiszta, nyugodt, szinte komor apa szeme, de van benne valami különös fény és valami simogató. Igen, nincs erre más szó : simogató nézése van.

Apa most hirtelen fölvetette a fejét és észrevette a fiát az ablakban. Intett neki.

A fiú zavartan belépett a kávéházba, ahol a pincérek fölényes és jóakarató mosollyal fogadták. Ahogy végigment az asztalok között

félszegen, noha ki akarta húzni magát, zavartan, noha öntudatosnak akart látszani, a szíve egyszerre hirtelen dobogni kezdett. Az egyik asztal márványlapján ott látta feküdni — azt a lapot. A mai számot, mert a mult hetit olvasta és annak más volt a címlapja. Ahogy ment előre és oldalról visszafelé nézte a márványszalon a lapot, belebotlott egy székre s szinte előre esett.

Nyurga, soványarcú fiú volt, sápadt arccal sötét haja alatt, szája fölött már pelyhedzett a bajusza, de az álla még síma volt.

— Na gyere — mondta az apja — s kezet adott. A fiú lehajolt, kezet csókolt s azután zavartan jobbra-balra meghajtotta magát az urak előtt. Ott ült ragyogó rózsaszíntarkójú ősz fejével a jóságos doktor bácsi, akit gyerekkora óta ismert s aki mindannyiukat gyógyított. Apa mellett a híres elegáns szalónszínesz ült, akit ő Mackó bácsinak hívott, mert kicsi kora óta mindig mackókat kapott tőle, később pedig mackó-könyveket. Ott ült mogorva arccal a nagy tragikus színész is, aki az életben is különös hanghordozással beszélt és ott volt a csendes, flegmatikus Laci bácsi. Félórában egyszer szólalt meg, de más, mint igaz szó nem is hagyta el soha a száját, bár a színpadon ő játszotta Lucifert, meg minden egyéb intrikus gazembert. Ezekben az emberekben volt valami különleges méltóság. Ahogy a maguk sorsát, ahogy a maguk hivatását a világban is viselték, az őt, ha beszélt velük, mindig valami szorongással töltötte el. Most arra gondolt, hogy aki az apja mellett ül, jó lenne-e Balassi Bálintban?

— Akarsz kávé? — kérdezte az apja és a másik oldalára ültette.

— Igen, mondta a gyerek —, köszönöm és ha szabad a hetilapokat. — Aztán hirtelen egészen különös öntudattal rászólt a pincérre:

— Kérem a . . .

És kimondta annak a lapnak a címét.

A pincér fordult egyet, pár pillanat s a lap már ott is volt előtte. A fiú keze reszketett, ahogy megfogta a fakeret nyelét. Először végigolvasta az első oldalt, — pedig nem értett belőle semmit, csak úgy babonaságból, mert hátha . . .

Hátha még sincs benne!

Érezte, hogy elsápad s a lélekzete szinte elfullad. Nagy elhatározással hirtelen lapozni kezdett. Az ötödik oldalon, fent, az első hasábon, — ott volt a verse! A cím, a két strófa és alatta a neve. Elolvasta. Az első sor mintha a szívében csilingelt volna.

«Az öröm vidám kis madár . . .»

Kis madár? Nem, nem . . . Hatalmas sas az öröm. Olyan csodálatos, óriási szárnyai vannak, hogy fölemelik az embert, föl valami földöntúli magasságba, valami nagy-nagy távolságba mindenkitől, a végtelen csendbe, — igen, a tengerfölötti végtelenségbe. A szeme előtt összefolytak a betűk. Félt, hogy hangosan elsírja magát. Körülnézett, nem veszik-e észre. De azok beszélgettek. Az úgynevezett modern színészetéről volt szó és apa éppen azt mondta:

— Csak kétféle színész van. Jó és rossz. Igaz és hamis. A többi csak ostoba jelszó!

A fiú köszöri a torkát, nagyokat nyelt s azután kinyögte:

— Apa, kérlek, nézd! — és az apja elé tolta a lapot.

Apja föltekintett a csiptetőt, belenézett a lapba, azután feléje fordult, fölemelte a kezét, gyöngéden megcirógatta a fia arcát, odahajolt hozzá, megcsókolta a szemén s remegő kézzel megsimogatta a haját.

— Jól van, fiacskám, ez már nagyon szép dolog...

Azután az urakhoz fordult:

— Hallgassátok csak! — és felolvasta a verset. Milyen szépen olvas apa, milyen gyönyörű hangja van, zengő és érces és hogy szárnyal még ilyen halkán is. Milyen értelmes, milyen tökéletes a kiejtése. Mennyi ritmus van abban, ahogy olvas. Igazán kár, hogy apa nem színész is! Ő volna az igazi Balassa Bálint, szép, erős, hatalmas, magyar férfi és ez a szép beszéde! Igaz, hogy arra már kicsit öreg volna, de ha Sarah Bernhard játszhatja a Sasfiókot...

Apa letette a lapot:

— Csinos vers, mi?

— Az — mondta a nagy tragikus — és ami fölötte különös manapság, van értelme!

— Szép zenéje van! — mondta Mackó bácsi is.

Laci bácsi hallgatott, de aztán kibökte ő is:

— Jó vers.

— Hát tudjátok, ki írta? Ez a kölyök, ni!

A kölyök elvörösödött és szeretett volna az asztal alá bújni. De mindenki gratulált, megölelgették s az öreg doktor bácsi azt mondta:

— Képelem, hogy fog örülni az anyád!

A fiú erre fölugrott, köszönt, apának gyorsan kezét csókolt és elrohant.

Igen, mamának kell gyorsan megmutatni a lapot. Bement az első trafikba, megvette és vitte haza. A régi olympiai győzők nem vihették olyan büszkén és diadalmasan a babérágat, mint ahogy ő most bevonult a lakásukba, zsebében a lappal.

Mama az ebédlőasztalnál ült és valami kis perzsaszőnyegen dolgozott. Megölelte anyját és eléje tette az ujságot:

— Mamikám, nézd, megjelent a versem! Az első versem ujságban! Az anyja ránézett, megsimogatta, magához vonta a fejét:

— Igen. Én ettől már régen félek...

— Fél, mamika, miért?

— Mert most már biztos, hogy nem lesz belőled sebésztanár.

Anyjának ilyen különös vágyai voltak.

— Mindig tudtam, már amikor azt a diáklapot csináltad, amit gépirással sokszorosítottatok. Mindig ettől féltem!

— Miért féltél, mamika? Az olyan nagy baj lenne, ha én olyan híres író lennék egyszer, mint Feri bácsi?

— Az nem volna baj, de ha majd a feleúton megakadsz, akkor gondolj rám.

A fiú sértődötten fölkel és bevonult a legbelső szobába, ahol ketten laktak, ő meg az apja.

A versről azután nem esett több szó sem apával, sem anyával többé. Még a születésnapján sem, pedig ő várta, hogy mondjanak erről valamit. De egyik sem szólt semmit.

Karácsony este lett. Mintha még mindig kisfiú volna, csengőszóra kellett bemenni nagyapáéknál a nagyszobába, ahol a karácsonyfa állott. Alatta a kis Betlehem, a régi, öreg kis Betlehem, amit minden évben újra látott. Körülötte nagyapáék, apáék, a nénik, a bácsik és ő — az egyetlen fiú, az egyetlen unoka, az egyetlen öccs, akinek mindenki odaadta a legszebbet és legtöbbet, amit tudott. Most kellett elzongoráznia a «Für Elise»-t, amibe kétszer belesült. De nagyapa most nem haragudott és nem mondta, hogy sohasem fog tudni zongorázni. Ellenkezőleg, nagyapa valami különös, csodálkozó szemmel nézte az unokáját. Amikor a zongorának vége volt, megveregette a vállát és azt mondta:

— Na nem baj, azért mégsem lesz szabó belőled!

A fiú fölállt és odament az ajándékokhoz. Nagymamától gyönyörű gobelint kapott, amit maga hímzett. Apától töltőtollat, mamától korcsolyát. A bácsiktól, a néniktől könyveket, nyakkendőket. Csak játék nem volt az idén. Egyetlen darab játék nem volt a karácsonyfa alatt. Eddig minden évben kapott mindenfélét és főképpen ólomkatonákat, amiből volt már neki vagy ezer. Ezekkel — szegyen ide, szegyen oda — ő még mindig játszott a Bélával — de valami saját külön nehéz harci játékot, amit csak ők ketten értettek és néha napokig játszottak egy csatát.

Csodálkozva rámeredt az anyjára:

— Mama, kérem, hát semmi katonát nem kaptam az idén, se ágyút, semmit?

Apja fölnevetett:

— De, édes fiacskám, te most már nagy diák vagy, sőt költő! Csak nem veszünk neked játékkatonát?

A gyerek ránézett az apjára, sohasem látta még karácsonykor nevetni:

— Apa, te máskor karácsonykor mindig szomorú voltál. Miért?

— Mert mi valamikor olyan szegények voltunk, hogy énnekem sohasem jutott játék. Idegenben voltam kosztos diák, még azt az aranydiót és aranyalmát is elvették tőlem, amit szegény anyám nekem küldött be faluról. De most már, hogy nem látok játékot, te pedig nagy fiú lettél, akinek verse jelenik meg nyomtatásban, most érzem, hogy a karácsony nekem is valami nagyon szép és nagyon nagy ajándék.

A fiú lehajtotta a fejét és úgy mondta:

— Hát igen . . . de azért legalább egy darab katonát még vehettek volna!

Arra gondolt és azt érezte rettenetesen erősen, hogy most elszakadt örökre valamitől, ahová soha, soha nem fog visszatérni többé. A sas, igen, a sas a szárnyaira vette és viszi! Tengerek fölé fogja röpieni talán, vagy elejti, hogy a hullámok elkapják és eltemessék. — De elviszi messze! . . . Elragadja örökre attól a boldogságtól, amit a játék jelent.

— Csacsi vagy, kisfiam — mondta apa csöndesen —, de látod, azért szép a karácsony, mert békesség van benne és reménység!

És akkor hirtelen föállt nagyapa, fölvetett egy könyvet s odaadta a zavartan áldogáló diáknak.

— Nesze, én ezt adom neked ma! Azt írtam bele: «Unokámnak, az írónak, aki nem született, hanem lesz!» . . . Azért adom, hogy ha tényleg író lenne belőled, legyen ami vezesse a tolladat és szárnyat adjon a gondolatodnak . . .

A fiú egy rövid pillantást vetett a könyvre, amelynek a címlapján ez a két szó állt: «*Diadalmas világnézet.*»

* * *

És ekkor, ott a karácsonyfa alatt — eldőlt az én sorsom . . .

A GYERMEK A LÁPBAN.

— Annette von Droste—Hülshoff. —

Ó, rémes az út a lápon át,
Ha a puszta füstköde, mint a
Rajzó lidérc, úgy csúri magát,
S karmolni kinyúlík az inda,
Lépten-nyomon forrás buzog,
Alant a rés sziszeg, susog —
Ó, rémes az út a lápon át,
A nádaszt szél ha suhintja!
Ábécéjét a kis gyerek
Remegőn markolja, s nyargal.
A síkon sívó szél hereg,
Mit sűg a bozót ezer ajkkal? . . .
Kísért a duhaj ásólegény,
Ki jót mulatoott ura tőzegén;
Kivert bika tán, hú — csörg a berek!
Lapul a fiúcska halkkal.

A marton száraz tors meredez,
A szél fenyűfát nyekerget,
Mint lándzsa sás, — fület hegyez
És messze iramlík a gyermek.
Mi zizeg, mi zuboghat most odabent?
Boldogtalan asszony fonja a lent,
Az átokverte Fonókata ez,
Ki orsót sebtibe perget.

Előre, haj! a fiú szalad,
Tán űzi valaki hátul.
Előtte a zombék megfakad,
Sípít a föld a nyomátul.
Kísérteli vonó hangja kél,
Ott Pityke, a muzsikus zenél —
Ellopta az álnok a lakzi alatt
A menyasszony-pénzt az arátul.
Most rian a lép, kettébe nyíl,
És felnyög tompa morajban.
Jaj, jaj, a kárhozott Orsolya sír:
«Hó, árva lelkem!» — a jajban.
Mint sebzett őz a fiú szökell,
Órangyala most ha nincs közel:
Apró csontját a turfasír
Lapátra hányja ki majdan.
De im, a talaj tömörül megint,
S a honi világot osztván
Legelő-szélről a lámpa tekint,
S a gyermek partra jut aztán.
Fellelékzik, s riadt szemét
A lápra szegzi egyre még:
Be szörnyű is volt a nádba' kint,
Ó, rémes volt — a pusztán!

Fordította: R. Berde Mária.

AZ ÖREG GERHART HAUPTMANN.

Irta: *Thurzó Gábor.*

«Mein Reich ist von dieser Welt.»

Alfred Kerr.

A huszadik század két legnagyobb színpadi dialektikusa: George Bernard Shaw és Gerhart Hauptmann megöregedett. Öregségük még nem pusztulás vagy elhallgatás, cselekvően és ragaszkodva élnek az irodalomban és a színpadért, nevüket hallani lehet, mint élő neveket és hetvenen-nyolcvanon túl időnként új művekkel jelennek meg azok között, akik csodálni tudják a zseni vitalitását. Vitalitás? Frissesség vagy egyszerűen csak élet? A toll, amely évtizedeken át rótt a papírost, nem tud nyugodni, az agy, amely évtizedeken át dolgozott és egyformán egy nagy hitben dolgozott, nem pihenhet. A kettészakadó Európának két felén időről-időre, mindig a cselekvés piacáról és sohasem a nyugalom eliziumáról megszólal egy-egy új Hauptmann vagy Shaw színmű. Élnek még, elevenen, azok, akik Ibsen után tovább vitték a huszadik századba a modern drámát, élnek és alkotnak és öregségük termékeny, mint a százados fáé, mely leveleket hajt, néha görcsösen ragaszkodó, néha hamar elhulló leveleket, de leveleket mégis. Nevüket hallani lehet és akarva-akaratlan hallatnak magukról ők is. És mind a kettő hű maradt ahhoz a képhez, amelyet évtizedeken át önmagáról adott. S éppen ez a hűség jellemző, éppen ez a hűség mutatja meg mindkettejük igazi öregségét. Shaw javíthatatlan: nyolcvanon fölül Shakespeare-t ír át, zabolátlanul, kegyelet nélkül, önmaga hagyományait hangoztatva az egyetemes hagyományokat féltő Angliában. És Hauptmann is javíthatatlan: élet-vallomást ír és szolgálja most is az időnek, amelyben él. Shaw fékezhetetlen öregsége, villogó hófehér szakállában a régi vörös-szín fölparázsló tüze és Hauptmann állandó határozottsága a korszellemben, amelyből nem menekedhet: milyen éles, találó és jellemző színekkel festi meg a hetvenöt éves író öregkori arcképét.

Öregkor: Shaw-nál sohasem nyugalom. Öregkor: Hauptmann tanúsága szerint egy csodálatos, magával ragadó pálya utolsó szakasza az utolsó kísérlet jegyében. Áruló lenne? Semmiesetre sem. Rugalmas lélek, amely engedelmesen rezonál korára? Talán inkább. Pátriárka, aki szól, mert szólnia kötelessége és hallgat, mert hallgatnia kell? Pátriárka, akire figyelnek, nem is kíváncsiságból, hanem illemből, boldog pátriárka, akit körülülnek vagy boldogtalan lázadó, aki a kitartásra kénytelen buzdítani? Vagy csak egyszerűen: az ő, aki élőnek maradt akkor, amikor körülötte a halhatatlanságba — hányan voltak halhatatlanok német kortársai közül? — szívódtak föl mind? És még inkább: edzett hitvalló, aki vallja azt, amit megtanult, vallja azt, akire úgy érzi hasonlítania kell, vallja azt, amivel menteni tud egy korszakot, a magáét, a gazdag századvéget és a mostohább háború körüli éveket? Pátriárka, ő és hitvalló: ez Gerhart Hauptmann öregkora éveiben. Az egyetlen megállapodott mester — aki sohasem volt megállapodott; az egyetlen ő — aki megalkudva robbantott; az egyetlen hitvalló, — aki a kor kényes kérdései elől gyakran visszamenekült Klingsor

varázskertjébe. És különös véletlen, különös varázsa a zseninek: G. B. Shaw, lobogó, forradalmár szakállával, vakmerő ötleteivel és csúfondáros kinyilatkoztatásaival, G. B. Shaw, az öregedő angol gondviselés, egyre jobban agguló kuriózum — Gerhart Hauptmann pedig eleven ér, amely körül a világ is megdobog, amely a siker lángoló áradatába ragadta öregkora mesterművét és keserű, fantasztikus prózáját.

G. B. Shaw mindig más akart lenni, mindig meglepett és valahogyan ellenzékbe taszított, Gerhart Hauptmann csak hasonlítani akart. És milyen bonyolult volt ez a vágy: hasonlítani! Egymás mellé kell tenni két arcát, az egyiket a Vor Sonnenaufgang, a másikat a Vor Sonnenuntergang idejéből. Kemény és erős vonású arc a fiatalé, elszánt és valahogyan keserű. A haja még dús, még lázadó, átmenet a barna és a sötétvörös között, a szája körül mély és elkeseredett ráncok és húsos, különös nagy orra kiszökik arcából. Csupa puritánság ez az arc, csupa eltökéltség s nemcsak a fiatal-ságé, nemcsak az induló, akadályoknak nekifeszülő fiatalságé, amely kíméletlen kíván lenni és elsősorban önmaga érdekében, nemcsak a mindenkori fiatalságé, hanem az idegeiből, az ösztöneiből forradalmaré is. «Mein Reich ist von dieser Welt», az én birodalmam ebből a világból való — ezt hallani ki belőle és a nagyorrú, keserű és sötét arc, az áll alatt a paposan zárt mel-lény a kicsi bencés-gallérral jobban illik ehhez a forradalmárhoz, mint a barrikadőrök lencsos átszellemültsége, az örök-keserű megváltó bohémek bársonykabátja. És milyen az öreg Gerhart Hauptmann arcása? Egy piramis tetejéről, összegyűjtött harminckét színpadi művének éléről néz ránk és először megdöbbsent: nem az ő arca, hanem a nagy weimari ős arca, ahogy emlékszünk rá. Goethe arca, utolsó részleteig: egy agg papé, akinek megkövéredett vonásai, orrának iróniája, hajának hófehér glóriája a békét, a keserű, elégedetlen és mégis boldogító békét jelenti. Aki ismeri Goethe híres portréját a kezében nyugvó könyvvel, szürke kabátban, valami időtlen tizenkilencedik századi divatban: ismeri az öreg Hauptmann is, a pátriárkát, az őst, a hitvallót. És csak az arc változott úgy, hogy kielemezhetetlenül hasonlítva a régi archoz, mégis más? Vagy változott a mű is?

Gerhart Hauptmann lassú átalakulása Goethe maszkjába észrevétlen. Mi van két nagy írói periódusa között? Első darabját 1889-ben írja, az utolsót — nevezzük a Vor Sonnenuntergangot annak — 1932-ben. Mind-egyik évszámnak megvan a maga siker-köre.

Hauptmann írói pályája a századvégig szinte egyfolytában siker: tizenhat év alatt tizenhét darabot ír, köztük ott találjuk a Vor Sonnenaufgang szocialista paradicsom-elképzelését, az Einsame Menschen ibseni morali-zálását, a Die Weber szinte eszményi szociális irányművét, a Kollege Crampton hígbabb művész-arcképét, a Der Biberpelz ironikusan sebzett komédiáját, a Hanneles Himmelfahrt sajjó költészetét, a Florian Geyer monumentális, középkori fametszetekre emlékeztető tablóját, az Elga véres-fájdalmas vízióját, a Die versunkene Glocke remek tündérvjátékát, a Fuhrmann Henschel naturalisztikus effektstückjét és a Rose Bernd megrázó népdramáját. Az ifjúkor bősége ez? Tíznel több színpadi mű, tíznél több remekmű, tíznél több siker. A bőség azonban áradás, meglepő és váratlan, tele ellentmondá-sokkal és meghökkentő újdonságokkal. Hauptmann termékenysége nem bőség, nem a műveket egyedül önmaga logikájához híven magából kivető művész bősége. Hauptmann fejlődik és kísérletezik. Megint Shaw-t kell ellene idézni, hiszen pályafutásuk párhuzamosan tart egymás mellett:

Shaw mindig meghökkent, szándékkal és szándéktalanul, néha már akarata ellenére és munkássága ellentétes színekkel, pálfordulásokkal van tele: polgári tragikomédia és irónikus történelem, essay-dráma és misztikus hitvallás — s mindez egymást váratlanul felváltva. Hauptmannban is megvan mindez, ír történelmi tablót és érzelmes komédiát, már-már színpadi értékezt és mesejátékot. De sohasem bízza magát a fantáziára, mint minden kiszámíthatósága mélyén Shaw, akit elragadnak a képzelet tündérei, akár Zubolyt a szentivánj koboldjai — Shaw magyaráz és fölényes, de mindig az, amit nyújt: egyszer velejég polgári bölcselő, máskor ájtatos hívő. Hauptmann nem szabadul el sohasem a talajtól — Alfred Kerr fölkiálthatna: *mein Reich ist von dieser Welt!* — mindig tisztán lát, a líra ömlése, a dikció áradása gyökereit az eltökélt szándékba engedi le. Hauptmann kísérletezik és meglepően változatos témájú munkái jellemzőek a korra, amelyben születnek — úgy ír, hogy felveti önmaga előtt: hátha ezt is tudom? És tudja is — a szocialista tendencia-drámát épűgy mint az elsüllyedt harang csengő líráját. Egyik szeme a világon van, amely az övé, egyik szeme azon a körülhatárolt és tágasságában is szűk valamin van, ami az övé. És ez a kijózanító benne és ez a vonzó benne. Poeta doctus? Ó, mennyire az, de mennyire eleven élet az, ami tudós konstrukció! Amikor elindul a szocializmus lüktető, világmegváltó probléma, első pillantásra: maga a szabadság — ahogy továbbmegy a századvég dezilluzionizmusáig, minden hangot megüt: az újromantikáét éppűgy, mint a sudermanni sikerdrámáét. Minden akar lenni, hogy egyetemes alkotó lehessen — ez határolja aztán, ez akadályozza meg végső céljában. A cél-arckép készül: a fiatal művész szándékkal és fáradhatatlanul ölti egymásután magára a goethei vonásokat, de valami hiányzik. Mi ez a valami? Talán az elmerülés hiánya, az alkotás öntudatlanságának hiánya. Tiszta fej- és célirányosság, a fiatal Hauptmann első szakaszának vége felé egyre nyilvánvalóbb a hiányzó fantázia, a belsőbb lendület. És a Gabriel Schillings *Flucht* ibseni kísérlete után hosszú időre ki is esik az érdeklődésből.

Az apály évei következnek. Új mondanivalókat nem hoz fel a bekövetkező idő, belső aktualitás nincs, a háború és a weimari Németország külsőbb, riktóbb aktualitása iránt pedig kevés az érzeke. A formanyelv azonban változik. A századvég naturalizmusa és romantikája után Hauptmann darabjai egymásután próbálkoznak a kifejezés új lehetőségeivel. Tizenkét darabot ír. Mennyi marad meg közülük? A Kaiser Karls Geisel pátosza? A *Die Ratten* olcsóbb külvárosi története? A *Der Bogen des Odysseus* homéroszi idillje? A *Dorothea Angermann*? A változatos, a kíváncsiság és a szerebbeilleszkedés logikáját követő oeuve szétterül, érdektelen lesz. Jobb és rosszabb darabok, egy felfénylő szó nélkül, egy tisztultabban érdekes jelenet nélkül. A bőség után a termékenység, amiből kevés a haszon a színpad és Hauptmann számára. Tartja önmaga színvonalát, de egyre kilátástalanabb, hogy megtalálja mindazt, amit keres: akár a *Vor Sonnenaufgang* verbő, határozott naturalizmusát, akár a *Die versunkene Glocke* költészetét, akár az *Und Pippa tanzt* poétikus és jelképes metafizikáját. Az oeuve bővül, majdnem minden esztendő meghozza a színpad hauptmanni ünnepi játékát, de a hatás, a tetszés csak köteleességszerű.

Túlságosan jól sikerült elérni a célt? Túlságosan közel jutott a goethei arcmáshoz és már semmi más, mint a német irodalom huszadik századi pátriarkája? Gerhart Hauptmann semmiesetre sem ezt akarta. Minden nyugtalansága, minden törekvése az igazi goethei pályát kívánta: elevenen

hatni, mint példakép. Shaw éppen ebben az időben érkezik el pályafutása igazi magaslataihoz: a Szent Johannához, a Barbara őrnagyhoz, s hatása talán sohasem ilyen mélyről jött, ilyen tanító. Gerhart Hauptmann megmerevedik, hatástalan. A régi forradalmár, a régi megalkuvó és kíváncsi, keserű és mindig-sikeres forradalmár arcán feltűnnek a weimari aggastyán vonásai, de soha sincs messzebb tőle, mint éppen ekkor. Körülötte ott állnak már az utánakövetkező nemzedék nagyjai és a Zaubergeg szikrázó magassága elvakítja a szorgalmasan és eredménytelenül önmagát utólnéri akaró Hauptmann eleven írói életét. A kétség, amely úgy kíséri pályáját újabb és újabb, kiszámított meglepetéseken keresztül, mint az árnyék, elgondolkoztatja: a színház ideje lejárt? És mintha igaza lenne: a háború alatti és utáni években elsekélyesedik Ibsen naturalista iskolája, egyre több a kommerc-színmű és száműzött lesz az igazi színpadi dikció, amely mindig a költészet volt. És mindig a költészet volt Hauptmann polgári drámáiban is. A regény évei ezek, megindulnak a végtelen roman fleuve-ök; Hauptmann alig ismerhette meg Thomas Mannt és André Gidet, alig találkozhatott még Galsworthyval és Maugham-mal, látnia kell már Proust meginduló életművét, Joyce és Lawrence sikereit és botránnyait. A regény éveit következnek: Gerhart Hauptmann a próza felé fordul.

Először fordul a próza felé? Nem kísérték-e darabjait eddig is prózai munkák: regények és novellák? A Bahnwärter Thiele, a Der Apostel, a Der Ketzer von Soana emlékezetes elbeszélései a regény határán. És a nagyregény mellett sem ment el, ahogy az irodalom minden hangján szólni próbált, minden hangszerét a kezébe vette, a drámától az eposzig. Nagyregénye, híres és mégis meglehetősen elfelejtett munkája, talán jellemzőbb Hauptmannra sok drámájánál is. De a Buddenbrooks fogyhatatlan sikere, később a Der Zaubergeg és akárcsak a kicsit bőbeszédű Wassermann regényei háttérbe szorítják, a hauptmanni drámák arányai alá. Der Narr in Christo Emmanuel Quint, — ki ez a regényhős? Mi a köze Hauptmannhoz mint a hauptmanni műveknek? Gyökerei életrajziak. Hauptmann állandóan felbukkanó színtere a sziléziai hegyek világa. Itt játszódik le a takácsok lázadása, legtöbb dialektusban írt drámája a sziléziai nyelvjárást követi — a hegyek között, sziléziai idiómát beszélve, él ez a furcsa csavargó Emmanuel Quint is. Krisztus fanatikusa és Krisztusban egy eszmé: a szabadságé. Örök vágyakozó, aki a foghatóbb vágyak után, a földi beteljesülés után többet akar: elérni az eszmét, az emberiség és emberiség célját. Rajongója lesz Krisztusnak, furcsa papja Istennek és kalandos élete ebben a vágyakozásban csúcsosodik ki. Mít érhet el Emmanuel Quint? — Istent. És hol éri el? Nem itt a földön, hanem egy magasabb, már-már filozófiai álomvilágban, melyhez mégis a föld pora tapad Hauptmann minden akarata ellenére. Emmanuel Quint is megpróbálja, mint minden Hauptmann hős, hogy ment legyen a földi nehézkedéstől, de itt sem szabadulhat. Mint egy elűzhetetlen Mirákel-hegedűszó hallatszik itt is: mein Reich ist von dieser Welt. És Hauptmann itt sem találja meg a földöntúliság poézisét, a teljes elmerülést a fantáziában, a hitben, az irrealitásban, amit pályáján nosztalgikusan annyiszor megkísértett és talán egyetlen egyszer talált meg: a mennyekbe szálló Hannele legendájában. Ez a gyökeréig naturalista író, aki fellépésével polgárjogot adott a naturalizmusnak, javíthatatlan vágyódó. Mennyi útja van ennek a vágyódásnak! Mennyi színtere a sziléziai parasztháztól a görög útleírás antik tájajig! Mennyi változata, mennyi

arca! És Gerhart Hauptmann változatlanul tartja az iramot a prózairókkal: elég sorra venni a Griechischer Frühling csodás pasztelljét, a Die Insel der grossen Mutter fantázia-játékát, a Wanda modern társadalmi miliójét, a Roman einer Leidenschaft tragikus arányú és tragikus sikertelenségű életrajzi-vallomását. A prózában is a türelmetlen Hauptmann mutatkozik, aki úr akar lenni mindenben, aki akarva-akaratlanul idomulni akar pályája belső elégtételében is a külsőben utólért eszményhez, Goethehez. Mintha másolná a goethei oeuvret, — különös véletlen-e vagy vágyakozó számitás, hogy szinte szembe-öltök a pendent-ok? A Herrmann und Dorothea, — és az Anna. Az Iphigenia, — és a Der Bogen des Odysseus. Az Egmont, — és a Florian Geyer. A Wilhelm Meister, — és az Abenteuer einer Jugend. A Faust — és a Hamlet in Wittenberg. És nemcsak a goromba egyezések feltűnők, hanem az akarat-akaratlan találkozások ezer aprósága. Az arc, az irodalmi pozíció és az oeuvre mondanivalói egyeznek, — és Gerhart Hauptmann lassan kiszorul az élő köztudatból. Aki szájára veszi nevét, szinte joggal kérdezheti: él-e még? Hiszen az irodalomtörténet legendaköre fényesedik már körülötte.

És ekkor történik a fordulat. A költő nosztalgiája mégegyszer széttöri önnön dicsfényét és jelképesen visszatér a kezdethez. Mintha tő fölé hajolna, mely fordítva mutatja képét: a Vor Sonnenuntergang egyszerre újra az előtérbe hozza, mint egy cselekvő siker osztályosát. A Goethe-szobor népszerű drámát írt és eleven remekművet, amely talán-talán azért örök, mert nem akart az lenni. És nemcsak a cím köti össze szimbolikusan a drámairói pálya elejét és végét, — a Vor Sonnenuntergang csokorban, együtt mutatja Hauptmann írói kísérleteit, eredményeit, egész lényét, a hauptmanni-mű alapvető jeleit. A téma itt is a lázadás, de már nem a szociális forradalom, mint annyiszor, hanem a meztelen ember lázadása környezete, begyepesedett, berozsdásodott világa ellen. Clausen tanácsos maga Hauptmann, — alig volt még hős, aki ennyire fedte volna az író egyéniségét, mint a lázadó, önnön törvényein erőtvevő idős úr, aki elért mindent, amit elérhetett, aki fogalom lett életművével és aki nem találja meg a helyét ebben a nyugalomban. Nyilvánvaló az önvallomás, de nyilvánvaló a hűség is a bevégzett hatalmas oeuvre-höz: a dráma konstrukciója, párbeszédekének naturalista tisztasága és költői emelkedettsége, a figurák felöltő ismerős arcai szorosan mutatják a kialakult hauptmanni dráma jegyeit. Clausen tanácsos számtalan ismerős arcot tükröz: Henschel fuvarost, Gabriel Schillinget, Crampton mestert, Florian Geyert, Hellrigelt és a szegény Heinrichet. A szőke, ifjú Inken szeméből mennyi Hauptmann-hősnő tekint vissza: Hannelétől Elgáig, a szociális drámák fiatal elnyomott leányaitól Rose Berndig! És szinte nyilvánvalóan, műhelytitkot elárulón világosodik meg a Hauptmann-dráma örök képlete: a lázadó, aki nem elég erős a lázadáshoz, de véghez viszi akkor is, ha elpusztul. Gerhart Hauptmann sohasem volt ilyen népszerű és sikeres talán a Vor Sonnenaufgang óta, a lassan goetheivé alakuló arc sohasem mutatta annyira az öregségében, szobor-szerűségében is elevenen ható, elevenen és rugalmasan példátmutató nagy példaképet. Gerhart Hauptmann utólérte az utolsó és talán legszebb őszinteségben azt, akinek elindult és önmaga önérzete előtt is biztosította szituációjának elevenségét.

A szerencsés pillanat, a szerencsés pillanatokban és szerencsésen szemethunyó hauptmanni pillanatokban olyan gazdag élet itt talán lezáródhatott volna. Hauptmannat azonban évekre, most már az öregség végső

esztendeire körülfogja, mint a vasgyűrű, az utolsó nagy írói szakasz sikeröve, akár az indulás első tizenhat évében. A lezárt, mondanivalók nélküli oeuvre még gyarapodik, de minden új dráma, új próza csak ismétlés és emlékezés. Forradalmár maradt? Csak most igazán hitvalló, amikor elszegődött mellőle a politika chiméra-hada és azt mondja, — mert mondhatja — amit akar. És ez már idők fölötti. 1933 óta elkerültek mellőle és előle a német irodalom nagy egyéniségei, szinte egyedül van, az európai közhit szerint elvet-feladón és a megváltozott Németországban a változatlan, goethei németiséget képviseli. Akár Agnetendorfban él, akár Rügen mellett, akár Berlinben : az egyetlen a nagyok közül. A pátriárka, az ős, a hitvalló. Senki sincs körülötte, — csak a németiség. És akarhat-e mást? És most kérdezni kell : vétkes-e ezzel? megtagadja-e önmagát, ha marad és elmondja még, ami elmondanivalója van? Most volt hetvenöt éves és ez a jubileum csöndesen, egyedül Németországban vetve gyűrűket, mult el. Él még, egyre jobban hasonlítva Goethehez és egyre jobban az ő szerepében. De nyugodt-e? Megelégedett-e? Nem lehet tudni. Ifjúsága kalandját írja meg, a forrást figyel, ahol élete elindult és ezt a forrást fogja követni. Az aktuális Németország számára dolgozik evvel? A mindenkori Németország számára, az európai kultúra számára, melynek tragikus és sikeres, keserű és diadalmas pályájával senki sem volt igazabb, méltóbb munkása, mint éppen ő.

A FÜGE.

— Giuseppe Lipparini. —

*Szőlőskert a domboldalon,
nagy fügefákkal van beszegve.
Szél fuvolázik elhalón,
ráfúj a duzzadt levelekre —
E lány zsongás egy zenekarral ér fel,
összefoly a patak kristály-neszével.
Madarak, itt-ott, felkacagnak:
a zene finom szövetébe
éles trillájuk beleszaggat.
Érett gyümölcsök inganak
az ágon:
jeges édesség, friss zamat —
egyikbe fogam belevágom.
Még körbeszáll mohó tekintetem:
csókot int a szőlő, fügefája, kék ég
s én a gyümölcs husában izlelem
e pillanat megejtő üdeségét.*

RÉGI FLÓRENCI ASSZONYOKHOZ.

Kik ebben a boltos teremben
fogtok sokáig fényleni :
úgy-e ti is megnéztek engem,
mult századok szépségei? —

De sokan vagytok! Jaj, melyikre
szavazzak, ki a csillagom?
Félek, megkegyülök, úgy mint egy
szőnyegre tett kaméleon.

Annák! Beatricék! Lucréziák!
Hamvas arcocskák, nagy szemek,
csipkék, kösöntyűk, kaméák —
örökre tündököljetek!

(Hány nemzedék, hány idegenországbeli ifjú vonult el így előttetek, hozzám hasonlón, rossz szerelem emlékeivel, soványan! S ti megvigasztaltátok mindannyiukat, mert itt tudták meg, hogy reménytelenül csak szép halottakba érdemes beleszeretni. Vajjon hol alusztok ti most, valamikor árkadók alatt tipegő leányok, micsoda strbolt, micsoda kert földje rejtegeti virágjában-megöröktett testetek? — Hol vannak drága, törékeny csontjaitok, melyek ezeket a szemeket, ezeket a tincseket s ezeket a színeket magukon viselték? — Ó, ha megtalálnám valahol koponyáitok, elrabolnám s örökké magammal cipelném. Egyet-egyét fülemhez tartanék éjjelidőn, hogy hallgassam belőlük századok muzsikáját, mely mint tenger morgása, akkora. Hogy hallgassam belőlük eltűnésetek roppant siralmát: ti, szépek-szépei, Firenze női, születetek s meghaltatok. mint a többi, Sorsotok a művész szentséges kezében.)

Nézzetek meg hát egyszer engem,
szépségei mult századoknak :
talán tévelygő lábam itt, ezekben
a nagy szálákban többé nem doboghat.

S ha unokáim egyszer erre járnak,
vagy valaki késő lélek-rokon :
ó, intsetek nekik drágák, ti hárman
és csókoljátok homlokon!

Annák! Beatricék! Lucréziák!
Hamvas arcocskák, nagy szemek,
míg elfakul a pusztuló világ,
ti mindörökké tündököljetek!

MAGYAROK ROMÁNIÁBAN SZÁZ ÉVVEL EZELEŐTT.

(Nagyapám följegyzéseiből.)

Közli: *Bisztray Gyula.*

VOLT nekem egy vállalkozókedvű nagybátyám, valóságos ezermester. Mindenhez értett, csak az a kár, hogy nem minden sikerült, amihez hozzáfogott. Egy időben évekig kísérletezett aranybányászattal a Déli Kárpátokban — s ráköltötte szegény anyám egész vagyonát. Máskor nagyszabású spekulációkba bocsátkozott, s azok hol beváltak, hol nem. Végül is a képviselőségnél kötött ki; előbb Kolozsvárt, majd évtizedeken át Pesten képviselte fatornyos pátriáját.

Egyszer, 1844 nyarán, kedvező ajánlatot kapott egy észak-moldovai terület gazdasági kiaknázása ügyében. A terv kivitele csupán a moldovai fejedelem hozzájárulásától függött, ezt pedig könnyűszerrel meg lehetne szerezni a fejedelem magyar orvosa, nagybátyám régi jó barátja révén. Kész volt az elhatározás: a vállalkozóval együtt utazik Moldovába. Engem is felszólított, mennék el velük; már csak az is megéri a fáradságot, hogy tapasztalati utazást tehetek egy szomszédos idegen országban. Azonnal késznek nyilatkoztam az együttutazásra.

A szükségességekkel ellátva, a könnyű kocsiban indultunk útnak, a kocsison kívül Berci inasunkat is magunkkal vivén. Udvarhely- és Csík-széken keresztül, a gyimesi vámszoroson utaztunk át az ország határán. A moldovai határszéli állomáshoz érkezvén, a vámhivatalnok barátságosan a lakásába hívott. Közönséges polgári öltözetet viselt, csak vörös hajtókája, tisztí fövege és kardja jelezte, hogy vámfelügyelő, kapitányi ranggal. Odabent pompás rosztopsin-borszesszel kínált, elkérte útlevelünket s előadta, hogy ő nem kap fizetést, hanem mint a vám haszonbérleje, bizonyos meghatározott összeget fizet a kincstárnak. Majd sokatmondó mosollyal kijelenté, hogy meg akar bennünket kímélni a motozástól, mert tudja: mennyire alkalmatlan az az utasoknak. Hanem ezen különös eredményért mindeniküntől egyegy tallért kér. Utitársaimnak nem tetszett az ajánlat s azt felelték, hogy csak motozza fel poggyászainkat; de miután a vámfelügyelőkapitány és haszonbérlelő egyszemélyben figyelmeztetett: hogy a vizsgálati motozás annyi időt fogna igénybe venni, hogy ma alig juthatnánk a legközelebbi faluig, mégis csak beleegyeztünk a három tallér lefizetésébe.

Elhagyva a vámhivatalt, a Tatros víz kanyarulatain — hidak sehohsem lévén — vagy ötvenszer kellett keresztülgázolni. Csinált útnak híre helye sem volt, a kocsis hajtott, amerre tetszett.

Másnap, Bákou városan áthaladva, Pusztíán falu határán a mezőn dolgozó emberek — nagy meglepetésünkre — magyarul köszöntek nekünk. Nagybátyám megállítja a lovakat s kérdi az emberektől, hogy magyarok laknak-e itt? Akik mondák: ők mind magyarok, de jobbágyok. Földesuraságuk Pusztíánban lakik, velük emberségesen bánik; biztattak, menjünk el hozzá, mert nagyon szívesen fog látni. Kérdésünkre, hogy miként kerültek ide, mondák: a nagy éhség idején, 1816-ban nagyon sokan költöztek át Csíkból Moldovába. Ők azoknak a maradékai.

— Pápiszták vagyunk — folytatták —, de a nyakunkra mind olasz papokat küldenek, akik nyelvünket nem értik s emiatt sokan közülünk a görög vallásra tértek és eloláhosodtak, az pedig nagy kár. Mondják meg uraságtok a maguk császárnak, hogy foglalja el ezt az országot a töröktől vagy vitessen minket Magyarországra. Nem fogja megbánni, mert negyvenhétezer magyar család van Moldovában!

Megígértük, hogy meg fogjuk mondani a magyar császárnak s elgondolkozva tovább hajtattunk. A faluba beérvén, felkerestük az uraságot. A házigazda, egy «csokoj», előnkbe jött. A «csokoj» földbirtokost és nemesembert jelent; nem tartozik az arisztokráciához, melynek tagjait bojároknak hívják; körülbelül azon állást foglalja el, mint nálunk a felsarkantyús vagy hétszilvafás nemes. Közöltük, hogy Jassyba utazunk, Viola József orvoshoz, az ország nagy logophetjéhez. Ezen nyilatkozat megtette hatását a csokojra. Rögtön kifogatta lovainkat és meghívott ebédre. Akkoriban én még nem tudván oláhul, a csokojjal csak utitársaim értekeztek. A moldovai nemesség azon időben két nagy pártra volt szakadva; egyik része a törökhöz, másik az oroszhoz szitott. A török volt tulajdonképpen az ország szuverén uralkodója, de az orosz a kis fejedelemség minden ügyébe beavatkozott. A mi csokojunk orosz érzelmű volt, mert — mint mondá — az legalább keresztény. A keleties ebéd hideg étkekből, különféle halakból és ikrákból állott; majd berbécs-hús jött az asztalra, gyümölcs és törökösen készített feketekávé.

Kétórai sebes hajtással Herlou városába érkeztünk, hol a kocsi-ról leszállva, a város közepén fekvő, Bazár-nak nevezett nyitott színebe siettünk valamit vásárolni. Visszatérünk, hát sem kocsi, sem kocsis, sem lovak, sem inas! Végre előkerül Berci s ujságolja, hogy egy úri kinézésű magyar ember, értesülvén, hogy erdélyi magyarok vagyunk, udvarára hajtató kocsinkat s meghagyta neki, hogy vezessen bennünket hozzá. Beléptünk az udvarba. A tornác lépcsőjén csinos, szép fiatal leány várt. Amint meglátott, szemei könnybe lábadtak.

— Hát a kisasszony miért könnyezik? — fordult hozzá nagybátyám.

— Ezek örömkönnyek — felelé a leány. — Örömben könnyezem, hogy magyarokat látok s magyar szót hallhatok.

Két idősebb utitársam, e szavaktól elragadtatva, megölelte s

megcsókolta a lelkes honleányt. A házigazda, egy kisdud barna férfi, e szavakkal fogadott :

— Én is erdélyi vagyok. Nevem Kocsis Sámuel. Nagyszebenben borbélyműhelyem volt, de egy barátom reá vett, hogy adjam el az üzletet és jöjjenek ide szerencsét próbálni. Miután a kolozsvári lyceumban az orvosi tanfolyamot hallgattam és arról bizonyítványt kaptam, itt mint orvos léptem fel. Néhány szerencsésen kiűtött gyógykezelés után két megyének főorvosa és Páskány herceg házi-orvosa lettem.

Én csakugyan emlékeztem, hogy szebeni tanuló koromban az ő műhelyébe jártam hajtat nyírni; de ezt óvakodtam felemlíteni a mostani főorvos úr előtt.

Házigazdánk neje, egy parajdi sóhivatalnok leánya, délután a főispán, az iszprauvnik feleségéhez készült látogatóba. A főispánné már tudomást szerzett ottilétünkről s hívott: keresnénk föl mi is. Ő többször járt Erdélyben, Előpatakon és Borszákon, fürdön; nagyon szereti a magyarokat, beszél is keveset magyarul. Fölkerestük tehát. Kastélyforma pompás épület volt a főispáni lak. Libériás komornyik vezetett a szalonba. A szép háziasszony nagyon örvendett látogatásunknak s mindjárt magyarul kezdett beszélni. De mivel a magyar szót kissé nehezen törte, franciára fordítottam a társalgást. Csakhamar férje, Balta Konstantin iszprauvnik is megjelent, mert — mint mondá — ő is kívánna a magyar nemes urakkal megismerkedni. Merőben görög díszruhába volt öltözve. Fején aranyozott selyem főveg, vállairól tarka selyem palást hullt le, drága keleti gyöngyökkel kirakott kapoccsal a nyakán. Mellén a török Nizáni Iftisán s az orosz Szent András rendjel. Hosszú, ősz szakálla egész lényének impozáns jelleget kölcsönzött.

A szalónt finom függönyök és kárpitok díszítették. A falak is nehéz, drága szövettel voltak bevonva. A fal mellett köröskörül nagyon alacsony párnás kerevetek húzódtak. Azokon foglaltunk helyet. A főispán élénken érdeklődött az erdélyi ügyekről, az országgyűlésről, annak összetételéről, és céljairól. Amikor az alkotmányos törvényhozásról beszéltem, született despota módjára jegyezte meg: — Beh jó, hogy nálunk nincs országgyűlés!

Egyszer csak nyílik a női szobába vezető szalonajtó s szép szőke-hajú fiatal leány lép be. Urias modorban meghajtja magát s az anyjának súg valamit. Anyja pedig bemutatja nekünk. Szoltánkának hívják, nemrég érkezett haza Párizsból, hol négy évet töltött egy híres nevelőintézetben. A szülők nagyon büszkék voltak erre a legkisebb leányukra. Az apa biztatására a házikisasszony a kertbe vezetett, hogy annak exotikus virágtábláit s kedvenc virágait nékem megmutassa. Ő napernyőjét, én cilinderemet vevém és lementünk a nagyszerű kertbe, melynek egy része szőlőhegyre húzódik fel, alsó részén pedig patak vonul át. A kert közepén árnyas ligetek, virágtáblák és gyümölcsösök váltakoznak. Szoltánka kedvenc lugasába vezetett,

hol a nap heve ellen védve voltunk. Fesztelen módon kezdett kérdezősködni Magyarországról, az ottani szokásokról, családi viszonyaimról és vallásomról. Mindenre készségesen feleltem.

— Hát ön is katolikus? — kérdi elképedve.

— Persze, hogy az vagyok. Miért kérdi oly rémülten?

— Okom van reá — felelte lehangoltan. — Ön már a harmadik, aki rokonszenveimet igazán megnyerte. Egy francia Párizsban, egy német Jassyban és most ön, egy magyar. És mind a hárman katolikusok, akiket itt nem jó szemmel néznek. Az itteni nőknek nem szabad katolikus után nőül menni. Én pedig oláh után nem mennék; mert ha szintén Párizsban is növekedett, a «cavalleria rusticana» kirí belőle.

— Hát ki tiltja azt, hogy katolikus után nőül menjenek? — kérdém.

— A mi metropolitánk s az általa megfélemlített szülők. Aki azt tenni vagy megengedni merné, kiátkozzák az egyházból. Ha pedig átokkal sújtanának — folytatá rémülten — közmegvetés tárgya lennék, szülőim eltaszitanának maguktól s minden ember kerülne, mint egy pestisest.

Ekkora türelmetlenség sértette önérzetemet, de abbéli felindulásumat elnyomva, mitsem szólottam. Később utitervünkről kérdezősködött. Feleletemre, hogy Viola József nagy logopet úrhoz Jassyba, — felkiáltott:

— A leánya, Teréz, jó barátnőm. Szegény, nagyon szerencsétlen volt a házasságában. Maurokordatos Gergely herceg, aki után nőül ment, jobban mondva, akihez szülői igen fiatalon férjhez adták, romlott fiatalember volt. Párizsban nevelkedett és ottani fényűzése, szenvedélyes sport-üzelmei csaknem minden vagyonát felemésztették. Párizsból mint elzüllött gavallér került hazájába vissza, hol egy még megmaradt kisebb birtokára vonult. Tudván, hogy Viola nagyon gazdag, — hét faluja van s számos birtoka — megkérte egyetlen leánya kezét. A szülők oda is adták, de a házasság nem volt szerencsés, mert a bő költségekhez szokott fiatalember most felesége vagyonát kezdte prédálni s kicsapongó életre adta magát. Viola, nagyobb bajnak elejét veendő, leányát csakhamar hazavitte s a könnyelmű hercegtől elválasztotta. Teréz most egy magyar ember jegyese, aki a fejedelem cabinette-irodájában nyert kedvező alkalmazást. Ha találkoznak, kérem, mondja meg neki szíves köszöntésemet!

Ozsonnára hívtak. A kastélyban a főispán két idősebb leányát s férjüket találtuk. Ezek is jól tudtak franciául. Ozsonnára hideg étkek voltak feltálalva, azután dulcsácák, befőttek jöttek, tészta és tea.

Társalgás közben megkérdeztem az uraktól: nem tudnák-e nekem megmutatni itt Herlouban azon házat, melyben nevezetes költőjük, Alexandri Bazil mintegy negyedszázadja született? De ők bizony semmi felvilágosítást nem tudtak adni és erősen csodálkoztak, hogy én mindezt honnan tudom.

Már késő este volt, midőn az iszprauvnikéktől elbúcsúztunk és vendéglátó kedves hazánkfiához hazatértünk, aki jó magyar vacsorával, tokánnyal és hozzá jó borral várt bennünket.

Másnap reggel északkeletnek tartva folytattuk útunkat. Egy nagy tölgyerdőhöz érve, hirtelen vagy húsz orosz kozák kinézésű katona vesz körül bennünket. Parancsnokuk előnkbe ugat, katonásan köszönt és jelenti, hogy ők a kormánytól vannak ide rendelve, megvédeni az erdőn keresztül utazókat a rabló cigányoktól. Az erdő végén a Szereth folyóhoz érkeztünk, hol a kozákok parancsnoka újból előnkbe ugat és kéri az erdőn át nyujtott védelemért az őket megillető két tallér díjat. Kifizettük. A Szereth hídja el lévén romolva, tutajon keltünk át, de azért a híd-vámot is meg kellett fizetnünk. Hiába! Balkánon vagyunk!

Estefelé Románvásár városába érkeztünk. A Moldova víze ezen városnál szakad a Szerethbe. Én a város és a püspöki székesegyház megsejtelésére indultam, tudván, hogy az itteni püspökséget 1404-ben az az I. Sándor fejedelem alapította, kinek első neje a Torjai Uporok, most Aporok sarjadéka volt, Upor Kata. Ugyanezen Upor Kata építtette 1414-ben Torja mellett a Szentlélek kápolnáját — a mostani templom helyén, — melyről Kézdi-Szentlélek községe neveztetett... Vacsorán az étkeket faggyas szaguk miatt meg sem kóstoltuk, éjjel meg a nagy hőség miatt nem alhattunk. És mindarról gondolkoztam, hogy milyen lehet Jassy, Moldova fővárosa? Van-e olyan, mint Kolozsvár, vagy mint Szeben és Brassó? Az bizonyos, hogy régi város. A hagyomány szerint a XI. században bevándorolt jászoktól nyerte nevét, ezért hívják magyarul Jászvárosnak...

Másnap délután érkeztünk Jassyba. Távolról csak széles kiterjedése látszott, közbül négytornyú fehér templommal. Ahogy közelebb értünk, egyes épületek, templomok, tornyok, kolostorok mind határozottabban voltak kivehetők. A város utcái többnyire keskenyek és szabálytalanok és apró házakból álltak. Nagyszerű üzleteket és kirakatokat, mint az európai nagy városokban, itt akkor még látni nem lehetett. Jassy bizony nem hasonlított sem Kolozsvárhoz, sem Szebenhez, sem Brassóhoz, hanem valóságos keleti város jellegével bírt és mint ezek: csak távolról mutatott sokat. A kávé-, cukrász- és csemege-árudák is a keleti városokra emlékeztettek. Egyébként megérkezésünk előtt több hónappal a város egy nagy részét tűzvész pusztította el és ez alkalommal a bojárok palotái, melyek egy Kópo nevű hegy alján hosszú sorban épültek, csaknem mind elhamvadtak. Jassy tulajdonképpen csak 1822 óta kezdett újjáépülni, mert Ypsilanti herceg felkelésekor a török azt teljesen szétrombolta. Volt azonban a városban néhány nagy és szép épület is. Ezek között kitűnt az új fejedelmi palota, a metropolia, az országház, az érseki palota és a külhatalmak konzulátusai, mindegyik az illető ország címerét feltüntető lobogóval. Továbbá feltűnt nekem a roppant sok apró templom, melyek

egy-egy udvarokban voltak építve. Számuk hetven-nyolcvanra rúgott és mint mondták: ezek a bojárók és más nagybirtokosok házitemplomai.

A «Fonar» című szállodába hajtottunk, átöltözködtünk és egyenesen a Szent Spiridion-kórházba siettünk. Ez a nagy, országos kórház Viola József felügyelete alatt állt. Most ideiglenesen maga is benn lakott, miután a legutóbbi tűzvész alkalmával az ő palotája is a lángok martaléka lett.

Viola József örömmel fogadott bennünket, bátyámat és engem megölelt, megcsókolt. Túl volt a hetvenen, de legalább tíz évvel kevesebbet mutatott. Szakálla és bajusza leberetválva. Magas, sugár termete, nemes szívét visszatükröző finom arcvonásai és megnyerő külseje első látásra önkénytelen tiszteletet, rokonszenvet és bizalmat keltettek. Sokat kérdezősködött Erdélyről és szülővárosáról, Marosvásárhelyről. Minden érdekelte, amit csak Erdélyről újságoltunk. Felidézte nagyapám emlékét, aki neki mint árvaságra jutott fiatalembernek fundatiót szerzett és segítséget nyújtott, hogy a kolozsvári Lyceum orvostani osztályában orvosi pályára magát előkészíthette...

Felesége és leánya nem voltak honn, nyaralni mentek egyik jószágára, Gindováni nevű községbe. Csengetésére gazdasszonya, Boris asszony, egy ügyes székely menyecske gondoskodott vacsoráról. Az asszonynak szemei könnybelábadtak, midőn bennünket meglátott és magyarul hallott beszélni. A honvágy felgerjedt benne... Viola egész estére magánál tartott, pompás török dohánnyal és csibukkal kínálván meg minket. Vacsora közben útitársaim előhozták tervüket s Viola megígérte, hogy a szükséges engedélyt a fejedelemnél ki fogja eszközölni. Már késő este volt, midőn tőle elbúcsúztunk. Egy lámpahordó cseléddel kísértetett szállásunkra, mert Jassyban akkor még utcavilágítás nem volt.

Másnap délután Viola József fogatán kikocsiztunk a fejedelem «Szokola» nevű, közelfekvő nyaralójába. A fejedelem egy emeletes, díszes épületben lakott. A lépcsőkön fölmenve, az előcsarnokban komornyik fogadott, bejelentett s a kihallgatási terembe bocsátott. De a fejedelem egy belső szobában várt ránk, hová belépven, Viola mindhárunkat bemutatott. A fejedelem, Sturdza Mihály, akkor ötvenéves lehetett, ügyes, magas szál, kissé magyaros kinézésű férfiú, aki — nagy bámulatomra — tiszta magyarsággal így szólt hozzánk:

— Örvendek, hogy magyar nemes urakhoz van szerencsém, mert az én családom is magyar eredetű. Én a trencsényi nemes Thurzó-családból származom, melynek egyik ága a török ildözések elől Nagyváradra menekült, honnan elődeim házasság útján ide kerültek és itt a Sturdza nevet vették fel. De mindig büszkék voltak magyar nemesi eredetükre, melyet I. Ferenc király öfelsege is kegyesen elismert és arról kiadott legfelsőbb királyi rendelete a család okmánytárában őriztetik.

Azután felhívására mindnyájan helyet foglaltunk. Ő pedig bizal-

mas beszélgetést kezdett Violával, ki néki régóta nemcsak háziorvosa, hanem kényesebb ügyekben tanácsadója is volt. A beszélgetés franciául folyt az ausztriai kormány egy átiratáról, melyben panaszképpen felhozzatik, hogy az osztrák-magyar és különösen moldovai alattvalók a vámszorosok kikerülésével különféle iparárakat csempésznek be az országba a kincstár nagy kárára; a kormány kéri ezen káros áthágás mielőbbi megszüntetését. Később a fejedelem és Viola egy mellékszobába vonultak. Mi azalatt a szoba falain függő képeket szemléltek; a többek között I. Ferenc osztrák császár és magyar király képét, midőn népeinek hódolatát a trónon ülve fogadja; úgyszintén V. Ferdinánd király képét, midőn a pozsonyi királydombon kardjával a négy vágást intézi. A szembenlévő falon egy családi címer függött, mely négyfelé osztott paizst ábrázolt; annak közepét egy kisebb vért foglalja el és arany udvarában kétfejű koronás sast mutat; míg a paizs vörös udvarában koronás oroszlán emelkedik, annak kék udvarában egy fehér egyszarvú ágaskodik. A paizs fölött két koronás sisak látszik; a foszladék jobbról arany-vörös, balról ezüst-kék. Midőn a fejedelem és Viola a belső szobából kijöttek, éppen a címert néztük, mit a fejedelem látván, mondá, hogy ez a Thurzó és az ő családi közös címere, melyet neki a Biharmegyében lakó Thurzó István küldött. Ezután Viola előterjesztésére a fejedelem utasította titkárát az engedélyokmány kiállítására. Elbúcsúztunk és visszakocsiztunk Jassyba.

Másnap elindultunk megnézni a város nevezetességeit. Viola különösen a régi Szentháromság-templomot, a metropoliát és Szent Paraszkiwa templomát ajánlotta figyelmünkbe, mely utóbbiban nevezett szent vert-ezüst szobra márványkoporsóban látható. Itt azonban különös kalandban volt részünk. A templomba belépve, jobboldalt szemünkbe tűnt a fehér márványkoporsó, melyet két görög pópa őrzött, fejükön karima nélküli magas fekete főveg, kezükben görbe pásztorbot. Észrevevén bennünket, úgy tetszett, mintha gyanús szemmel méregetnének. Nagybátyám hozzájuk lép s mondja, hogy a szent Szűz ezüst szobrát óhajtanók látni. A pópák összenéznek, mintha haboznának, majd egyikük, a hosszabb szakállú így szól:

— Uraságtok azt gondolják, hogy ezen nagy szent koporsójához minden előkészület és áhítat nélkül lehet járulni?

Nagybátyám az előkészület alatt — rövid moldovai tartózkodásának tapasztalatai alapján — pénzadományt értett és néhány banyit vetett a koporsó előtti óntányérba. — Hát még mit kell tenni? — kérdé.

— Három «metaniát», — volt a felelet. A metania egy oly különös külső jele az áhítatosságnak, hogy azt csak a görög vallásban nevelt és kellően begyakorolt személy képes teljesíteni. Azért bátyám kijelenté nekünk, hogy inkább soha ne lásson görög szentet, mintsem metaniát csináljon és kiment a templomból. A vállalkozó félig habozva bennmaradt, én pedig a karzat alá húzódva vártam a dolog kimenetelét, magam is lemondván Szent Paraszkiwa látásáról. Ekkor a pópák

egyenesen utitársamnak tartanak és parancsoló hangon mondják neki: — Fa metania! (Csinálj metaniát!) Ő azt feleli, hogy nem tud. Erre a pópák köpni kezdenek és határtalan útalattal kiabálják: —Katolics! Katolics! — És már pásztorbotjukat emelték, hogy azzal tuszkolják ki a templomból a gyűlölt katolikust. Balta Szoltánkának a herloui kertben mondott szavai jutottak eszembe, személyesen tapasztalván: mennyire nem tűrik a görög papok a katolikusokat... Hirtelen odaugrottam, a meglepett pópák kezében lefogtam a pásztorbotokat, bátyám is besietett, mire azok ijedtükben «Auljo! Auljo!» kiáltások között az Ikonarium ajtain át elmenekültek. Mi pedig oda hagytuk a templomot s a bajtévő szentet.

A hátralevő időt, amelyet utitársaim üzleti tárgyalásai vettek igénybe, a szomszédos tartományok és nagyobb városok megtekintésére kívántam fordítani. Jassyban megismerkedtem egy orosz konzulátusi hivatalnokkal, aki lengyel létére nagy rokonszenvvel viseltetett a magyarok iránt. Kiséretében Odesszába rándultam. A forgalmas, nagy kikötőváros valóban meglepett gyönyörű fekvésével, nagyszerű rakpartjával, remek épületeivel és pompás parkjaival. A kikötővel párhuzamosan épült boulevardjai s annak fényben úszó kávéházai Párizsra emlékeztettek s a csalódást még inkább növelte, hogy ott többnyire francia szó hallatszott.

Ezután még Oláhországba rándultam át, hogy ha már itt vagyok, lássam legalább Galacot és Bukarestet. Galac amphitheatrum módjára emelkedik a Duna felett, ó- és újvárosból áll, mintegy 40.000 lakossal, akik között Európa és a Balkán majd minden nációja találtatik. Az óváros keleties kinézésű, utcái szabálytalanok, az újvárosnak ellenben európai színezete van. Galacról az osztrák Lloyd-gőzösön a nem messze fekvő Brailába is átrándultam, mely város külsőleg nem sokat mutat. Valaha nevezetes erősség volt, de az orosz-török háborúban nagyon sokat szenvedett és azóta megszűnt erősség lenni. Szabad kikötőjén nagy a hajóforgalom, gabonakereskedése és halászata jelentékeny. — Bukarestbe postakocsin mentem. Közel egynapos utazás után érkeztem Oláhország fővárosába. Az osztrák-magyar konzulátuson az egyik hivatalnokban egy volt tanulótársamat ismertem fel, aki azonnal késznek nyilatkozott engem a városban kalauzolni. Bukarestben a keleti városok fogyatékoságai mai nap is észlelhetők. Utcái görbék és szűkek, porosak és tisztátalanok, világítása nincs, házai aprók, templomai ízléstelenek. 300-nál több oláh temploma van, 14 görög, 2 római katolikus, egy luteránus, egy református és néhány zsidó zsinagóga. Népsége körülbelül 120.000-re tehető. 1694 óta az oláhországi fejedelem és a metropolita székhelye. A mesteremberek többnyire németek és magyarok, a kereskedés pedig nagyrészt görögök, zsidók és örmények kezében van. A városban gyakori a tűz, ilyenkor nagy a fejtelenség, a főrendőrbiztos parancsait senki sem teljesíti s a szegény tűzkárosultakat a nagyszámú naplopók rendszerint ki is

rabolják. Három napot töltöttem Bukarestben, közben a város közelében levő Kotroceni nevű kolostort is megnéztem, mely jelenleg a fejedelem nyári mulatóhelye.

Negyednap indult a postakocsi Krajován át vissza, Erdély felé. Az utak itt is rosszak voltak, emiatt a kocsit útközben többször javítani kellett. Az út fáradalmait azonban senkinek el nem panasztam, mert abban az időben az emberek azt tartották, hogy aki szereti a kényelmet, az üljön otthon, s bolond utazik hiába!

BALLADA AZ ELVARÁZSOLT LAKATRÓL.

*Fantázia országokból vissza vajjon viz-e út?
Hová lesz a testem, hogyha lelkem tőle messze fut?*

*És mi lesz a lelkemmel, ha a testem már lemaradt
Egy hideg-rideg szobában, mint elvarázsolt lakat,*

*Melynek kulcsát elrejtették mély vízbe, vagy hegy alá,
S most a bűvös művest várja, ki zárát megoldaná.*

*Csoda lakat, csoda testem, eső veri, rágja dér,
Ért gyümölcs gyanánt piroslík rajt a fájó rozsdavér.*

*Van- lázongóbb a vérnél és nyugodtabb, mint a rozsdá?
Kettős ormú lelkem képe felelhet tán e titokra.*

*Próbálgatják vig vándorok, bús vándorok nyitni záram,
De csak egy szilánk pattog le s egy szeg a szemöldökjában*

*Hirdeti, hogy a lakatot nem nyitotta még fel senki.
... Mert a kulcsa, mert a lelkem ottan hányódik a lenti*

*Korallerdők gallyai közt furcsa népü tengermélyen,
Vagy harsogó gígász-folyók lezuhanó vad vízében,*

*Vagy talán egy nagy hegy alatt századoktól összenyomva,
Vagy a sivatag közepén, elenyésző tevenyomba.*

*Mi lesz, hogyha nem találja senki meg a kulcsomat?
Ha nem nyílik meg az ajtó, melyet elzár a lakat?*

*Hogyha ért gyümölcsök őszén piros almaként lehull?
— Rőt szilánkú rozsdahalmaz, mállón, felnyitatlanul.*

*Mi ad értelmet a kulcsnak, hogyha szétesett a zár?
S hogyha testem összeporladt, lelkem vajjon mire vár?*

Vajda Endre.

A PESTI VIGADÓ.

Irta: *Mesterházy Jenő.*

FARSANG idejében vagyunk, a vidámságok, multságoknak majd csak hamvazószerdán abbamaradó végnélküli sorozatában. Nincs nap, hogy meg ne emlékezzenek különféle táncmultságokról, bálokról. Külön rovata van az ujságoknak a «báli étszakákról», melyben a legkülönfélébb foglalkozási ágaknak, egyesületeknek, iskoláknak, sőt hitfelekezeteknek reggelig tartó vigasságáról olvashatunk. A sokféle multságok közül a legfényesebbek a pesti Vigadóban zajlanak le.

Ennek a hatalmas, érdekes épületnek helyén egykor a pesti Redoute állott, melyet a kiváló neoklasszikus építész: Pollack Mihály tervei szerint kezdtek építeni 1830-ban és csak 1847-ben fejezhetek be. Az is a nagy vigasságok céljaira épült, de mert megjelölésére akkor még nem volt meg az alkalmas vigadó szó, hát a francia redoute szóval nevezték el. Franciaországban így hívták régebben az álarcosbálokat, valamint azokat az épületeket, hol ezeket a bálokat rendezték. Azért nevezik sokan még ma is a pesti Vigadót Redoute-nak. De még másra is alkalmas volt ez a régi, szép épület. 1848-ban itt nyitották meg az első népképviselői országgyűlést. Itt mondotta július 11-én Kossuth Lajos azt a felejthetetlen beszédét, melyben 200.000 ujonc megajánlását és 42 millió forint megszavazását kérte nemzetétől, mert a haza veszélyben volt. Mindnyájan tudjuk, hogy egyhangúan zúgták a jelenlévők az indítványra a lelkes «megadjuk» szót. Így született meg a dicsőséges honvédsereg. És így értjük meg, hogy mikor 1849 májusában a magyar honvédeknek fegyverrel kellett visszafoglalni Budavárát, a magyargyűlölő Hentzi, noha Pest felől senki sem bántotta a császári védőket, összelövette a gyönyörű dunaparti palotasort. Dühének központja a Redoute volt, hisz ott szavazták meg Hentzi szerint a «lázdó» magyarok az «átkos» honvédsereget és a lábraállításához szükséges pénzt... A pompás Redoute majdnem földig égett. Budavárát ugyan visszafoglalták, de szabadságharcunk mégis elbukott és jött nyakunkra az önkény. Dermedten szenvedte nemzetünk végig az elnyomás első évtizedét, mikor a solferinói csatavesztés végleg megbuktatta a mindenható Bach Sándort és így kissé megkönnyebbült elnyomott nemzetünk. A leégett Redoute-ot már korábban is szerette volna a pesti városi tanács felépíttetni, de erre csak 1860-ban kerülhetett sor. A negyvenéves Feszl Frigyes nyert megbízást arra, hogy a leégett Redoute helyére újat építsen. Vele 1862-ben kötötték meg a szerződést azzal az óhajjal, hogy két éven belül építse meg az új Redoute épületét 390.000 frt-ért.

Feszl Frigyes a legnagyobb lelkesedéssel fogott munkájához. Korának egyik letehetségesebb építészé volt, aki a szabadságharc előtt már 19 éves korában a müncheni akadémián folytatta azokat az építészeti tanulmányokat, melyeknek alapjait Pest egyik leghíresebb építőmesterénél, Hild Józsefnél sajátította el. Két évi müncheni tanulás után beutazta Németországot, Dél-Franciaországot és Olaszországot. Híve lett testestül-lelkestül annak az új művészeti iránynak, mely a művészet minden ágára hatott és leghamarább

az irodalmi téren indult meg. Ez volt a romanticizmus, mely hadat üzent az addig uralkodó neoklasszícizmusnak vagy empirének és minden vonalon az újat, szokatlant és nemzetit akarta megvalósítani. Az építészet terén a régi klasszikus görög-rómainak hátat fordítottak és belemerültek a középkor emlékeinek tanulmányozásába és utánzásába. A régi román, gótikus és arab épületek formakincséből mint új eszményből próbáltak valami újat, az addigittól eltérőt alkotni. Ebbe az újba igyekeztek nemzeti szellemet is belevinni. Nem mindenkinek sikerülhetett ez és legtöbbször a középkori régiségnek is csak utánzói lettek, mégcsak nem is ügyes összeolvasztói a középkori építészet formakincsének. Szerencsés kivétel volt még a külföldi romantikus építészek között is Feszl Frigyes.

Az új irány hatása alatt nálunk is romantikus stílusban épült az a néhány középület, sőt magánház is, melyek a szabadságharc bukása után létrejöttek. Ebben a stílusban dolgozik még az öreg Hild József is, aki a városligeti Hermina-kápolnát építi. A fiatalok közül pedig Feszl kortársa, Ybl Miklós is a romanticizmus jegyében kezdi és fejezi be a fői templomot és néhány bérházat, Pán József pedig a Karátsonyi-palotát Budán. Egyik sem alkotott azonban megközelítőleg olyan nagy dolgot, mint Feszl Frigyes, ki 1852-ben mintegy kipróbálja tervezési készségét azon a bérházon, mely még ma is látható a Nádor-utca és a Széchenyi-utca sarkán. Ez az épület valószínűségi előmunkája elkövetkezett nagy alkotásának, a pesti Vigadónak.

1865-ben készült el e pompás mű, mely még azokat is meglepi alakjával, kik az építészeti stílusok elemzésével ritkábban foglalkoznak. Ami elsősorban szokatlan még az egyszerű szemlélőnek is, hogy ehhez hasonló épületet nem talál még egyet az egész fővárosban. Hozzátehetjük mindjárt, hogy nemcsak az egész fővárosban, de az egész országban, sőt még azon kívül párját sehol sem találjuk. Hányszor halljuk, hogy fővárosunk bérpalotái tömegükben nagyon emlékeztetnek elsősorban Bécs, de akár Berlin, Párizs, általában Középeurópa legtöbb, a 70-es, 80-as években épült palotájára. Ennek magyarázata az, hogy a romanticizmus után fellépő neo-renaissance vagy neobarokk ismét egy nemzetközi építészeti stílust alkotott, melyben egyéni nemzeti sajátosságok nem alakulhattak ki nagy kárára az építőművészetnek, de sablonos egyformaságokat hoztak létre. Feszl Frigyes Vigadóval sajátosan eredetit alkotott, mit bárki is észrevehet, ha nem sajnál csak fél órát is arra, hogy alaposan szemügyre vegye legalább külsejében ezt a nagyarányú, pompás palotát, melyet egyesek 1867-ben még Vigadónak hívtak és írtak.

Mint már említettük, az épület főhomlokzatával a Duna felé tekint, miként egykori elődje, a Redoute. Földszintjét hatalmas, félköríves árkádsor nyitja meg, mely három részre tagolódik. A középső, szélesebbik szakaszban öt bejáróív van szorosan egymás mellett, a jobb- és baloldali szakaszon pedig egy-egy bejáró van, összesen tehát hét. Ezek elé gördülnek az autók tömegei egy-egy nagy hangverseny vagy fényes bál alkalmával. Mert azt talán mondanunk sem kell, hogy a Vigadó nemcsak táncmulatságok helye. Sokkal nagyobb szerepe és kulturális jelentősége van abban, hogy a legelőkelőbb hangversenyek és nagyobb kultúrkongresszusok is itt zajlanak le. Legutóbb is, alig másfél esztendeje, itt tartották meg a felsőoktatási kongresszus megnyitó ülését, melyen a Kormányzó Úr Öfőméltóságával az élen megjelentek az összes főiskolák, egyetemek, egyéb tudományos intézmények és egyes minisztériumok legkiválóbb munkásai és képviselői. A meghívottak

nagyrésze bizony gyalogosan jött el a megnyitoulésre és így nem az árkádsor homlokzati hét átjáróján siettek be, hanem az árkádsor északi és déli végén lévő bejárókon, melyek fölé ez van írva aranyos betűkkel: Menetjegyiroda; a déli végén meg: átjáró a menetjegyirodához. Ennek a magyarázata, hogy a Vigadó északnyugati földszintes részén van az ugyancsak forgalmas menetjegyiroda, mely úgy a külföldi, mint a belföldi utazóknak tetemesen megkönnyíti az utazástól elváhalatlan jegyváltást és a külföldi utazáshoz szükséges idegen valuták beszerzésével járó műveleteket. Ezeknek a menetjegyirodáknak helyiségei a Vigadó-utcai homlokzat földszinti helyiségeinek egy részét töltik ki. A déli oldalhomlokzat földszintje fölött is olyan felírások vannak, melyekből éppen nem következtethetünk arra, hogy a Vigadó-épület Deák Ferenc-utcai oldalhomlokzata előtt állunk. A felírás szerint is ezen az oldalon van Budapest Székesfőváros idegenforgalmi hivatala. Ebben az utcában tehát különösen akkor van nagy forgalom, mikor tavasszal a nagyszerű árumintavásárra vagy tenyészállatvásárra, nyáron pedig a Szent István-hétre tódulnak hozzánk a külföldi utasok. Ilyenkor a hivatal ajtaja és ablakai fölött ott lebegnek a számottevőbb nemzetek kisebbmértű zászlócskái, melyek élénk színeikkel úgy hatnak, mintha egy nemzetközi nagy hotel hivatató jelvényei lennének. — Miből lehet mármost valahogyan mégis észrevenni, hogy ez a hatalmas palota nemcsak menetjegyiroda, idegenforgalmi hivatal, meg sörözőhelyiség? Próbáljunk erre is megfelelni. A főhomlokzat hatalmas bejárói fölött, az öt, szorosan egymásmellé sorakozó bejárók fölött óriási méretű ablaknyílások vannak, felfelé megnyújtott, kissé patkóalakra emlékeztető félköralakú ívekkel. Karcsú, vékony oszlopok választják el egymástól a hatalmas ablaknyílásokat. Mindegyik oszlop előtt egy-egy táncoló, flótás, cintányéros, hárfás vagy castagnettás, kőből kifaragott alak. A jobb- és baloldali, egy-egy hasonló nagyméretű ablakkal és ajtóívvvel áttört homlokzati részek hatalmas oszlopnyalábokkal vannak elválasztva az ötszakaszos középső résztől. Ezek az oszlopok, mint hatalmas pilonok felnyúlnak az épület tetejéig, ott lőrésszerű kis oromzatban végződnek és szélelt alkotják egy kerek ablakkal díszített háromszögű oromfalnak. Tehát jobbról is, balról is egynek-egynek. Ezeket a szélső oszlopnyalábokkal keretezett homlokzati részekben még erkélyzet is van, melyre az óriási ablak alól két-két ajtónyílás is vezet. Az erkélyzet egyvonalban van a hat kőből kifaragott zenélő alakkal, mely alakokkal egyvonalban, mintegy a hatalmas oszlopnyalábokat körül táncoló, görögös ruházatú táncoló női alakok vannak féldomborművű formában kifaragva. Úgy a domborművek, mint a hat zenélő alak a művészettörténelemben nem eléggé méltatott Alexy Károlynak művei, aki a szoboralakok talapzatába is belevéste nevét és az 1864. évet, a szobrok alkotási idejét. Faragott négy-négy zenélő női alakot Alexy a Vigadó északi és déli oldalhomlokzatára is. Az északiak közül márcsak egynek a feje látható. Szándékos rombolás pusztíthatta el ezeknek a fejét és valamennyinek a kezét. Csodálatos, hogy a székesfőváros, mely újabban különösen nagy gondot fordít a művészi emlékek karbantartására, ezeket a szobrokat, de magát a Vigadó-épületet sem méltatja kellő figyelemre. Feltűnően látható jele ennek egy bokornyira megnőtt bozót, mely éveken keresztül ott látható már az épület főhomlokzatának déli végén. Sajnáltnivaló ez azért is, mert a Vigadó-épület, melyben Feszli Frigyes a romanizáló és keleti arab építészeti vonásokat legegényiebben és legeredetiebben olvasztotta össze magyaros díszítő ornamentumokkal is, olyan páratlan épület,

melynek megalkotásával Feszl előfutára lett annak a mozgalomnak, mely Lechner Ödön nevével van kapcsolatban. Annak a Lechner Ödönnek nevével, aki néhány évtizeddel Feszl munkássága után kezdte meg működését és aki a budapesti Postatakarék palotájával, a kecskeméti városházával és még több pompás épületével az önálló és nagyobbarányú magyaros építészeti stílust akarta megteremteni. Feszl olyan zseniális épületet alkotott, melyet semmiféle stílusba a korabeli kritikusok besorolni nem is tudtak. Ezért álltak meg értetlenül a zseni műve előtt és inkább gáncsolták, a helyett, hogy kellőképpen méltatták volna. És mert az építészeti tiszteletdíj körül is méltánytalanul járt el a pesti városi tanács, közte és Feszl között pereskedés támadt, melynek eredménye a jövőben Feszl teljes mellőzése lett. Ha a körülmények nem szerencsés alakulása folyamán így bántak el Feszl-lel, korának páratlan romantikus magyar építőművészevel, akkor legalább elmúlása után kell arra törekednünk, hogy ezt az épületet a legféltebb gonddal őrizzük meg a messze jövőnek. Feszl a legnagyobb gonddal tervezett meg a Vigadónál mindent olyannyira, hogy még az ajtókilincsek megmintázására is kiterjedt a figyelme. A hatalmas előcsarnokot, pompás lépcsőházat és a rendkívülien magas nagytermet, kistermet, művészszoját és büfféhelyiséget is az ő indítványára ékesítették a leghíresebb freskőfestők és szobrászok.

A lépcsőházban pl. Lotz Károly és Than Mór festették meg Tündér Ilona és Árgirus királyfi mondájának ama részét, mely a királyfinak Tünderországba való megérkezését állítja elénk. Ez a hajdan gyönyörű kép szinte felismerhetetlenül elfakult és csak aki tudja mit akar ábrázolni, az fedezhet fel nehezen egy-két színesebb motívumot rajta. Az ú. n. büfféhelyiségnek két képe pedig, mely az egész falmezőt kitölti, el van rejtve, mert hangversenyek alkalmával ez a művészszoja és így az el van zárva a nagyközönség elől. Az egyik kép Attila lakomáját ábrázolja Than Mórtól, a másik pedig Wágner Sándor legszebb képe: az ifjú Mátyás király legyőzi a cseh Holubárt, az óriás vitézt. A pazar kivitelű, hatalmas méretű bálterem kazettás mennyezetét már megbámulhatja mindenki: Than Mór festette meg a folyóvizek allegóriáit.

A gyönyörű épületet Feszl az önkényuralom idején alkotta. Hazafias érzületének azzal is kifejezést óhajtott adni, hogy az épület külsején a nemzet nagyjainak mellszobrait is megmintázta. A főhomlokzaton így kapott helyet tizenhárom történelmi kiválóságunk, mint pl. Nagy Lajos, Hunyadi János, Mátyás király, Attila és Szilágyi Erzsébet mellett egy 14. alak Vabula Jakab személyében. Hogy ki volt Vabula Jakab, azt nehezen sikerült kinyomoznunk, mert semmiféle utódjára nem bukkantak a főváros területén. Hogy az országoshírű nagyok közé mégis bekerült egy ismeretlen nevű férfiú, ebből csak arra lehetett következtetni, hogy valamiféle pesti nagyság lehetett a régi időkben. És valóban helytálló volt a föltevés. — Ez a Vabula Jakab-szobor Pest városnak a török uralom utáni időkben való első bíráját akarja ábrázolni. De nem Vabula, hanem Vatula volt a neve. Mikor szobrát kifaragták a Vigadó részére, rosszul olvasták ki a nevét a városi jegyzőkönyvekből és így lett belőle Vabula — Vatula helyett. De ha helyesen is írták volna a nevét... ki emlékezne az egykori harmincad-hivatal ellenőrére, mikor az nem is a polgárok, hanem felsőbb parancsra foglalta el a bírói széket (polgármestere Pestnek u. i. csak 1773 óta volt) és tisztében ez a Vatula János Jakab mindössze csak egy évig volt, mert lemondott, keveselven a fizetést, amely még 1694-ben mindössze évi 100 tallér volt.

NÉMA VÁROSOK.

Há volna egy olyan csonkamagyarországi térkép, amelyen minden város helyén apró villanykörte égne s ha irodalmi vagy zenei kultúráról szólnánk, egy gombnyomásra kigyulladnának a fények, de sok város villanylámpácskája maradna sötéten. Vannak városok, honnan soha nem érkeznek biztató jelek, hol kulturális téren évtizedekig nem történik semmi. A fények, amelyek a kultúrát jelentik, soha ki nem gyulladnak. Apró pletykák izzanak a lelkek rostélyán s nincs vágy egy szebb és igazabb emberi élet után. E szörnyű csend nem teremt magából írókat, vagy festőket, akit az elhivatottság bonyolult megszállottsága kilökne a fórumra, a nyomor és szenvedés kohójában megtisztultan kirendelné magasabb s igazabb vágyai harcosaként. A város halotti némaságba zuhant, megelégedett, olykor öntelt s míg Oblomovok róják macskaköves utcáit, kiesnek abból a munkából, amely az emberiség testi és lelki boldogulását célozza. Milyen tehetséges fajta lakja pedig a földszintes házakat, világviszonylatban milyen megdöbbentő sikereket juttattak nemzetüknek. Milyen művészlélek szorong a hízára hajlamos testben, a világ palamennyi művészi stúdiójába jut belőle. Mennyi erő szunnyad az elernyedti izmokban, mely nem lanyhult el egy négyéves háború aránytalan harcaiban.

Hogyan lehetne eljuttatni hozzájuk aggódásunk remegő szavát? Hogyan üvölthetnének akkorát, hogy megrezzenjenek az ablakok s megszólaljon az élő lelkiismeret? Ugyan lehetne-e — ha kell — megvetésünk sarával bedobálni sötétablakú kultúrházaik fehérre meszelt falát? Gunyolódjunk-e egyes iro-

dalmi társaságai működése felett, amelyek apró álírókat tenyésztenek s ön-
 eléggülten dicsérik egymás halhatatlanságát? Vagy dicsekedjünk azokkal a városainkkal, amelyek nevét ma már a világ valamennyi kultúrországaiban jól ismerik? Hogyan gyujtsuk fel lelküket, érdeklődésüket? A néma városok felett hogyan szólaltassuk meg a feltámadás harsonáit, hogy valamennyien felébrednének évszázados álmukból, megdörzsölnék szemeiket, miket vakít a fényözön, szférák zenéje hallatszása s az igazságosztás pillanata előtt még alkalom nyílana számukra a lélek hangjainak megszólalására. Borzadva látnák sebeiket, miket sohasem gyógyítottak a szépség csodaszereivel. Észlelnék kicsinységüket szellemek nagysága mellett. Átélnék életük hiábavalóságát s borzadva gondolnának a lélektelen esztendőkre.

Ha a magyar kultúréletet is egy olyan létfenntartási ösztön hatná át, mint az utóállamok legkisebb magyar jalu meghatóan feltámadó lelkiségét, akkor nem kellene a néma városokat tetemre hívunk. Addig azonban, míg a biztató jelek meg nem érkeznek, számontartjuk őket, tudomásul vesszük, hogy nagy vasúti csomópontok, hogy gyáraik vannak és strandfürdőjük, cukorrépat termelnek vagy hagyományát, de egyellen írókat, festőket, muzsikust sem küldtek a magyar szellemiség parlamentjébe s nem nyujtották vágyakozva karjaikat a fény felé. Élnek, élnek, de a magyar szellemiség számára még halottak. (marék.)

ÍRÓI ÖNÉRZET, VAGY ÖNIMÁDAT?

Önmagamnak nem tudok feleletet adni reá, s így szeretném, ha az olvasó tisztázná annak a mosta-

nában lábrakapott különös írói szokásnak mibenlétét, amely már meg sem áll saját szűkebb hivatásánál, hanem az irodalomtörténészek dicsőségét is megirigyli. Világosabban: arról van szó, hogy egyes, különösen fiatalabb évjáratú íróink nem bírják megvárni, amíg az utókor kritikusa besorozza őket valahova, hanem előre elkészítik azt a bizonyos «skatulyát» — amelynek elmélete ellen egyébként legtűzetesebben ők hadakoznak. Ez a skatulya lehet akármi: politikai, világnézeti irányzat, vagy valamely műfaj különös előszeretettel való művelése (nem akarok a szociográfiáról szólni, hiszen vannak ezenkívül más műfajok is) — Az írói kiválasztja magának a megfelelő testhezálló, s legyünk rossznelvűek — pillanatnyilag jövedelmező — klasziszt, s annak profétájaként hirdeti magát, hangoztatva országnak, világnak, hogy ebben én vagyok a legjobb, a legtökéletesebb, az egyedüli...

«... Én... az egyetlen katolikus, az egyedüli népies, hazafias, humanista, irredenta, szociálista költő és író, a lelkiismereti szabadság utolsó védelmezője, a polgár harcostollu pajzsa, nincs még olyan, mint én» — A szonett utólérhetetlen magyar ötöző mestere. A Práter-utcai Dosztojevskij, a magyar Rachmanova, az új lipótvárosi Stefan Zweig, a köruti Sauerwein, a Conti-utcai kölyök-Gorkij, a magyar Mauriac, a magyar Supervielle, a bugaci Lermontov, a kispesti Knut Hamsun, a magyar Shaw, a magyar Molière, a magyar Shwift, a Földes Jolánra emlékeztető új írócsillag és amit még akartok... Ilyen önadományozta epitetonok röpködnek a levegőben. — Talán akad, aki magukon a feltalálókön kívül is komolyan veszi őket.

Az írói önérzetet — magamnak is lévén néminemű köze az irodalomhoz — megértem, sőt kedves túlzásaihoz is méltányolni tudom, azonban

ami sok, az sok. Nekem ugyan olyan fogalmaim vannak az írói önérzetről, hogy legyen az inkább befelé ható, nemesen mindig tökéletességre sarkaló és alkotásokra inspiráló valami, ne pedig kellemetlenkedő agresszivitásokban, vagy megmosolyogtató bohóckodásban nyilvánuljon meg. Lehet azonban, hogy mindez temperamentum dolga, vagy pedig talán nemzedék-probléma, de ezt mégsem hinném, hiszen magam is közéjük tartozom. Maradna még az a magyarázat, hogy ez az önérzet-túltengés csupán szándékos különkődés, saját magára a közfigyelmet felhívni akará-e? De kérdelem, nincs-e ennek más módja?! A könyökkel, vagy a botrányal kivivott lármás sikereknek a tartósságuk egyáltalán nem időtálló. S vegyük még hozzá, hogy igaziból önérzetes író nem merevíti, nem préseli magát elevenen különféle formákba, hanem ír egyszerűen, papírra veti, — ha van — a mondani valóját. Nem hangoztatja, hogy ide, vagy amoda tartozik, hogy itt, vagy amott az «egyetlen», hogy ilyen, vagy olyan költő, hanem csak azt, hogy költő... (De még ez is felesleges). A mellékelt jelzők ugyanis nemhogy erősítenék a «költő» megjelölést, hanem még lefokozzák ezt. Tudhatná, aki az érzések, gondolatok és szavak mestere, vagy annak szeretné magasztaltatni magát. Hátrább a túlságos önérzettel, tessék csendesen dolgozni és majd elmondják *rólunk* az arra hivatottak, *mások*, hogy mit és mennyit érünk. Az ilyen mértéktelen önimádat ugyanis veszedelmesen hasonlít a bizonyos három szabómester történetéhez, akik egy utcában laktak. Az egyik azt írta ki cégtáblájára, hogy az ország legjobb szabója, a másik túlakarván citálni őt, úgy fogalmazta meg a cégtáblán, hogy személyében a világ legkitűnőbb szabóját tisztelik meg a rendelők. A harmadik lévén ez a legokosabb

mindegyikük között — egyszerűen azt pingálta ki, hogy ő férfiszabó. Nos, melyik nyerte meg a három közül legjobban a közönséget? ! A feleletet nyugton reábizhatom az olvasóra.

Pasquino.

OLCSÓ SZELLEMI SÉG.

A tilkos választójog bejelentésével kapcsolatban több oldalról olyan súlyos megállapítások hangzottak el nemcsak a nagytömegek, hanem a magyar közép- és felső szellemi színvonaláról is, hogy legalább is gondolkodásra készíthetők mindazokat, akik a művelt társadalomhoz számítják magukat. Bizonyos, hogy ezekben a kritikákban akadnak sok túlzás, de tagadhatatlanul vannak jelei annak, hogy a háborút követő első évek lendülete lelohadt s nemzeti műveltségünk egyre sekélyesebbé válik.

Ennek az aggasztó jelenségnek ha nem is kizárólagos, de egyik legfőbb okát abban kell látnunk, hogy hovatovább a napilap lesz az olvasnivaló magyarok egyetlen szellemi tápláléka. Sehol a világon nem találunk terjedelemben és tartalomban annyira felduzzadt napisajtót, mint hazánkban, ami talán büszkeséggel töltheti el az újságvállalatokat, de voltaképpen országos csapás és mérhetetlen veszedelem. A poitika és a hírszolgálat, ami tulajdonképpen feladata lenne a napilapnak, elenyésző helyet foglal el, míg az óriási papírostömeg dandára céltudatosan igyekszik felölelni minden életkört, a kultúra minden ágát, kimondottan azért, hogy más olvasmányt teljesen feleslegessé tegyen. Már a szakfolyóiratok is érzik ezt az egészségtelen versenyt, a kiadók részére pedig egyre kockázatosabbá válik a könyvek közrebocsátása. Pedig ez a túltengés magának a napisajtónak érdekeit sem szolgálja, mert az egymással vívott gyilkos harc elviselhetetlenül felfokozza a költségeket, a szerkesztők viszont — akiknek kellő fizetésére amúgysem marad pénz — kénytelenek mennyiségi termelésre berendezkedni.

Ezzel függ össze az az évtizedek óta felpanaszolt tény, hogy a magyar folyóirat-irodalom messze elmarad a kül-

földi mögött. A könnyed álkultúra, amely még a legkomolyabb napilapok mellékleteiből is felénk árad, nem kedvez az elmélyedést igénylő folyóiratnak, s bár nagy folyóirataink általában optimális színvonalat képviselnek, hatásukat éppen ezért csak igen szűk körben gyakorolhatják. Pedig a magyar kultúrát, mint a németet, a franciát, vagy az angol, a folyóiratokban való gazdagság jelzi. Ott a napilapok valóban csak saját fontos feladatuk teljesítésére szorítkoznak.

A magyar folyóirat irodalmat azonban ma már egy másik beteges jelenség is fenyegeti, még pedig az ingyen cikkekből összetákolt, merőben felesleges folyóiratocskák ijesztő elburjánzása. Se szeri, se száma az utóbbi években megindult ilyenfajta sajtótermékeknek. Ma-holnap minden öregdiákszövetség, társadalmi egyesület, helyi megmozdulás és jámbor csoportosulás folyóiratot tart fenn, amelynek létalapja a közvelen személyi összeköttetés, legtöbbször az ilyen módon kifejlhető presszió, és természetesen a meg nem fizetett cikk. Hogy mi kerül ezekbe a folyóiratokba, az legtöbbször — mindegy. A hozzá nem értés, a dilettantizmus és a bizantinus személykultusz valószínűleg tobzódik hasábjaikon. Mert hiszen kevesen hajlandók honorárium nélkül állandóan szállítani olyan közleményt, amely valóban értékes. Vagy maguk az írók rontják le tehát a szellemi munka megbecsülését s ássák alá ezzel a magas kultúra lehetőségét, ami tisztességtelen és erkölcstelen, vagy a folyóiratocskák közlő silány betűhordalékot, ami bűn és merénylet a magas kultúra ellen. Sajnos, mindkettő vonatkozik a vallásos jellegű időszaki kiadványok túlnyomó többségére is, holott mindegyik felekezeti rendelkezik elsőrangú folyóiratokkal is.

Ma, amikor annyi szó esik az anyagi lét hazai standardjának elkerülhetetlen emeléséről, nem volna szabad megfeledkeznünk a szellemi standard fokozásáról sem. Utóbbi könnyebben érhetjük el. Mindenesetre szükséges, hogy művelt társadalmunk egészséges közérzése véget vessen az olcsó szellemiség dömpingjének. Gondolkodás és kis bátorság kérdése az egész.

Mihelics Vid.

AZ ERKÖLCSI SZÉPSÉG KÖNYVE.

Charles Morgan: A forrás. (Franklin-Társulat.)

Irta: Molnár Kata.

Az író, aki a szeleknek és a tenger hullámainak parancsol: ez Charles Morgan. Világa csaknem rezzentelen nyugalmú vitzükör, amelyen egy felizzott szerelem tündökletes naptányérja lángol, bevilágítja a víz mélyét, amely a fényben feltárja minden titkát és mi mindent látunk, nyitott, el nem vakuló tiszta szemmel, anélkül, hogy a nyugalmas felszín fodrozása pillanatra is homályossá zavarna valamit a csodálatos világban, amelynek szépsége a tündéri valótlanágoké s valósága a legegyszerűbb, szemünk előtt lévő — és megközelíthetetlen valóság...

Emiatt a könyv miatt nem fogom egyhamar megbocsátani magamnak, hogy nem tudok angolul, — hogy nem olvashatom eredetiben. A dolog annál reménytelenebb számomra, mert el kell hinnem, hogy Morgant angolul sem könnyű olvasni.

Az angol közönség magatartása is ezt bizonyítja. «A forrás»-sal — 1919 óta csak negyedik könyvével, amint ezt Schöpflin Aladár egyebekben is tökéletes érvényű bevezető tanulmányából megtudjuk — Morgan a legkiválóbb angol írók sorába került, anélkül, hogy talán valaha is igazán népszerű lehetne. Ez a könyve például joggal lehetne közönség-olvasmány: elejétől végéig egy szerelemlről szól. De az író, aki tíz oldal híján ötszáz oldalt ír erről a szerelemlről, elsősorban filozófus, aki a tárgyába elmélyedt tudós komoly türelmét követeli az olvasótól is. Hogy ennek ellenére «A forrás» mégis, elsősorban és mindenekfelett regény s a ma ismert irodalom legszebben megírt regényeinek egyike, — a költőnek a bölcselő feletti e tiszta diadala éppen a legsajátosabban alkati ereje ennek az írónak, művésze a legmélyebb, leggazdagabb, legmeglepőbb szépségeit éppen innen meríti.

Morgannak, a gondolkodónak a filozófiája nem a bölcselőké, hanem egy egészen magasrendű *író* gondolatvilágának etikai problematikája; és Morgan, ez a végtelenül komoly, úgyszólván etikában gondolkodó író: költő, a gyökeréig.

Költő; — és angol. Amit e két szó előkelő értelmének tradíciói nemessé márkázhatnak, Morgannál a legtisztább kielemezéséig megtaláljuk. A költő az érzések végtelenjének tájain elvezet bennünket a felsőbbrendű élmények legtitkosabb forrásáig, ahonnan az élet és a halál emberileg elérhető, legtávolabbi érzéseinek áradásával együtt buzog a szenvedély, a testi embert a lélek tiszta végtelenségébe átsodró, mindenem felülemelő és mindenről egyedül határozó egyetlen érzés. Testnek és léleknek mennyi erotikája lángol ezen az úton, mennyi leplezetlen forrósága és gyengédsége, mennyi remegő gyönyörűsége; és mennyi nyugodt nemessége! Az író minden tollvonásában ott az angol férfi, a lefordíthatatlanul tökéletes minősítő szónak legférfiasabb, legüríbb, legteljesebb értelmében.

Pedig a szerelem, amelyre Morgan regényét építi: egy házasságtörés története, egy Hollandiában internált angol katonatiszt és egy német báró Hollandiában élő, angol származású fiatal feleségének csodálatosan szép szerelme. Szerelmük úgy adja egymásnak őket, olyan ellenkezést nem tűrő

teljességgel és tisztasággal, mintha valami náluknál erősebb természeti jelenség igézete tartaná őket hatalmában, ami ellen nem is küzdhetnek. Mind a kettő kivételes lélek; szerelmük teljességében a felelősség teljességével vállalják tettüket egymás előtt éppen úgy, mint önmaguk előtt. S amikor Julie férje — akihez becsülésből, de nem szerelemmel ment feleségül — ronccsa tépett, sebesült életével megérkezik közéjük és a rendkívüli lelki ember nagysága külön-külön maga felé fordítja őket: az emelkedettségében rokon három lélek mindegyike szennyezetlenül, tisztán, sérthetetlen szerelmével emberi ítélkezésen és megbocsátáson tülemlelkedve kerül ki a tragikus találkozás minden erőt megpróbáltató küzdelmének mélységéből.

Nem kell túlmesszire tartani a könyvben, hogy az olvasó észrevegye: a jellemek — és nem is csak a főalakoké — úgyszólván abszolútumokként állnak előttünk, abszolútumként mindegyik a maga helyén. Mind a három főalak, Julie csakúgy, mint Lewis, a szerelme, legelsősorban pedig Rupert, a férje, magasabbrendű lélek; egy türelmetlen olvasótól hallottam időközben azt a megjegyzést, hogy feltűnöztek. Ez semmiképpen sem igaz; de az igaz, hogy Morgan semmiképpen sem építhette volna fel ezt a regényét három másfajta lélek viselőjére. Amit Morgannak ez a könyve mondanivalóban kifejez, azt az élet tulajdonképpeni síkján ábrázolva az író nem valósíthatta volna meg. Nem azért, mert ilyen érzelmek, ilyen szerelem, ilyen lelkek nincsenek, hanem azért, mert amit Morgan *kifejez*, az értékelő gondolat határának szélein jár, majdnem közölhetetlen. Ezért jellemei is abszolútumok, ezért kellett három főalakjának ilyennek — úgyszólván csak abszolútumokban kifejezhetőnek lennie. A magasan jelölt vonalat tartani: Morgantól önnön magasrendűsége követeli; ami az ő mondanivalója, azt nem bízhatta olyan képességű főszereplőkre, akik nem mondhatták volna el tökéletesen.

Mert Julie, Lewis és Rupert hibátlan teljességgel adják át írójuk etikai idealizmusának mindazt a mondanivalóját, aminek ők a kifejezői. De a léleknek azon a színvonalán, ahol írójuk akarata szerint ők élnek: kevesebb hozzáadott szóval, mint Morgan, kevés író tudta volna alakjai életszerűségét ennyire sértetlenül megtartani. Mint Schöpflin mondja Morgánról: megvan benne az életszerűség adománya, «alakjai, ha életük lényege az érzületben és a gondolatban folyik is le, valóságos emberi életet élnek, meg vannak mutatva összes kapcsolataikban a valósággal és az emberi élettel, valódi vér folyik ereikben, soha egy pillanatra sem válnak elvont gondolatok halvány hordozóivá. Inkább: ennek az erősen gondolkozó írónak a szellemében a gondolat is életté sűrűsödik».

Morgan legbelsőbb emberi és írói lényének szokatlanul teljes művészenoldódottsága — a forma és a kifejezés kihangzásában a tiszta harmónia érzékelhetőségével hat az olvasóra. Morgan hősei filozófus-lelkek — mind a két férfi-főalak az —, de nem azért ilyenek, mert írójuk ilyenül írta meg őket, hanem mert az írójuk filozófus. Morgan mélyreható gondolkozásmódjából szervesen következik írásmódja, belülrőlhatón és befelőlhatón az ábrázolásban csak úgy, mint a szerkesztés módjában. Művének kompozíciója nemcsak hogy belsőleges, de úgyszólván rejtett; az építmény hallatlan gondossággal megmunkált belső illesztékeit ennél kevésbé látható írásművel ritkán találkozunk. Az író bölcséleti, rendszeres gondolkodásmódjának egész sereg sajátossága fedi fel magát az alkotás *munkájának* külső-belső tisztaságától egyre lenyűgözöttebben figyelő előtt — anélkül, hogy a költő

mély nyugalmú elragadtatása egy pillanatra is a rendszerezés, a tervszerűség távolító és hideg tárgyilagosságává hülne. Eredendően belsőleges látásmódja különös olvasói élménynek tesz részeseivé mindjárt a könyv elején, amikor a főalakok közül még csak az angol katonatisztet, Lewist ismerjük. Jól benne az olvasásban már, az az érzésünk, hogy nem tudunk eleget Lewisről; hogy az író — rendkívüli nyugalmában — keveselhető vonással állítja élénk. Érdekes meglepetés, amikor rájövünk, hogy ez az érzéki családunk az írónak éppen egy tökéletes biztosságú mesterfogásából ered: Lewist abban a pillanatban, amikor a könyv első oldalán látókönyvünkbe kerül, az események felfelé vezető vonalának nem egy kezdeti nyugvópontján, hanem a fejlődő sebességnek már egy olyan pontján pillantjuk meg, amelynek kezdeti nyugvópontján — Lewishoz hasonlóan — a regény többi alakja közül sem látunk egyet sem; aminthogy az életben s az élet kapcsolataiban — még az életelőttiség állapotában sem nyugvóponttól indulnak el az események, minden valami másnak a folytatása.

A bölcséleti látásmódtól áthatott ugyanilyen «egyszerű» magátólértékdéssel, végig egyenes úton vezet bennünket Morgan az etika és az érzelmek, a gondolkodás, a lélekkel érzékelhető abszolútumok legtávolabbi titkaihoz. Az út egyenes, de nem könnyű; a sietőt fásasztó dialógusok kedvetlenítik el. Bármilyen paradox módon hangozzék is: ha ezek a hosszú dialógusok fásasztóak, azért fásasztóak, mert ez az író — szüksézává. Egy szót nem lehet kihagyni abból, amit mond, nincs egy felesleges mondata: mindegyik alapvetően jelent valamit, elhatároz, továbbvizs, s főképpen dialogusaiban van ez így; mintha valóban a bölcselő felülkerekedése lenne ez, akinek a számára a dialógus: dialektika.

Teljességgel elhiszem, hogy a fordítónak nem lehetett könnyű dolga. A fordításnál tartunk; hadd vegyek elő külön egy szót, amellyel találkozáva — a szöveg tele van vele — az olvasó néha felidegesedik.

«Kontemplatív»: ez az a szó, amelyet meglehetősen megelégedünk a regény első 30—40 oldalán már, a továbbiakról nem is szólva. Kontemplatív élet, kontempláció, kontemplatív békeesség, aztán megint csak kontemplatív élet, — no igen, hiszen ez az, amiről az író mindvégig beszél. De a szó maga, amikor már a könyv elején tizedszer-tizenötödször találkozunk vele, kopogni kezd, zörögni, valami baj van vele. A kontemplatív élet: szemlélődő élet, bölcselkedő élet, befeléforduló élet, elvonult vagy magábanvonult élet, — ilyesvalami. Lehet, hogy az angol író ez egyetlen, «magyarul» *kontemplatív* szót találta s használta erre, — de a fordításban az olvasót bántja. Lefordíthatatlan szó ez? Azt hiszem, nem; s olyan szónak érzem, amelynek a jelentése sokban függ attól, hogy ki mondja ki. A könyvben majdnem minden szereplő használja; s az olvasó — a gondolkodó olvasó — éppen a szereplők révén tudja, hogy árnyalati eltérések vannak abban, amit az egyiknek jelent s amit a másiknak. A szóban magában rejlő ez értelmi skála eggyel több ok a fordítónak arra, hogy lefordítsa. A fordító nemcsak azért fordít, mert tud angolul, hanem azért is, mert magyarul tud. Ez a formulázás nem mulatságos, ez így van. Aki magyarra fordít, annak élnie kell azzal, amit a magyar nyelv tud; a jó fordítás bizonyos mértékig átköltés is. Mindegyik nyelv a maga erejével fejezi ki jól, amit jól fejez ki.

Ezt a kis elégedetlenkedést zárójelbe kellett volna tennem. Mert mindent összevetve, a közelmúlt egyik legszebb könyvéhez jutottunk hozzá Morgan Forrásával.

Rónay György: Keresztút. (Révai kiadása, 1937.) Bűn és bűnhődés: Rónay György regényének belső és szerkezeti váza. A bűn elpártolás Istentől és elpártolás kicsit az élettől magától, hiszen az élet küzdelem, a bűn pedig megadás, az élet teljesség, a bűn a test sóvár elpártolása az ember életét teljessé tevő lélektől. A bűnhődés a megoldás és a rév, — maga egy kegyetlen, sötét élet a túlvilágig. A bűnhődés már megtisztulás, a bűnhődés Isten kegyelmi beleavatkozása a bűnös életébe. Rónay György nagy és tiszta őshöz tér vissza, amikor a szokványos katolikus megtérésregényt visszavezeti az alapvető problémához: a bűnhöz és a bűnhődéshez.

Rónay György regényében más a bűnös és más az, aki a bűnhődést vállalja. A vétkes pap bűnében elveszti önmagát és megteremti maga körül az Istentől eltávolodott élet szűk, fojtó, kénes atmoszféráját. Belső oszlása hullafoltokat kelt az atmoszférán: a környezet átveszi bűneit. És nemcsak az emberek, a hittől torz szektákba szakadó emberek kapják meg ezt az oszlás-meleget, hanem a lelketlen környezet is: a poros kiskunsági vidék, a szikkadt földek, a végtelen és könyörtelen ég, a kehes állatok, a csenevész fák, az irgalomtalan homokbuckák. Hős és atmoszféra egygyé válik, egymást magyarázzák és egymásból fakadnak: a vétkes körül úgy áll meg az élet, mint egy sötét, forró nyári alkonyat, kiszülő, céltalanul kóválygó villámai-val, a kiszakadni képtelen tisztító vihar fülledtségével. A villámok csak száraz kiszülések, nem gyujtanak, ebből az atmoszférából a vétkes pap nem szabadulhat és nem szabadulhat a pap vétkének atmoszférájából a rábízott sereg. A céltalan, elítélt élet kerek és önmagából megválthatatlan. Bűn és következménye, a hallos, mauriaci atmoszféra szétvá-

laszthatatlanul egy, mint egy rézszeire nem bontható fém.

A bűnnek azonban el kell nyernie bűnhődését és feloldozását. A bűnhődésre vállalkoznia kell valakinek. Rónay György megosztja a bűnhődőt, az egyik a pap fia, aki apja emberi bűneinek levezeklését vállalja akaratán kívül, a másik pedig az ifjú plébános, aki az atmoszférát akarja feloldani, — a vétkes pap papi bűneiért lakolva, — végzetességéből. A nehézség most már az, ketten megoldhatják-e azt, amit egynek kellene, a bűn logikájából következő megoldania? A pap fia örökölte apja tunyaságát a jóban és meghódolását a rossz előtt. A bevégzett példa azonban hatni kezd öntudata rostaiban: nyugalma izgatott, lelki-furdalásos és másként az, mint a pap rettentő, sötét éjszakája, Istentől elhagyatottsága. A pap fia életének tisztaság-vágyával, ingatagságával a rosszban és lassú megerősödésével a jóban, megtisztíthatja a vétkes pap emberi életének emlékét, megmutatja, hogy ugyanaz a vér ismerheti a felemelkedést is, megmutathatja, hogy halmozott szenvedéseivel, nyomorgásával vezekelni tud az apja helyett is. Az ifjú plébános a vétkes pap életének másik áldozatát, a vigasztalan, sötét atmoszférát akarja megtisztítani. Az ifjú plébános szerepe az, hogy példájával, sokszorosodó áldozatosságával és önfeláldozásával ismét megteremtse az Istenben élő közösség belső, megtisztult harmóniját. Ez a kettős vezeklés a más bűnéért ismét megmutathatja a hívők előtt Istent és Isten országát.

A regény törése ott következik be, amikor Rónay György a vezeklést, a bűnhődést magára vállalót két szereplőre bontja. Mert a pap vétkeit egy szigorúbb, mindent vállaló logika szerint csak egyetlen ember oldozhatná föl megnyugtatón és monumentálisan: a pap, aki a vétkes pap

véréből fakadt. A fölvetett hatalmas probléma megoldása így bontakozhatott volna csak ki a maga teljességében. Rónay György mélyen, hősin realista, a realizmusnak minden ballasztját vállalta, talán mértéken túli makacssággal is, a valóságot tiszteli és egyedüli mértéknek vallja, de ez a megoldás, a pap véréből fakadt tiszta pap alkaja, sem lett volna erőszak a valóság törvényein, nem lett volna a regényíró fikciója a valóság alakjai között. Ez a pap-fia aztán, aki maga is felkenetett apja hivatására, a bűnhődés ezer gyötrelmében vezethette volna ki egy tisztultabb atmoszférába a közösséget. A törés, amely a vétkes pap életének fejezete után következik, csak a probléma mélyére tekintve világos. Rónay György logikusan, szilárd konstrukcióban viszi végig a maga megoldását, a hibátlan eredményig.

A megoldás esetlegességének hiányai azonban megmutatkoznak. A vétkes pap halála után a mese szükségszerűen ketté szakad, megosztva a problémával együtt az érdeklődést is, és a két bűnhődő egyike sem, ketten pedig mégkevésbé érnek föl a vétkes pap grandiózus arányaiig. A pap fia vázlat marad a maga emberi gyengeségében, szinte önkénytelenül végbevitt feladatában, bölcselkedő töprengésekben, minden idegeihez tapadó külső esemény nélkül, jutva előbbre nyomról-nyomra, kicsit a körben nyomtató ló módján. Az ifjú plébános fehér gyertyaszál marad, lobogva a hitben, tisztaságban, nemességben, de mindig körvonala-zottan. Ez a két ködalak nem tudja elfelejtetni a vétkes papot és a vele foglalkozó fejezetet. A szerkesztés ott töretlen, átlátszó mint az üveg és finoman, észrevehetetlenül rétegzett. A vétkes pap és a példáját követve elmerült, bűnös atmoszféra remekül egészíti ki egymást: egyszerre lélegzik szinte a bűn irtózat, apokalipti-

kus két-fejű szörnyetege. A pap monstrozitása és az atmoszféra infernális sötétsége szinte maga a bűn és következménye. Zárt és megdöbentető kezdet, olyan írói telitalálat, mint a szerencsés pillanatok pregnáns, megtordhatatlan, kimélyíthetetlen vektorai. A logikai zártság, ennek az első résznek csodálatos érénye, szükségszerűen oldódik fel ott, ahol a vétkes pap helyébe a pap fia és az ifjú plébános lép. A biztos menet szétzilálódik, s mivel az író nemcsak a figurákból alkotja a regény fordulatait, hanem külsőbb beavatkozásokból is, a véletlenek, az esetlegességek sora fenyeget, lezuhanással ijesztve, a mese logikus kibontása fölött. Az elbeszélés varázsa, a lélekrajz felkavaró részletessége, az atmoszféra lassú ritkulásának mutatványa tartja csak együtt továbbra is az egészet. Lassan az atmoszféra lép a főhősök helyébe, átveve szerepüket, és az alakok helyett, a cselekvő hősök helyett, az atmoszféra érdekel.

A figurák elkallódnak, a fölvetett roppant igényességű téma megoldása központi sors-vállaló híján szem elől tűnik, és a szereplők lelkében megoldódó problémát fölvaltja maradéktalan sikerrel: az atmoszféra. Rónay Mauriac-tanítvány. Mauriacnál a megtisztulás sohasem az egyes emberben, a bűnös atmoszféra okozójában történik, Mauriacnál mindig az atmoszféra érik meg a megváltásra és érkezik el a megváltás lehetőségének kapujába. Rónay a fiatal katolikus írók közül egyedül ismerte fel a francia katolikus irodalom, a többiekől gonddal másolt francia katolikus irodalom lényegét: az atmoszféra érzékeltetésének művészetét. Elve ugyanaz mint Mauriacé. Az Istentől eltávolodott kiskunsági, szektás világ képtelen keservessége és sötétsége, a falusi élet elsüllyedt morális reménytelensége, a táj ide-

gesítő egyhangúsága érzékletesen, nyomasztóan jelenik meg regényében, mint valami testi inzultus, amit nem lehet kivédni, a pórusokba fura-kodik. És ez az atmoszféra érik meg a pap fiának és az ifjú plébánosnak hatására a megváltás lehetőségéig. A táj, a tárgyak feszültsége feloldódik, az elsüllyedt reménytelen magyar pusztai élet, szektásaival, nyomorúságával, bűneivel a szétsugárzó hit hatására tisztábban jelenik meg. Mintha az író észrevette volna tévedését és átlendült volna a vérszegény hősök akadályán, és nem vállalt volna mást, mint a valóság hatalmát, emberkonstrukciók helyett a szabad valóságot. A regény negyedik része ezzel értékben, írói tartásban és merészségben méltó lesz az elsőhöz, tehetséges, — vakmerő és hősiés bátorságában is legtöbbször mértéktartó regényírót mutatva be azoknak, akik hisznek még abban, hogy a modern regény anyaga is elsősorban az élet valóságos kalandja, minden mutatós fikción és kultúr-élményen túl. *Thurzó Gábor.*

Nem üti meg a mértéket:

Szádvári Zoltán *Ölelkezés c. regénye (Viktória 1937. Korszerű magyar írások 8. kötet.)* irodalmi csemege, tipikus kamaszregény. Ritkán kerül ilyesmi a közönség elé: rendes körülmények között kiadótól kiadóig vándorol sikertelenül, míg végre a hagyományos íróasztalfiókban talál megérdemelt nyugalmat. Nem irodalom ez még: csak az élet első rúgásának reflexe. A kamasz sohasem az életet akarja adni, hanem epésen színezett vágyálmot. A kamasz önmagából épít s nem is akarja az életet ábrázolni, nem akar igaz lenni, csak vigasztaló, keserű, lelkes vagy öregesen kiábrándult. A kamasz vágyálma kifúrja a valóság kemény boltzatját: irreális környezetben, irreális időben, irreális társadalomban játszik. Nem érdeklí más, csak a saját problémáira, a Probléma, mely legtöbbnyire a szerelem, a nő; mindazt, ami egy regényhez még kell, idegen-

ből szerzi. A kamaszkor az író csecsemőkora, élményei egészen rendkívüliek: felfedezi a kezét, a lábát, felfedezi, hogy testrészeit mozgatni tudja, felfedezi a gondolkodást, a monologue interieur, sőt a dialogue interieur is. Felfedezi, hogy mindezt le lehet írni. Ezen minden írónak keresztül kell esnie, ez kétségtelen. A kamaszregények azonban azért íródnak, mert az író valami gondolatot szeretne kifejezni, ő legalább meg van arról győződve, hogy eszméje meg fogja váltani a világot. Így biztat Szádvári is egy egész regényen keresztül az új erkölcsiséggel s megymással. Végre a 140. lapon felfedezi a szerelmet!

Nos, tekintve azt, hogy irodalmi kiskorúval állunk szemben, nagyon elnézőnek kell lennünk. Hála Istennek a borítékon fel van sorolva, hogy miből készül az író. Csak ezekből fogjuk vizsgáztatni. «Stílusában is egészen újszerű írás» — olvassuk. Hát igen, akár újszerű lenni, erről azonban olykor-olykor megfeledekzik. Ha hirtelen, négy-öt laponkint, eszébe jut, hogy ő újszerű akar lenni, gyorsan pótolja, amit elmulasztott. A beszélgetés, vagy elmélkedés hirtelen megszakad s összefüggéstelen mondatok, halhatatlan közhelyek és furcsa himnuszok jönnek. Ezek a zavaros részek pótolnák az életszerűséget. Szádvári kollektív regényt akart csinálni s ezt így véli elérni. Forradalmi akar lenni: legyilkolja a nagybetűket, a pontokat és vesszőket, a közöket két szó között... Hiába, ez lehet talán újszerű, de stílus ebből nem lesz. A mondatok között hiányzik a malter, amit ő stílusnak tart csak kamaszkori idegbaj. Elmúlik minden utókövetkezmeny nélkül. Legyünk azonban igazságosak s adjunk még egy mentőkérdést, foglalkozunk a lényeggel. «A regény a holnap erkölcsét hirdeti» — halljuk a protektort, a kiadót. Milyen lesz hát a holnap erkölcs? Elolvastuk a regényt, de nem tudjuk. Szádvárit megdöbbenette szerelmi életünk néhány visszassága s ezért a holnap erkölcsének ürügye alatt indítatva érezte magát bemutatni a ma erkölcselenségét. Veszedelmes játék a pornográfiával. Az Orgia rt. hatása? A könyv címe és az első lapok után erre is gondoltunk. Tévedtünk, az Ölelkezés nem pornográfiának készült. Az írója számára kétségkívül jelent valamit ez a re-

gény. Jó, hogy túl van rajta. Mi nem is Szádvárit hibáztatjuk, hogy megírta, hanem a kiadót, hogy pornográfíát szimatolva, kiadta. Hogy Szádváriból lesz-e valaha író, ezt ennek a kamaszos stílusgyakorlatnak az alapján még nem lehet eldönteni. Majd, ha négy-öt év múlva újra jelentkezik, bizonyára maga is bánni fogja, hogy ezt a kizárólag asztalfióknak szánt művecskét kiengedte a kezéből.

Tiboldi József: *Petőfi és Julia.*

A kamaszos félszogséget meg lehet bocsátani, a tehetségtelenséget nem. Tiboldi József sok kitűnő tanulmány, Ferenczi Petőfi életrajza, Horváth és Illyés Petőfije, Harsányi Zsolt regénye után ismeretlen okból Petőfi és Julia címen tárgyilagos történelmi regényt írt, négy kötetben s ezt Kókai Lajos Budapesten ki is adta, ismeretlen célból és okból. A regény tiszteletreméltó hűséggel beszámol Petőfi és Julia minden feljegyzett köhintéséről, «életük és szerelmük legboldogabb ciklusában», ugyanilyen tiszteletreméltó hűséggel közli Petőfinek ebben a korban keletkezett költeményeit a maga velős, tömör, pármondatos magyarázó összefoglalásaival. Ugyancsak tiszteletreméltó hűséggel, aprólékossággal és honfibuval értesülünk Szatmár megye történelmi eseményeiről. Most kezdem megérteni a nagy Omár kalifa bölcsességét, aki a monda szerint elpusztította az alexandriai könyvtárat. Petőfiről már megvan a Koránunk: elsősorban a saját versei, Ferenczi, Horváth, Illyés könyvei. Tiboldi tehát vagy azt írta meg, amit ők már megírtak s így felesleges, vagy olyat írt meg, amit még nem írtak meg, tehát a szerző találmánya. A különben tiszteletreméltó szerző azonban nem az az egyéniség, akinek a véleménye Petőfiről különösképpen fontos lenne. De ilyesmirel nincs is szó, csak életrajzszerű összeállításról. Az írás bűn — gondolta bizonyára Omár kalifa. Vannak enyhítő körülmények: stílus, mondanivaló s esetleg ellenállhatatlan lelki kényszer. De aki jóakarattól nyúl a tollhoz, annak nem bocsáthatunk meg soha.

Földes Jolán: *Fej vagy írás.* 1937. Pantheon kiadás. Fej vagy írás, jobb- vagy baloldal, fasizmus vagy demokrácia, benszülőttek vagy emigránsok, Nyugat- vagy Középeurópa — íme dióhéjban Földes Jolán filozófiai

és politikai szótára. A regényben különben egy válófélben lévő asszonykáról van szó, aki pont Egyiptomban kap ideiglenesen állást. Szerelem, francia egyetemi tanárral, házasságra is lenne kilátás, de a férj ír és Éva, a hősnő boldogan utazik haza. Közben sok minden történik, ami bőséges alkalmat ad tipikusan baloldali politikai felfogásának kifejtésére. Földes Jolán folyamatos, síma elbeszélő — ami egy regényírónak még nem dicséret — s néha érdekelni is tud. A háttér Egyiptom, helyesebben Alexandria európai társasága. Épp így lehetne: Szudán vagy Shanghai vagy Bombay, hisz ez a társaság mindenütt egyforma. De úgy látszik Földes Jolán ebben a körben érzi jól magát. A nemzetköziséget kétféleképpen lehet megközelíteni, felülről és alulról, gyökértelen műveltségen és a műveletlen gyökértelenségen keresztül. Földes Jolán az utóbbi módon kozmopolita. Írásai egész véletlenül jöhetnek meg magyarul is — bennünket nem is érdekelne, ha ennek a kofeinmentes irodalomnak nem lenne meg a maga közönsége, reklámja, uszályhordozói. Olvasni akarsz? Tessék! Veszélytelegebb, mint a körüti sajtó, nincs benne izgalom, nincs benne pszichoanalízis, nincsenek benne problémák — a művészetet ne is kérdezzük.

Sárkány Oszkár

Marcconay Tibor: *Az idők kertje.* (Kivonulás kiadása. 1938.)

Marcconay Tibornak első kötetétől megvan különleges egyéni jegye. Mindig egy kicsit váratlan és a kordivattól elkülönülő módon szól hozzá a kérdésekhez. Mindig van valami olyan problémája, ami csak őt izgatja. Nem a közvélemény költője és nem «tartja kezét az élet ütőerén». Az ilyenfajta költő aligha lesz valamikor is a nagy tömegek bálványja, aligha szavalják verseit népgyűléseken vagy iskolai ünnepélyeken. Nála minden azon dől el, hogy megtalálja-e a saját, külön problémáját, amely teljesen kifejezi egyéniségét s így emberileg érdekes lesz akkor is, ha a közérdeklődés irányától távolesik.

Ez a kötete is érdekes kísérlet. Hérédián keresztül beleszeretett a

szonettbe. A régi formát megújította : a sorok és rímek elhelyezése maradt a régi, de az eredeti emelkedő lejtés helyett alexandrinba írja az ütemeket. Van valami tiszteletreméltó abban, hogy a mai bonyolult és nehéz, szinte megoldhatatlan problémákkal terhes világban akad költő, aki mindennél fontosabbnak tartja azt, hogy megújítja a szonettet. Marconnaynál ez nem póz : őszintén, fanatikusan hisz a versben. Irt egy előszót is a verskötet elé. Amit ott elmond, olyanforma, mint amikor a festők megbírálják egymás képeit és hosszasan fontolgatás után kibökik : «oda valami piros kívánczolt volna», vagy : «ez a kék túlságosan piszkos». Ezekben az ítéletekben a hivatásért való lelkesülést kedves naivitása bujkál, amely a romlott és kiábrándult nyárspolgárokat mosolyra ingerli, de valami édes, fájdalmas vágyat is ébreszt szívükben. Ez a mesterkéletlen elfogultság egyik legbiztosabb jele Marconnay Tibor tehetségének.

Kötetében megjelent versei közül a természetleírások vannak leginkább készen. Az ősz, a hegyek, a tenger leírásában olyanféle hangokat talál, amelyek megborzongatják az olvasót. Van bennük erő, kevés szóval sokat mondó tömörség, takarékos és találó jelzőkészlet. Nem is csoda, itt jár a legjártabb úton. Rosszindulatú lennék, ha úttörői közül csak Hérédiára hívnám fel a figyelmet, mert Marconnay maga járta legtöbbit a költészetnek ezt a vidékét. Pantheisztikus természetérzés ihlette már szabadverseit is, most, hogy fegyelmezi magát és fékeket rak magára, kénytelen tömörebben s épp ezért megragadóbban kifejezni gondolatait.

Furcsán illeszkednek ezekhez a magas, szinte filozófikus röptű versekhez, amelyekben Budapest, a város kis kellemetlen foltként szerepel, a mai kérdésekhez hozzászóló versek. Új vonást nem vesz észre, de a szo-

ciális kérdések jól ismert fordulatait valami indulatos epésséggel teszi egyénivé. Emberileg nem túlságosan rokonszenves ez a magatartás, mert hiányzik belőle a forradalmár lendülete, inkább valami sértődöttség jajongását érzi az ember. Az aktuális kérdések ebben a formában sehogyan sem illenek Marconnay nagyobb távlatokat és erőt kibíró egyéniségéhez.

Még ezekben a verseiben — mint minden alkotásában — feltűnő erős érzék mutatkozik a belső forma épisége, a költemény kerek és lezárt felépítése iránt. Ez az érzék — amelyben kevés költőnk tudja Marconnayt követni — talált magának megjelenési alakot a kötött szonettben. Ez az ép belső forma egyúttal a költő tehetségének másik legbiztosabb jele fanatikus mesterségHITE mellett. Sajnos, a mondanivaló és hajlam még nem találtak egymásra ebben a kötetben sem. Természetszeretetét már maga is kevésnek érzi, de amivel bővítette témakörét, nem illik egyéniségéhez. Mintha hiányzanék még belőle a bátorság, hogy teljesen a maga lábára álljon, többet néz maga köré, mint saját lelkébe. A klasszikus fenség és kímértség, összeszedettség és fegyelmezett értelmi erő még bukdácsol a korszerű és divatos gondolatok közt, meg a természetérzés kissé talán már kiirt kereteiben.

Marconnay még nem mondta ki a legjobbat, amit majd ki tud mondani, de az olvasó most biztosabban érzi, mint eddig bármikor, hogy majd még kimondja. *Fábián István.*

Makkai Sándor : Holttenger. Budapest, 1936. Révai.

A történelmi mult ködéből most úgyszólván a jelen folyamatos életébe lép érdeklődésével a regényíró Makkai Sándor. Tudós királygyűrűs református pap elindulását rajzolja addig a pontig, míg el nem csitulnak a korai küzdelmek, az első nagy viharok.

Minden papi életnek vannak ilyen kezdeti zökkenői, ilyen már-már megtorpanásra késztető küzdelmei; ezt az életet azonban az idő és a rendkívüli körülmények avatják hősvé és így a regény tárgyává.

1914. S akkor hiába hagyta el az ember királygyűrűvel az ujján a kolozsvári egyetemet és hiába hordja zsebében külföldi ösztöndíj adományozásáról szóló okiratát. Az még tavaszról kelt és most már lezárultak a Nyugatra vivő sorompók. Háború van. A fegyverek között hallgatnak a műsák, senkit sem érdekel a tudományos gondolat, a filozófia. Vajjon volt-e értelme, célja tehát annyi tanulásnak, megszámlálhatatlan álmatlan éjtszakának?! S az ember arra gondol, hogy a legérdemesebb, tehát a legszebb mégis csak meghalni, — hősmódjára, nagyszerűen. Csakhogy néha különös játékot űz a sors. Hányan maradtak volna itthon nagy gondban, álmokkal és vágyakkal, s a nagyszerű halálra kész, tudós ifjút meg visszakergetik a sorozóasztal mögül, vissza a «békébe». De hová igazán és mi végre?! Rossz, rövid ideig tartó állás egy iskolában és aztán — aztán mintha becsukódnék minden kapu előtte a városban. Igen, háború van. Csak a falu marad. S az ember gúnyból, dachból, haragos akarársból magára vállalja a falut. Jól kezdődhetik-e és szerencsésen végződhetik-e a hivatás munkája ilyen beállítottsággal, ilyen befelé forduló lelki adottságokkal?!

Mezőség. Olyan ez, mint valami holttenger. Csúf dombok és kegyetlen homok mindenütt. S a tenger közepén ez a kis életsziget a falu. Száraz időben por, amikor meg esik sár, ami ragad és húz. Húz magához, hogy különös színűre fesse a lelket és átítassa a por, a sár és e furcsa levegő miazmaival, — a babonákkal. A falu népe gyógyíthatatlanul miazmás lélek. Nem rosszabb, mint a

többi ember, néha még szeretet is van benne és jökora gyermekes rácsodálkozás az élet örökké szent titkaira, de babonáiban helyrehozhatatlanul beteg és ha valaki hozzájuk nyúl, még ölni is tudna miatta.

Ezen a zsúfolt, terjeszkedni nem tudó és már-már fulladozó holttengeri életszigeten áll az ifjú pap dachból emelt parókiája. Mikor odaér, legszívesebben le sem szállna a székéről és mikor elmegy, nehéz sóhajtás szakad ki belőle, hogy utoljára visszatekint. S ami meg e két fekete nap között van, az az emlékezés erejével megtisztul, megnagyobbodik, hiszen voltak derűs szakaszai is, — biztató, kecsegtető napok, látszatsikerek és látszateredmények és igazság szerint ott találta meg az ember jövődjét, egyéni életének sarkkövét — a hitvestársat — is, de mindez így együtt mégis csak jobb emlékezésnek és multnak, nem pedig jelennek a tudomány embere számára. Falura nem lehet dachból menni, mert ha kis időre el is oszlatja a dac felhőjét a hivatás napjának sugara és a hirtelen támadt lelkesedés szele, a legkisebb vihar egész az aljáig beborítja az eget. Aztán meg az őszi esők! Minden lélekvirágot gyökerestől kipusztító, öldöklő vad esők! Meneküljön előlük, aki akkor nem tud mosolyogni!

Józan és nemeshangulatú Makkai Sándornak ez a könyve. Nem akarja a sebeket szépségtapasszal elrejteni előlünk. Nyugodt hangon, majdnem tárgyilagosan beszél hibákról, sőt bűnökről, melyek kísértenek. Az írás művésze, tehát van ereje ahhoz, hogy a helyzeteket olyan drámai izzásúvá fokozza, melyben az olvasó már alig tud különbséget tenni az egyéni élmény és az írói képzelet között. Így nem is látszik védőiratnak ez a regény, mint mai irodalmunk néhány hasonló munkája. Másrészt az író tiszta és emberséges felfogása megmenti a nem időszerű ítéletek leírá-

sától, a felületes vélemények megfogalmazásától. S ami a legfontosabb, megmenti a pesszimizmustól! A kétségbeesésre még a legszörnyűbb helyzetekben sincs hangja; a tételődés és a kétely gyilkos lélekállapotából is kivezeti a pozitívumokba vetett hite. S ez a hit az éppen, ami a legsebbe ebben a könyvben.

Viszont a bírálat egyoldalú volna, ha elhallgatná az esetleg felmerülő fogyatékoságokat. Ebben a munkában alig van fogyatékoság, de egyik-másik némileg mégis latba esik. Ilyen az írónak kissé túlzott előtérbelépése retorika formájában. Magyarul: néha sok a beszéd, a fejtegetés, ami különben tudományos írásban roppant érdekes és értékes, a regény menetét azonban mindúntalan kizökkenti. Mert ez a tudós magyarázat csak ritkán a hősöké, annál többször érezzük ki belőle a kitűnő szónok hírében álló szerzőt. S ha kissé túlzott e műben a retorika, nem kevésbé sok a dialógus. A párbeszédnek nagy helye van a regényben, még a mai lázasan lüktető és mindinkább impresszionista stílusú írásokban is, de bármily kötetlen műfaj a regény, ebből is, mint mindenből, kívánja a mértéket. Amíg ugyanis a cselekményt viszi előre és az alakok jellemrajzához ad új meg új színeket a párbeszéd, addig van érvénye, a «hogy van — mi újság» beszélgetések azonban még hézagkitöltésre sem alkalmasak. E kis henyésegeket az írás művésze, Makkai Sándor nem engedheti meg magának.

E szükségszerűen megemlített, apró hibák mellett azonban kétségtelen, hogy a Holttenger mostani regénytermésünk egyik legerősebb darabja.

Dénes Tibor.

Naplemente fáklalángja. (*Petri Mór legújabb versei.*)

Míntha homályos, levendula-illatos régi úriszalon ajtaját nyitnók

meg: nehéz diófa bútorok, bársonyos karosszékek, a zsalugáter mögül becsillanó napfény, amely megtörik a komoly olajfestményeken, könyvespolcok cifrakötésű aranycirádás kötetekkel... Ime, ez a világ, apáink zavartalan, csendes napjai, békés örömei, amelyek a magányosság perceiben vissza-visszatérnek és fájón zsongítják meg a szivünket. Ezek az érzések rohamoznak meg minket, amikor Petri Mór legújabb verseinek impozáns kötetét lapozgatjuk. A «Partiumból», a «hepehupás vén Szilágyból», a múlt század utolsó harmadában elindult Petri Mór, Ady Endre egykori irodalom tanára, kortársa volt annakidején Reviczkynek, Komjáthynak, de majdnem fél századdal ezelőtt a nyilvánosság számára letette a lantot. Csupán a legutóbbi években lépett fel megint összegyűjtött verseinek több kötetével, amelyek nemcsak a magyar kritika elismerését, hanem egy kanadai neves angol kritikus, Kieckonell méltatását is meghozták számára. A mostani kötet címét is, amelyben páratlan frissességgel szólal meg a lélekben ifjúnak maradt ősz poéta, az ismeretes Kirkconnel-cikkből kapta. Az igazi jószándékú magyar konzervativizmus, a tapasztalatokon csalhatatlanná nevelődött józan életbölcselet, tiszta hazafiság, s helyenkint valami kedves utánozhatatlan és sokak által visszasírt kedves bidermeier-hangulat tükrözik tökéletes formájú verseiben. Petri Mór, mint egyik szép költeményében is megvallja, hű maradt a múlt század magyar klasszikusainak, Berzsenyinek, Kölcseynek, Csokonainak és a többieknek hagyományaihoz. Mint «stafétafutó» vette át a költészetben a hazafiasság fáklyáját és bízó hittel lobogtatja ma is a szomorú magyar éjszakában. Petri Mór dús költői rózsafája még a múlt században gyökerezik, de most

is illatos és gyönyörködtető virágokat hoz. Hazafias költő, de emberi és művészi értékekben toronymagasan állanak az ő ódon patinájú költeményei a *ma* némely sippal-dobbal puffogtató frázisos «hazafias» költője fölött. «Én maradok eszményem hite mellett, vezető cikk a versben sose kellett» — írja és igazsággal. Az ő szordinós, halk hangú költészete nemesen hazafias *poézis* maradt mindig s nem sülyedt le soha lármás vezércikk-szólamokká. Szépméremesen, tiszta tógában nyúl mindig a lanthoz, s hű igazi őrtállója neki a múzsa. «Az élet ölme vállam bár nyomja, földre húzza, de szárnyat rak reá egy hű őrangyal: a múzsa» — hangzik egy nemrégiben kelt finom versében. Petri Mór bár nyelvében, szókészletében és hangszerelésében a régi kipróbált formák híve maradt, mégis sokszor meglepően szólaltatja meg a mostani idők hangjait és simul zaklatott napjaink problémáihoz. Költeményeit ritka műgonddal csiszolja. Valóban «bronzurnák» ezek telve »tasnádi hegyen termett bakatorral«. Kedveli a legnehezebb versalakokat: szonett, rondo-szonett, triolett, ritornel, madrigál, gázel mind művészi-
leg szólal meg nála. Nem egy fiatal magyar poéta elirigyelhetné tőle ezt a lelkesedést, ezt a hitet és tanulhatna tőle hivatás-megbecsülést. A «Naplemente» ünnepi fényeit ezézt örömmel üdvözöljük a magyar Parnassuson. Az imponáns kötetet Fáy Dezső pompás fametszetei díszítik teljes illúziókeltően és stílusos egybehangzásban a versszövegekkel.

Mihály László.

Reményi József: Amerikai írók.
(Franklin Társulat.)

Tizenhét amerikai író arcképet rajzolja meg könyvében Reményi József, a clevelandi egyetem kiváló

tanára. Ez a tizenhét portré teljes és hiteles képét adja a tizenkilencedik és huszadik század amerikai irodalmának. Nemcsak a műveket teszi vizsgálat tárgyává, hanem a szokásnak és hagyománynak azokat az erőit is, amelyeknek jelentős szerepük volt az írógyéniségek kialakításában. Így sikerült Reményi Józsefnek — a Kultúra és Tudomány-sorozat céljához híven — megírnia Amerika sűrített szellemtörténetét oly szerencsés érzékkel, hogy az egyéniségek határozott vonásait soha el nem mossa.

Tagadhatatlan: az európai klasszikus példákön és modern műveken kiművelt és finomult ízlés bizonyos idegenkedéssel tekint a túlságosan drasztikusan életerős és demagóg hangosságú, de általában formátlan amerikai irodalomra, annak ellenére, hogy a Nobel-díj elismerésével dicsekedhetik. Mert valószínűleg hajlandóbbak vagyunk tévedésnek, mint a művészi igazság helyes megítélésének minősíteni azt a tényt, hogy Sinclair Lewis Nobel-díjat kapott akkor, mikor kaphatott volna egy Claudel, egy Valéry, egy Maugham is. Nem, az amerikai irodalom önhitt kiskorúságának benyomásán a világdíj sem segít, különösen nem akkor, mikor egy olyan megbízható ízlésű, alapos kultúrájú kritikus, mint Reményi, csak ennyi és csak ilyen értékeket tud fölmutatni benne.

Reményi előítéletektől mentes, független szellem, aki minden írón a művészi igazság szolgálatát kéri számon, oly tiszteletével ennek a művészi igazságnak, amely lehet idejéltmult Amerika demokrata propaganda-irodalmában, de amely egyetlen méltó magatartása az igazi kritikusnak. Érthető, hogy rokonszenve, anélkül, hogy tárgyilagosságát veszélyeztetné, azok felé az írók felé fordul, akik tiszteletben tartják az irodalom magasabb hivatását, metafizikai elkötelezettségeit, s akik nem

tagadják meg a művészetet a propagandáért. (Pl. Poe, Wilder.)

Ez a metafizikus jellegű, magasi igényű szemlélet jellemzi a kritikus Reményit, aki némely esszéjében a modern magyar tanulmányírás legkitűnőbb példáit nyújtja. Paradoxonokban gazdag — néha túlgazdag — stílusával sokszor meglepően közel sikerül kerülnie a művészet, a műalkotás és az ihletett egyéniség szavakkal alig kifejezhető titkaihoz, sikerül megragadnia műben s íróban a vágy, nosztalgia és ihlet azt a lényegét, amelynek kifejezése a tanulmányíró legigazabb hivatása és legnehezebb föladata.

Rónay György.

Karafiáth Jenő: Az én dalaim. (*Singer és Wolfner kiadása.*) Közéleti szereplők irodalmi tevékenységével szemben a kritikus rendszerint gyanakvó. És méltán. Tudott dolog ugyanis, hogy tekintélyük emelése végett közülük akárhányan idegen tollakkal páváskodnak, s ha így ideig-óráig meg is téveszthetik a közvélemény jóhiszemű és tájékozatlan részét, a csalafintaság előbb-utóbb mégis a visszájára szokott elsülni, mert, ha egy ilyen irodalmi páva egyszer magára hagyatva nyitja ki a száját, abból csak rikácsoló hangok szoktak előtörni. *Karafiáth Jenő* nem ezek sorából való, mert dalai saját fiatalabbkori érzéseinek és becsületes tollának termései, s talán csak bokros elfoglaltságának tulajdonítható, hogy ezek így összegyűjtve most főpolgármester korában láttak ismét napvilágot. S mintha éppen ez a kissé megkésétt jelentkezésük választatná el ezeket a levendulaillatú dalokat a mai robusztusabb életformák kirobbanó lírai termésétől. *Karafiáth* verseiből ugyanis még a századeleji irodalom gondtalanabb levegője árad s annak a korának költői hangja cseng, melynek

egén Farkas Imre költői rakétája kápráztatta el az érzelmes romantikára szomjas lelkeket, főként az ilyesmirt könnyebben hevülő polgári nőtársadalmat. *Karafiáth* is friss volt a maga idejében, tisztaságának és hangulatos érzéseinek emléke, a kor irodalmi konvenciójával egyetemben, még megérint e verseken át, de a mai lelki viharzásokban már nem tud lenyűgöző hatással megkötni. Irodalmi szempontból így inkább csak kortörténeti jelentőségük van ezeknek a különben meleg szívből fakadt kedves daloknak, az idősebb nemzedék azonban éppen ezért bizonyára átforrósodott és meghatott emlékezőssel lapozgatja majd ezt a mindenképp érdemes vaskos kötetet, mert lapjain a saját fiatalságával találkozhatik.

Z. F. GY.

Szétesett ország. (*Gróf Hunyady Ferenc regénye. — A fametszeteket készítette: gróf Zichy-Bolza Mariette. — Gergely-kiadás. 1937.*)

Hunyady Ferenc gróf történelmi regénye a magyar história legszomorúbb fejezetét hasítja ki: a mohácsi vész utáni kort. Magyarország két világhatalom ütköző állama. Délről az oszmán, nyugatról a Habsburg-impérium mohósága fenyegeti. Az ú. n. „öncélú” magyar királyság és nemzeti függetlenség eszméje e két feneketlen torkú sárkány acsarkodása között vergődik s végtelen szorongatásában nem akad vitézebb Szent Györgye a szegény Szapolyai Jánosnál. János, ez a magyar Borisz Godunov, aki annak idején néhány száz évre sikeresen elintézte a magyar parasztság szociális problémáit, végre is célba fut: megkaparintja a koronát. De ebben a győzelemben sem neki, sem párthíveinek nem telhetik túlságosan nagy öröme. A hatalomban osztozkodnia kell Ferdinánddal, aki szintén választott és törvényes ural-

kodó s viszont János egész országlása abban merül ki, hogy szívósan ragaszkodik a megszerzett fejedelmi pálcához. E makacs küzdelemben török segítséghez, politikai kalandorok intrikáihoz folyamodik, hogy végül is egy olyan államférfiú köntösébe kapaszkodjék, aki évszázadokra megmutatta az egyedül lehetséges, ú. n. erdélyi «hintapolitika» irányelveit. Ez a férfiú talán az egyetlen politikus, aki e korban teljesen tisztán lát. Oly tisztán, mint a későbbi költő és hadvezér, aki a nyugati veszedelmet «német maszlagnak», a keleti délibábot pedig «török áfiumnak» nevezte.

A magyar történelem tragikus országpusztulásait három helységnévhez fűzzük: a mohi pusztához, Mohácshoz és Trianonhoz. Hasonlók egymáshoz abban a tekintetben, hogy a csapás első döbbenetében mind a három a magyarság sirjának látszott. De a történelmi adottságok alapján jelentőségükben és következményeikben korántsem azonosak. A tátar betörés egy még hűbéri intézményekben érintetlen királyságot sujtott s éppen e rendszer természetén mult, hogy a királyi hatalom elsöprésével a nemzet egész épülete is összeomlott. Mohácsnál a királyi sereg csatavesztése még nem jelentette egyben az ország összes erőinek kimerülését is. Mohács idején a hűbériség már halott és kihült keret s a királyság intézményét megbontották és elgyengítették az oligarchiával vívott évszázados küzdelmek. Mialatt a mohácsi mezőn a királyi haderő szétszóródott, Frangepán serege délen s Szapolyai hada keleten érintetlenül várakozott. Az oligarchia bomlasztó törekvése itt már nemzeti erőket konzerváló tényezővé érlelődött s hogy szerepét mégsem tölthette be tökéletesen, annak az volt az oka, hogy őt magát is új társadalmi rengek dőngették: a köznemesség lassú és szívós forradalma. A katasz-

trófát tehát nem a mohácsi csatavesztés, hanem ez a belső erjedés, ez a társadalmi revolúció idézi elő; külsőleg pedig a csillapíthatatlan oszmán imperializmus. Még egyszer nem hull ölünkbe az a nem várt szerencse, hogy a hódító a győzelem után önként és örökre eltakarodjék, mint ahogyan a mongolok tették három évszázaddal azelőtt.

Érthető, hogy a trianoni «szétesett ország» írói a mohi (Tormay, Kodolányi) és a mohácsi (Gulácsy) nehéz idők felé tekintenek, mintegy értelmét és magyarázatát keresve a jelennek. Ez a célja Hunyady Ferenc grófnak is. Míg azonban amazok a kor szellemi-lelki televényébe mélyednek, a par excellence politikus a politika útvesztőiben kutatja a megoldást. Hunyady gróf regénye «száz százalékos» politikai regény. Annnyira «csak» politikai, hogy szereplőinek nincs is magánéletük. Az író nem érdekli a kor közrendű emberének, a szétesett ország névtelen katonájának sorsa, vergődése, fájdalma vagy közönye. Hunyady hősei eszmék felnagyított megszemélyesítői, valamiféle epikus héroszok, majdnem allegóriák. Ezek az «emberek» nem táplálkoznak, nem isznak, nem alszanak: politika az életük és politika az italuk. Minden percük a közügyé. Magányuk tépelődés, cselszövés vagy politikai ábránd; társaséletük, beszélgetésük pedig még véletlenül sem lehet más, mint valami oroszosan megrögzött és végeérhetetlen politikai vitatkozás. Ez a regény — korszerű képpel megvilágítva — deznált miniszterelnökök, miniszterjelöltek, pártvezetők, hadvezérek, államfők és rendkívüli követek permanens tanácskozásai: egy örök és l'art pour l'art kormányalakítás.

Talán az egyetlen János királyt kivéve, akinek az alakja leginkább emberi, a regény valamennyi hőse szinte a politikának.

Hunyady gróf regénye számára

egészen külön nyelvet és stílust alkotott. De talán ezzel is azt akarta jelezni, hogy műve inkább epikai körköltemény, mint mai értelemben vett regény. Ez a próza voltaképp rímtelen alekszandrinusok végevárhatatlan zuhogása. «Zúgnak a mágnások, | a nemesek zúgnak; | öklök ereszkednek | az asztal lapjára, | hanem úgy, hogy ágyú | sem csattan különben.» «Hanem másodnapra, | vízkereszt utánra | jön a pécsi prépost, | Bessenyei István; | egy levelet hoznak | és másikat szinte.» «A kedvek lohadnak, | borulnak az arcok, | és a magyarok közt | felüti a fejét | régi ismerősük, | a borongó kétség.»

Nincs másképp, csakugyan művének epósi súlyát akarta ezzel még erősebben hangsúlyozni a szerző. El akarta különíteni még ezzel is a ma divatos *vie romancé*ektől. Mégsem egészen szerencsés ez a választás, ha tiszteletreméltó is az a fegyelem, amelyet ezzel magára vállalt. Viszont megmutatja, hogy erős nyelvi és stílus készségek vannak a szerzőben, akinek regénye egyébként sincs híján komoly írói kvalitásoknak és ígéreteknek.

Gróf Zichy-Bolza Mariette fametzetei, néhány «neo-primitív» túlzását leszámítva, szép, tehetséges s nem egy helyt erőt sejtető és meggyőződéses kompozíciók. *Szakáts László.*

Szentiványi Jenő: A fekete boeskor. (Ifjúsági regény. Budapest, 1937. Franklin.) Az ifjúsági irodalom nálunk meglehetősen elhanyagolt terület, úgyhogy örömmel kell üdvözlönnünk ebben a műfajban minden épkezláb alkotást. Az irodalom folyton fejlődő organizmus, de mintha ifjúsági íróink ezt nem akarnák észrevenni! Igaz, ifjúsági írónak lenni kétszeresen nehéz feladat: a legtisztább erkölcsi alapon kell állnia, hozzá kell férkőznie a serdülő lélek különös világához és amellet

dalmat is kell adnia. Szentiványi mind a három feladatnak jól megfelel. Az első szempont körül ifjúsági íróink legnagyobb részénél nem is szokott lenni semmi hiba; a gyermeklélek ismerete és az irodalmi követelmények körül szoktak jelentkezni a bajok. A ma gyermekét mérföldek választják el a tegnapi gyermekétől, de ifjúsági íróink erről sokszor megfeledkeznek. A kalandokat a ma gyermeke sem veti meg ugyan, de technikai érdeklődése folytán megváltoztak a hősei és az ideáljai.

Szentiványi ismeri a mai gyermeket. A regényében cserkészeket szerepeltet, úgyhogy majdnem minden fiatal érdeklődését le tudja kötni. De az író Szentiványi sem marad el a gyermekismerő Szentiványi mögött. Ezt elsősorban mesélő tehetségének köszönheti. A «Fekete boeskor» meséje színes és sodró erejű s bár néhol a detektívregényírók fantáziáját is megszégyeníti, mégis reális elemekből van összeszöve. Somaházi Jóska, a pesti diák-cserkész körül forog a történet. Iskolájában tanár-ellenes röpiratokat osztogatnak s a gyanú Jóska ellen terelődik, mert valaki terhelő bizonyítékot csempészett a kabátjába. Hiába tagad, eltávolítják az iskolából. Cserkészparancsnoka azonban hisz az ártatlanságában és maga melé veszi egy vegyészeti gyárba, ahol egy újfajta találmányon dolgoznak. Jóska itt különös dolgoknak jön a nyitjára, de mielőtt felfedhetné a feletteseinek, a «Fekete boeskor» bandájalopás gyanujába keveri. Jóska, bár ártatlan, nem várja be a detektíveket, hanem megszökik hazulról, hogy leleplezze a bűnszövetkezetet. S itt kezdődik a hősi cserkészéposz: a fiatal fiú hallatlan energiával és leleményességgel követi nyomról-nyomra a bandát, először egyedül, majd örsének a tagjaival és sikerül ellene minden bizonyítékot megszereznie. Köz-

ben kaland kalandra halmozódik, Jóska meg is sebesül, de ekkor már akcióba lép a rendőrség is, az országos riadó pedig negyvenezer cserkésztt mozgósít s az egész országot behálózó nemzetközi ipari kémszervezet minden tagját sikerül idejekorán lefűlelni.

Eddig a mese. A hős a ma gyereke, a talpraesett cserkészfiú, aki nem ismer lehetetlent és meg is valószínűsíti azt, amit kitűzött maga elé. De hús-vér figurák a regény többi szereplői is: felnőttek és gyermekek egyaránt; Szentiványi jól ismeri azt a talajt, amin mozog. Sőt, ami első könyvben és fiatal írónál szinte szokatlan — szerkeszteni is tud. Igaz, a könyv a vége felé nagyon is zsúfolt s a kelleténél egy kicsit talán több benne a detektívromantika is, de ezek aránylag csak kis hibák, amik reméljük, hogy a következő könyvben el fognak maradni.

Mert igen, várjuk a következő Szentiványi ifjúsági regényt.

Galambos Gruber Ferenc.

Verseskönyvek.

Boross Sándor: Örök tükör. (Magyar Írók kiadása, szerk.: Vajthó László.) Boross Sándor kötetét átolvasva az az első impresszió, hogy egy termékeny költővel állunk szemben. Valami állandó ihletettség teszi könyvét egységessé és a széles lendület, örökös cselekvés, megingathatatlan hit. Ezekben rokona Erdélyi Józsefnek, csak hogy ő Erdélyi varázslatos alkotó-készségével nem versenyezhet. Nem is akar, mert mindekelőtt egyéniség. Pompás és súlyos versekre akadunk itt, amelyek nagy költőt sejtetnek, azonban ebbe a súlyba mindig vegyül valami kevés idegen elem, valami «nem-vers-anyag», ami néha zavarja az élvezetet.

Boross hitvallása a meggyőződés, ihlete az erő és a küzdés. S van még

egy nagy támasza: a metafizika, mellyel hányatott sorsát pillérezzi. Képei többnyire nagyszerű groteszkek és mindig megragadóan frissek. Ennél eredetibb négy sort csak a nagy klasszikusoktól várhat az ember: «A kemencében is lobog a láng, Mintha a hajnalból egy darabot Lehasítottak volna s rab gyanánt az őrzöngne, lázadozna ott». Sorsában, költészetében van valami tragikus, de meghasonlás soha. Nem népköltő, de százszázaléki népéért harcoló magyar.

Peterdi Andor: Őszi szélben vad madár. Megdöbbenő az az egyedüllet, amely ezt a kötetet átszövi. Ez a költő valami nyers barbár emberi kiáltással követeli, könyörgi a szeretetet, mert ő szereti az embert, — különösen azt, akit senkimen szeret. «Proletár-költő»-nek nevezhetni, bár témaköre szélesebb, minthogy ebbe az idejét-mult fogalomba beleférne. És mindenekfelett *egyén*, meggyőződése szerint elhivatott; az utca prófétájának érzi magát, elragadott fantáziája erre is mutat, — de csak költő marad. Szemlélete sötét, de nem követelőző. Bemutat, de következtetést nem szeret levonni. Verseinek nagy százalékában előfordulnak ezek a kifejezések: «vad», «zord», «zúgó», «dermedt», «fagyos», melyek élet- és világ-érzéséhez kapcsolódnak. Ezek elől menekül egy tisztább, melegebb otthonba, a családba (Kívül a vad világ) a szeretetbe, a versekbe...

Vasadyné Nagy Szeréna: Hárfaletem. (Singer és Wolfner kiadása.) Megszoktuk már, hogy női írásokban a nőt keressük s szeretjük értékelni. A «titkot» előbb s aztán az irodalmat. Ha «nőiség»-ben, témakörben, ihletben jellemeznünk akarjuk e kötet bőségesen áradó asszonyi líráját, vissza kell mennünk Dukai Takács Juditig. Valóban: ezekben a versekben nem a modern független nő szól, hanem az, akinek sorsa oly természetesen hozzáműködik a férfi életéhez. Tehát hamisí-

tatlan asszony-versek ezek, alázatosak, «korszerűtlenek», biedermeeyerek. Kiemelni belőlük szükségtelen, talán nehéz is lenne. A húr sok, — és minden versben az egész hárfá szól. A forma még nem eléggé kötött és választékos —, de ne is akarjunk ilyet —, melegségéből veszítene a vers és ez már csak irodalom.

Vas István: Levél a szabadságról. (Nyugat kiadás.) Valóban az episztolák könyve ez, horátiusi attitűddel. Költője pedig egy lehiggadt férfi. Politikai meggyőződése szerint marxista; ezt nem érdektelen megjegyezni, mert költeményeinek nagy részét erős, «tétéles» szociális érzések sugallják. Mégsem osztályköltő, aki teleszájjal harsog; öntudatos, meggyőződéséhez hű, mindenekfelett pedig megragadóan egyszerű. A szabadság mégsem élet nála, csak szemlélet, a forradalmiság is voltaképpen csak teória. Fiatal, — ez minden sorából kitűnik és mégis annyira «befejezett» kompozíciója annyira tiszta. Az a «szegény költő», aki nem mutogatja padlásszobáját. Szereti a békét, az egyszerű örömeket, de a szabadság forrongó örömét és hangját hiába keressük nála, a «forradalmi közepszer» költője ő.

Rónai Mihály András: Két háború közt. (Az Athenaeum kiadása.) Egy olyan költő áll elibénk ebben a kötetben, aki született verselvező, költővé pedig inkább csak «lett». Van benne Tóth Árpádból egy kevés, egy húr csak csodálatos hangszeréből, amelyen sanszonokat és kabarédalszerű kedves strófákat játszott. Az utánköltésre van különösen nagy érzéke Rónai Mihály Andrásnak, kötetének legszebb darabja is reminiscencia: «Villon Rómában».

Szép könyv ez, szépek a formák benne, ügyesek és könnyedek, csak az a kár — s ezt a költő maga is belátja, — hogy a verseknek semmi, de semmi célja sincs.

Devecseri Gábor: A mulatságos tenger. (Nyugat kiadás.) Devecseri Gábor nagyon sokféle összetételű költő, versgyökerei sejtelmes rétegeket fűrnak át. Verskultúrája nagy, de — vagy talán éppen ezért — hangja nem eredeti. Impasszibilitása Weöres Sándorra utal, de ez Weöresnél sokkal nagyszerűbben jelenik meg. Metafizikai mélységeket keres, de az érzelmi mélység még hiányzik nála. Mintha Szabó Lőrinc írta volna ezt:

Nincs igazság, de mindenkinek igaza van.

Igy osztok békét s ezenkívül védem magam.

Fantáziáján keresztül alkot, a valóság mindig széjjelfoszlik a kezében, csak a formát látja és tudja megtartani, amelynek tagadhatatlan nagy mestere.

Erdők sűrűje, vizek mélye, csavargós indák, gyökerek képzetei gyakoriak nála s apró mozzanatok érdeklík leginkább. Ő is ilyen csavargós utakon szagolja ki «érzékeny orrlíkkakkal» a vers lényegét.

Perkátai László: Tékozló fiú. (Szeged, 1937.) A «kusza asszociációk» jellemzik legjobban Perkátai verseit és ami ezeket közvetlenül nyomon követi: a groteszség. Vásott akasztófa-humorában, derűs cinizmusában van valami József Attilából. A versek összetétele mégis, minden kuszaságuk mellett is kerek; legnagyobb ereje a formában van. A ritmus és a rim sokszor feledtetni az értelmileg oda nem illő szót, nagy gyöngeségeit, úgy etikai, mint esztétikai könnyelműségeit pedig gyakorta könnyedséggé igyekszik varázsolni. Kiss Tamás.

Révay M. Jánosné naplója: 1918 november 1—1919 augusztus 7. Magyar Nemzeti Szövetség kiadása 1937. Hazánk történetének legszerencsétlenebb korszaka az a közel tíz hó-

napnyi idő, amit Révay Mór Jánosné, a közismert Révai Testvérek könyvkiadó megteremtőjének és felvirágoztatójának felesége írt meg. Munkáját báró Perényi Zsigmond előszava vezet be, kivel együtt mondjuk mi is: Ez a könyv nem történelmi munka. Lelkes honleánynak élményei, érzései és szenvedései vannak itt leírva a proletárdiktatúra idején. Egyéni intim napló, mely eredetileg nem is volt a nyilvánosságnak szánva. Érdeemes elolvasni, mert érdekesen, közvetlenül, őszintén van megírva.

Megtoldja a naplót a kiadó utószava, melynek minden sora hű képet fest a naplóíró művelt, tapasztalt, világlátott, sokat olvasott és tanult, kifinomodott egyéniségéről. Élete amíg el nem érkezett 1918 október 31-e kiegyensúlyozott, biztos, egyenes volt. Megszerezte lelke minden választékos kívánságát, a szükségben élőknek mindazt nyújtva, ami tőle tellett. Élt magának és élt másnak. Tisztult felfogásával és világnézetével biztosnak érezte magát abban az életfolyamatban, amelybe sorsa sodorta... s most egyszerre minden, minden megváltozik, de ő nem. Egyformán érez, lát, gondolkodik és íté, de körülötte az egész világ az ellenkezőre fordul s ami jó volt, rossz lesz, ami igaznak tisztelt volt — átkozottá, üldözötté válik, a nemest gyűlöltként kergetik, a szabadelvűsége az átkok átkát szórják és jaj annak, aki igaz...

És ezekben az időkben «nincs akivel az ember beszéljen, akivel gondolatait kicserélje, aki előtt szíve fájdalmát kiöntse, mert nagy általánosságban gyávák az emberek...» sóhajt fel a naplóíró. Valóban ilyenformán volt ez azokban az időkben. Nyelvünk — nem említve a szűk családi kört — csak a legjobb barátok előtt nyilatkozhatott meg; ezeknek száma pedig rendszeresen a nehéz időkben kevesbedik meg. Révay Já-

nosnénak is volt néhány jó barátja, imádott szülei és megbecsült, szeretetreméltó férje. De ez a szűk kör nem elégíti ki. Szeretné gondolatait már a forradalmi idők elején mindenkinek elmondani, mert úgy véli, «ha most hallgatunk, ezzel azt a láttszatot keltjük, mintha beleegyeznénk mindabba, ami az országban, az intéző körök révén történik». De kinek mondja el fájdalmát, kétségbeesését a nagyvilágban?... Még a Károlyi-éra alatt is nehéz volt a megnyilatkozás, szervezkedés. Teljesen lehetetlenné vált ez a bolsevizmus alatt, mely kevés embernek hozott annyi gyötrelmet, mint a nemeslelkű naplóírónak. Nem arra gondolunk, hogy férjével együtt még a dunaparti szálloda kicsi szobájából is kénytelen volt kivonulni — a saját házukba ugyan —, de csak egy bútorraktárrá lett szobába és ott is körültelepítve kárörvendő, haszonleső, fizikailag is tisztátalan proletár családokkal. Hanem arra gondolunk, hogy a proletárruralom intézkedése még azt is lehetetlenné tették, hogy beteg és elgyengült édesatyját kellőképpen táplálhassa. Valósággal az élelemhiány ölte meg a jó szülőt. És amikor eljött a temetés ideje, semmi szín alatt sem engedték meg, hogy a halottat a Kerepesi-temetőbe, az általa már régesrégén megvett sírba temessék...

Révayné csak a naplójának írhatja el megdöbbenését, kétségbeesését a sok szomorú eseményen, melyeket vele együtt él át e szomorú korszakban a főváros népe. Elkeseredve szemléli a tunyaságot, tespedtséget, mely annyi gaztettét eltúrte e dicstelen időknek. Felsóhajt, hogy amikor annyian eldobják az életüket e szomorú időkben, legalább a hóhérok közül is küldenének egyet-egyet maguk előtt a halálramenők... Fájdalom, a magyar rémuralomnak nem akadt egy Corday Saroltája...

Az idő, az éhség, a proletárok által hazánkra zúditott oláhok és mindenestre néhány ellenforradalmi megmozdulás voltak azok a tényezők, amelyek végre lezárták 1919 augusztus 7-ével ezt a dicstelen időt, melyet olyan szívbe markolóan örökített meg nekünk Révayné. Hogy milyen hűséggel, azt mi tudjuk, kik vele együtt szintén átéltük a rémségek nagy részét.

Egy munkával lehet csak összevetni Révayné művét: Tormay Cecile utólráhatetlen Bujdosó könyvével, amely már 1920-ban jelent meg és feledhetetlen azoknak, kik olvasták tartalmával, bánatával, gyönyörű nyelvével. 17 évet kellett várni, míg egy hozzá hasonló könyv, a Révay M. Jánosné is elhagyhatta a sajtót. Csodálatosan kevés termése ez a két napló annak a rémséges korszaknak. Akármilyen beteg és elernyedtet is volt ennek az időszaknak a magyar társadalmá, lehetetlenség, hogy ne írták volna meg többen az átéléseiket, úgy miként tette azt boldogult Tormay Cecile vagy Révay Jánosné. És ha megírták, ne rejtsek el azokat. Adják közre mielőbb; igenis lássák minél többen megfigyeléseiket, szomorú élményeiket. Mert igaza van báró Perényinek: Emlékezzünk ezen munkákon keresztül is azokra a szomorú időkre, mert az akkor fenyegető veszélyek ma sem multak el. Európa egén megint felbukkantak a bolsevizmus sötét, vésszes felhői. És ezek ellen csak úgy tudunk védekezni, ha nem feledjük el: mit kellett átélnünk 1918 november 1-től 1919 augusztus 7-ig.

Mesterházy Jenő.

A hat leány villája: *(Pálosy Éva könyve, Franklin kiadás, 1937.)*

Ez a villa, melyről a címben s

a kedves hangú útleírásban szó van, ott áll Rhodos, vagy helyesebben Rhodi szigetén, melynek Itália a birtokosa. Egy kéthónapos Rhodi-nyári egyetem története. Az új Itália szeretettel hívja a világ fiatalságát, hogy megismertesse velük a régi Róma ma is eleven s mindenüvé kiáradó kultúráját. Az öt idegen leány közé, akik a villa lakosai, került egy magyar is s az ő történetüket, az ott eltöltött idő feledhetetlen szép napjait kapjuk. Derűs és hangulatos ez a könyv, rózsák illatát, az örök tavasz mosolygását és a mindig kacagó déli ég derűjét érezzük ki belőle. Nem szokványos útirajz, sokkal több annál. Az író nő átélését, a tapasztalt dolgokat színesen megelevenítve érezzük minden mondatában. Amikor leírja a Földközi tenger, a görög szigetek világát a változatos sorsú sziget történetét, lakosait, szokásait, imitt-amott kicsillan az írónőből a pedagógusnő, de ez az oktató célzat — hiszen ifjúságnak íródott ez a könyv — sehol sem válik a művészi összhang és hatás kárára. Sőt. Tanulni belőle és gyönyörködni benne egyaránt lehet s e könyv egyúttal izlelítő is ad az új Itália hatalmas lendületéből és kultúrmunkájából. Amikor mindent örömmel állapítjuk meg az ismert írónő könyvéről, amely az olasz-magyar barátságot is szolgálja finom művészi eszközökkel, szabad kérdést feltennünk a könyvkiadók felé, hogy az írónő kitűnő műve miért csak első fecske e téren a magyar könyvpiacra? Mert a mai Olaszország életéről, irodalmáról, művészetéről csak szórványosan kap valamit az olvasó.

Mihály László.

S Z I N H Á Z.

G O D I V A.

Kállay Miklós színjátéka a Nemzeti Színházban.

Valahányszor Kállay Miklós színpadon megszólal, a legnemesebb írói *irredenta*-szándék vezeti: ennek az annyit sanyargatott területnek visszahódításáé a nagy és örök emberi érzések talajává. Lelki és erkölcsi értékek szolgálatába szegődik, legszívesebben olyan tárgyak felé fordul, melyekben ezek eredendő tisztaságukban s a mai fölfogáson felülemelkedő arányaikban tükröződnek. A *liliomos királyfiban* a tisztaságnak, A *roninok kincsében* a becsületnek, ebben a legújabb színpadi költeményében a szeretetnek sugarait gyűjti össze a dráma fókuszába, hogy onnan ellenállhatatlanul égesse bele a nézőtér lelkébe. «A lélek értékéről» ígér játékot már színlapján, s ezzel a «játékot» nyomban spirituális tájak magasába emeli.

A kárhozaton győzedelmeskedő, lélekmegváltó szeretet megtestesítője nála is: *asszony*, akár a fausti tragédia megoldásában, de Godiva nem az érzékek törébe hullt, esendő földi teremtetéseknek, az örök Margitoknak testvére, hanem a mondai és legendai hősnők, a Genovévák és Grizeldisek családfájának sarja. Nevéhez fűződik Coventry kolostorának alapítása s annak az áldozatnak máig élő emléke, amellyel brutális férjének, Leofric grófnak embertelen sarcolókedvét a városkáról elhárította.

Kállay átvette ennek az áldozatnak — a nyílt utcákon ruhátlanul végiglovaslásnak — motívumát, mely módosulva Maeterlinck *Monna Vanná*-jába is belejátszik. De a városfelszabadítás *kollektív* áldása helyett ezt az indítékot *egyetlen*, bűnökbeftúlt emberi léleknek váltságára fordítja, mert a Jó Pásztor szeretetében is az elveszett juh sorsa előbbrevaló a nyájénál.

S ezzel Godiva alakja a monda talajáról a mirákulum légkörébe emelve, mintegy költői szenttéavatást nyer. Csakhogy ugyanakkor — szükség-szerűen — a drámai lélektan szorosabb kötelekeiből is kiszabadul. A *Vitae Sanctorum* lapjaihoz valószínűségi, vagy lelki törvényszerűségeket fürkésző szempontokkal nem közeledünk; azokon a drámai igazság fuvalma helyett a «szentség illata» terjeng.

Földöntúlivá s ezzel a földtől mintegy végkép elszakadttá Kállay Godivájának önfeláldozását lélekmentő «mivelkedet»-ének tökéletes önzetlensége avatja: a kérgeslelkű martalócot nem *szereti*, legalább is földi szerelemmel nem, hiszen szívében gyermekkori pajtásához, a tiszta és nemes Harolt lovaghoz vonzódik. Szeretete az *ügyé*, a förtelmes bűnök megváltásáé. Így a szerző önként lemond szereplői érzelmi, világának e drámailag legdúsabb termőtalajnak fokozatos feltárásáról s maga is inkább csak az *ügynek*, a missziós feladatnak sorsára figyel. Roninjainak drámájában a minden roninok fátumát a főhős egyéni végzetében fokozta fel és tette emberileg megrázóvá, ahogy annak idején írtam: «számot vetve azzal, hogy a valódi dráma vérkeringése csak ott indulhat meg, ahol egy jelentékeny embernek, a végzetes események sodrába került egyénnek szívéen át törhet magának utat». *Godiva*

ebben az értelemben nem dráma, inkább áhitatos színpadi szolgálat, elmékedés — színes játék keretében — «a lélek értékéről». Leglúktetőbb természet-szerűleg a bevezető mozzanatokban, a mártirkoronára termett szűz küldetés-tudatának megébredésében; legszárnyalóbb a zárószakaszban, a váltászmű diadalmas beteljesedésében; s leginkább csak mintegy *példatár* a költemény derekán, Godiva kálváriajárásának rajzában, ahol az elvetemültségnek s a békétűró alázatnak szélső elképzelhetőségei kerülnek a költő vásznára, de sötétség és ragyogás inkább egymás *mellett* jut szóhoz, semmint egymásba-játszva, drámai tusakvás izgalmas kaptatóján.

Ennek a tusának érzékeltetésére Kállay közjátékokat iktat be, ahol a gonoszság fejedelme s az enyészet ura áll szemben — kettő egy ellen — a világosság angyalával; amazok egyre több pokoli ötletet állítanak a rontás szolgálatába, ez egyre jobban lemond minden égi fegyver igénybevételéről, emelkedett önérzettel hangoztatva a drámai költemény extatikus hitvallását: a földön is találtak angyalok! Ezek az intermezzók a valóság síkjáról a színpadi történetet transzcendentális távlatokba állítják, a középkori moralitásjátékok módjára. Kállay finom stílusérzéke ezeknek hangjában zavartalanul érvényesül s kitűnő leleménye, hogy a Jó és Rossz elvének fogalmi testetlensége mellé odaállítja Azraelnek középkorias humor színeiben föl-földerengő alakját.

Általában az egész játék elsősorban a stílusiszteletnek, a tárggyal hívón és odaadón azonosulásnak makulátlanul megállt próbája. A Nemzeti Színház világháború utáni, restaurációs műsorán észrevehetően és örvendetesen növekvőben van a lelki és erkölcsi kérdések magaslatai felé tájékozódó drámaköltői erőfeszítések becsülete. Az idegen természetből is egykorú és régi ily irányú alkotások egész sorának voltunk tanúi; a magunk szerzői közül Kállay Miklós *mindig* a lelki tartalomnak és olcsó időszerűségtől független szépségeknek szolgálatában jelentkezett, és mindig az erre hivatottság meggyőző erejével, a színház becsvágyát is mindenkor a legkülönb igények betöltésére sarkalva.

Amit ezúttal az előadás nyújt, minden mozzanatában a legbuzgóbb és legáhitatosabb igyekezetben fogant. A mű szelleméhez tökéletesen főleg a Horváth János színpadképeinek s a Nagyajtai Teréz jelmezeinek gyöngéd gráciája talál. Németh Antal rendezői irányítómunkája is jólesően a színjáték szellemének szolgálatát vállalja, s nem pusztán a látványosság lehetőségeit kergeti. Csak egy pontban érezzük hangulatfokozó törekvését hangulategyengítőnek: az elsötétítéssel való mértéktelen mesterkedésben. A nehézkes és merev vetítések ezen keveset segítenek: még keményebb próbára teszik a nézőtér türelmét s végül is jobbára — céltalannak bizonyulnak. A dőzsölő jelenet bacchanáliájának sugallatossága Milloss Aurél eleven képzelőerejét dicséri, legfeljebb időtartamát kellene kurtábbra fogni. A legnehezebb megoldanivaló: Godiva lovaglása a lehetőségig szintén sikerült, bár itt az élő valóság s a vetítés gépi káprázata valamelyes ellentmondásba került egymással.

Színészileg Kiss Ferenc vadállatias rablólovagja inkább a mesterségtudás diadala, semmint a mélyebb azonosulásé; emlékezetes Jedermannjának zordonabbra hangolt változatát adta, az infernális kedélyességnek nem mindig egyformán meggyőző belevegyítésével. Szörényi Éva viszont a mesterségbeli készségnek még némi fogyatékaival, de különben szívvel-lélekkel, szent szolgálatának tiszta sugárzásával élte bele magát Godiva földöntúli

rajongásába. Gyönyörű szövejtése a színház fiatal gárdájának egyik legigazabb értéke. Érzésünk szerint a költemény szellemét leghiánytalanabban az Abonyi Géza nemes és lelkes játéka tükrözte, maga volt a középkori lovag-eszmény megtestesítője. Lehotay jellemző erejének szembeszökő izmosodása ezúttal is figyelmet keltett. A közjátékokban Maklárty egyéni izessége mellett Táraynak valódibb melegség híján is szép és tiszta beszédét élveztük, kevésbbé a Csontos külsőséges démoniaskodását.

Es z t e r.

Bibó Lajos drámája a Nemzeti Színházban.

Falusi ártatlanság a nagyváros fertőjében. Milyen terebélyes családfája van ennek a színpadi irodalomban! Magát a családfát is jó félszázada ültették el, a naturalizmus bölcsőkorában. Bibónak nagy érdeme, hogy nem pusztán irodalmi minták ihletik: a maga szemével lát s a maga szívével érez. De az alakítómunkába azért minduntalan belejátszanak a hervadozó hagyományok. Most különösen, hogy középponti erejű és kisugárzású drámai tárgy helyett képsorozatra bizza a mondanivalóját. «Környezetrajz»-ból sarjasztja a fordulatokat, alakjai is inkább csak ettől színeződnek, nem lelkük törvényei szerint. Kültelki zugkávéház világával ismerkedünk meg az első felvonásban, proletárotthonnal a másodikban (jobbrazsebbre áhító nazarénusgyülekezet keretében), falusi családi életképpel a harmadikban. Az ingoványba tévedt tisztalelkű leány, meg a szabaddítójául föllépő kubikos, aki a féltés nyers ösztönével nemcsak a csábítónak lesz gyilkosává, hanem annak is, akinek védelmében öl: ime, szerelmi tragédia a kezdetleges lelkek és csiszolatlan erkölcsök világában. A szerző rokonszenve a vergődő lelkeké, jó utat kereső és bozóthavesző indulatoké, de írói sugallatossága nem elégséges hozzá, hogy percnyi hatáselemek szolgálatán túl az egésznek is valódi művészi hitelt szerezzen. Pedig a drámában csak a bizto-

san vezetett fővonal mentén virágozhatnak ki a részletek értékei.

Az előadás jó és stílustisztelő abban a tekintetben, hogy minél gondosabb és lelkiismeretesebb környezetraja törekszik, elismernivaló eredménnyel. Nagy Adorján játékmesteri gondossága e részben semmit sem hagy kiaknázatlanul. Különösen a lebúj légkörének megteremtésében remekel. Itt a színház művészei is szinte egymáson tesznek túl a megfigyelés és megjelenítés gazdag változatosságában. Dayka Margit egész szívvel-lélekllel beleéli magát a főalak valójába, nem színészi eszközöket keresgél hozzá, belülről sarjaszt ki egy érzelgős fogások nélkül megmutatott, kallódásában is rokonérzést keltő emberi sorsot. Alakításának további emelkedését és gazdagodását csak az akasztja meg, hogy az író a hangmódosulásnak minden lehetőségét megvóna tőle, úgyszólván csak a mártírkorona hordozására utalja. Színészileg az ilyen feladat menthetetlenül a rajz megmerevedésére vezet, ami a drámai kiteljesedésnek biztos halála. Játék-társa, Jávor, megint biztató jelét adja a komolyodásnak s a művészi alázatra való készségnek, vannak pillanatai, melyekben az élet fuvallatát árasztja. De akárhányszor még most is a színészt látjuk az alak helyett, a filmek ismert és «népszerű» hősét. Meggyőződésünk, hogy a filmigények sűrű szolgálata kedvezőtlenül hat vissza a színpadi átélés egészen mástermészetű, lelki alapjainak megszilárdulására. A felvevőgép előtt a színészkedés hatványozott hang-

súlya érthető: hiába lett hangossá a vászon művészete, a szöveg, nemkülönben a némaságában is hallhatóvá törekvő gondolat ott még mindig második sorba szorul a magatartás és gyors hatásra építő «kiállítás» mögött. Jávor a színpadon érezhetően iparkodik felszabadulni ennek kényszere alól, de sokszor még «vászonra rajzol», megbontva a benső, művészi igazság egységét. A többiek valamennyien inkább csak jelenetek, helyzetek erejéig állnak helyt feladataikért. Kovács Károly ezúttal az alakkal való azonosulásnak idáig sohasem tapasztalt mértékével lepett meg. Ligeti Juliska keresetlenül, átérezetten játszotta a férj anyját, csak a szerzőtől rárótt keménység nincs meg egyéniségében; az ilyen léleknek néhai Halmi Margit volt igazán «hites tolmácsa». Maklárny muszka tamburása, Hosszú Zoltán nazarénus «istenes embere», Major Tamás tépettidegű zongoristája kitűnő. Lukács Margit meglelelkű falusi leánykája legalább pillanatokra becsalta a színpadra az ezúttal oly fukarul adagolt napsugarat; pompás megjelenése Kosztolányi hódoló sorait idézte emlékünkből a magyar «parasztleányok hercegnői derekáról. Csak Márkus Emília szerepeltetésében nem telt kedvünk. Miért szántak neki ilyen visszataszító feladatot, akit csak az előkelőség gloriólájával volna szabad a színpadon felmutatni? Színészi képzeletéből még erre az ábrázolásra is gazdagon futotta, de a szereposztás brutális tévedésének ez sem mentsége. A jubileumi év rá nézve legyen a ragyogó mult fölidézése, nem pedig barbár kísérletezés a «meghökkenetés» szenzációjával.

A színpadi képek jól simulnak a helyzetek hangulati tartalmához. Horváth János díszlettervezői munkájának ez a művészi hűség mindig nagy érdeme.

Mindörökké.

Eugene O'Neill színműve a Vígszínházban.

Ez a nagy tekintélyre kapott amerikai drámaíró a lélekelemzés Freud-féle patológiai módszerének egyik legkövetkezetesebb és leggyökeresebb irodalmi értékesítője. A *külföldi közjáték* vagy az *Amerikai Elektra* a «tudatalatti» gondolat- és ösztönáramlások érzékeltetésének valószínű iskolapéldája, de nem «iskolás», hanem valóban mesteri fokon. Annál meglepőbb, hogy most mintegy megreked a tantételben, betűragóvá és szavakhoztapadóvá lesz, az igazi költői alakítás szelleme az áporodott műhelylevegőben képtelen kibontakozni. Az észhasadásnak egy mintaesetét mutogatja rendezett-életű, műkedvelő íróhajlamú hőseben, akinek fegyelmezett erkölcsi valójába belefészkelte magát a gyermekése óta vele együtt növekvő gonosz és ártó ösztön, mely — ki ne tudná bölcsen a freudi bibliából? — alkalomadtán mindig éppen a legjobban szeretett lény ellen fordul. Ez esetben a hős felesége ellen, akinek — tervezett regénye «érdekében» — titkon halálát kívánja. Az asszony is hibátlanul fogékonyan mutatkozik a tulajdon freudi rendeltetése iránt: önmaga elpusztításával kísérli meg áldozatot hozni az imádott férj lappangó szadista (s egyben mazochista) ösztöneinek. De a szenvedő ártatlanság a férfiben feltámasztja és erőre kaptja a behamvazódott jobb érzéseket, a részvétét, segítenivágását s végül a vallásos hitét, mely azután diadalt ül az ellenében hasztalanul csatázó gonoszszágon.

Minden «egybevág» itt, mint valami tökéletesen működő szerkezetben, s a drámai igazságnak épp ez a megölő betűje. A hibátlanul megoldott matematikai feladat nem köl-

tészet, mert emez éppen a «hibák» kaptatóján emelkedik a *ráció* sívár-sága fölé. S hozzá milyen merev, gépies írói fogáshoz fordul a szerző elgondolásának megérzékítése végett! *Két* színészre bizza a «hasadásos» hős tolmácsolását, a sötét árnyékokat a színpadon szereplőkre nézve láthatatlannak és hallhatatlannak állítja oda, de a nézőtér felé ezen át közvetítgeti a «tudatalattit». Hege-düs Tibor rendezése finoman megoldotta ezt a cseppet sem finom mesterkedést, Somló és Greguss jól összehangoltan vállalta «felesben» a főalak színpadrateremtését, a lehetőségig legyűrve a kuriózumhatás veszedelmét. Makay Margit nagy stílusbiztonsággal világított be a boldogtalan asszony vergődésébe, s a hosszú távollét után viszontlátott Belez-nay Margit jelenete is biztatóan sikerült. Bálint György fordítása gondos munka.

K é j u t a z á s .

Henri Bernstein színjátéka a Pesti Színházban.

Néhány éve, körülbelül a *Mélo* óta itt Budapesten is tudomásulvettük, hogy a bűnügyi és hangos Bernstein belügyivé és csöndessé lett. Elmélyült — mondják tisztelői. Ez talán túlzás. A mélységei semmiestre sem szédítőek. Inkább csak annyi történt, hogy idővel megnőtt a bizalma dialógusának erejében és sugallatosságában. E tekintetben sem túlságosan egyéni gondolkodó, sőt nem is túlságosan egyénihangú közlője annak, amin előtte már mások is eleget és hasonlóképen gondolkodtak. De a pompás francia színpadi hagyománynak mindenesetre fogékony tanítványa. A fölényes fordulatosság és ellágyuló érzelmesség ügyes vegyítésével színpadán meg tudja teremteni az állandó légkört, néha még a légköri feszültséget is. Mint pl. ebben az alapjában igen

vékonypéznű darabjában, amelyet most Harsányi Zsolt kiváló fordításában a Vígszínház művészei remekül keltenek életre. Két szerelmespár kerül elénk, az egyik alvajáró biztonsággal sodródik a boldogság felé, a másikat öngyilkosság fosztja meg ugyanennek lehetőségétől. Bonyodalomhoz pedig az vezet, hogy a most kivirágzó szerelem hősnője — «átmenetileg» — nagy szabadulásvágyában előbb annak a férfinak karjába zuhant, aki a boldogságteremtésnek valóságos antitalentuma, s aki miatt egy fiatal lélek most is elpusztul. De éppen ez a katasztrófa csitítja el az «igazi» szerelmes oktalan gyanakvását s lesz a két egymásnak teremtett ember együvékerülésének aranyhidjává. Mindez végtelenül kevés akcióban kerül elénk, helyzeti változás alig van, hangulati hullámmás annál több. Ennek színpadi szolgálata csi-szolt és finomműví kamarajátékot kíván s ez az előadás elsősorban stílusdiadal. Muráti Lili tehetsége szemlátomást átmelegszik, valódi aszszonyi meghittség színeibe borul. Még oly sokáig kemény és kihívó beszédmódja is hajlékonyra és simulékonyra lágyul, érezni, hogy ez benne nem színészi, hanem lelki gazdagodás. Komár Júlia jóleső közvetlensége is egyre jobban magára vonja a figyelmet a színpadi naiva-«szakma» tucatáruja közt. Ráday most mértéktartó karikirozóművészetének szerez megbecsülést. Páger rokonszenves, bár egyre sűrűbben tart felújítást — önmagából. Tarnay Ernő rendezése hibátlan.

É d e s o t t h o n .

Gerald Savory vígjátéka a Vígszínházban.

Szilveszteri újdonság, ami itt nemcsak időpontot, hanem fajsúlyt is jelent. Dehogy is vígjáték ez: bohózat, mint annak a rendje, vagy még

pontosabban: karikatúragyűjtemény. Angol termék, tehát természetesen egy család körében szedi tűhegyre a csipkelődőkedv áldozatait. Papa, mama és gyermekek, méltók egymáshoz és méltók az angol élclopok meglehetősen nyershúsízű étkekre. Értelmileg eléggé kisigényű emberközösség ez a jeles család, melynek — mint egyik bírálótársam őszinte elismeréssel már megjegyezte — *legjózanabb* tagja azzal lepi meg hozzátartozóit, hogy feleségül veszi a tulajdon — szobalányukat. Tessék ezek után elképzelni a többiekét! De az «egynapi bolondság» fölé sugaras ég borul, az érdekeltek valamennyien mélységesen meg vannak győződve afelől, hogy kinek-kinek az a sors jut, ami őt érdemei szerint megilleti, s hogy általában kár volna bármit is változtatni ezen a világon, mely íme minden emberi ostobaságnak ilyen barátságos otthona, sőt melegágya.

A bíráló is szívesen áment mond erre az enyhe és vigasztaló filozófiára, s méginkább a csakugyan vi-

dám és kellemes előadásra. Lado-mérszky Margit érzi és éreztetni legtökéletesebben a darab stílusát: harsogó karikatúrát ad, de — hittel és *belülről*, ami kritikusra nézve a legritkább színházi ajándékszámba megy, hisz a legtöbb komikus és komika azzal ostromolja: idenézz, milyen félszeg figura vagyok! Gárdonyi Lajosban már van egy kis efféle hajlam, ő is akkor a legjobb, amikor nem kívánczik annyira kirakatba. Szombathelyi Blanka játéka az *őszinte* vérmérséklet diadala. Perényi torzítókézsége valóságos meglepetés, kár, hogy a zárórészben elejti a felvett hangnemet. Móricz Lilinek kurta feladat jutott, de még így is feltűnt természetes, szép beszédjével. Pártos Erzsi pedig a szélső groteszk nembem csilloghat; csillog is széltére. Hatvány Lili fordítása jól pereg, a fiatal Tarján György rendezői bemutatkozása is sikeresen végződött, vagy inkább talán — reméljük — kezdődött.

Rédey Tivadar.

Z E N E.

IGOR HERCEG AZ OPERAHÁZBAN.

Musszorgszky operájának a «Hovancsina»-nak mult évi bemutatása egyike volt az Operaház legnagyobb sikereinek. Dobroven, az orosz vendégkarmester a pompás magyar együttesel valóban csúcsteljesítményt mutatott fel, az orosz faji légkör, az orosz faji zeneművészet kitűnő ábrázolását. Itt megérezhettük, hogy a ma annyit emlegetett fajiságot valóban csak a zene tudja a legmélyebb rétegeiben elélni tárnai, csak a zene érzékelteti az érzelmi irracionális rétegeket, amelyeket lehetetlen szavakba foglalni. Nem hiába tekintik Musszorgszkyt mind mai napig az oroszok legnagyobb zeneköltőjének. Lehetek nálánál sokkal népszerűbbek, technikában jártasabbak, formában tetszetősebbek, de oroszabb és eredetibb nem volt egy sem. Most, midőn az Operaház a Hovancsina nagy sikerrel felbuzdulva ismét egy orosz operát mutatott be, Alexander Porfirievics *Borodin* «Igor herceg» c. egyetlen operáját, az önként kínálkozó összehasonlítás csak még jobban megerősíti állításunkat.

Sok közöttük a rokonvonal is. Hiszen Musszorgszky és Borodin kortársak és jóbarátok voltak. Mindkettő az orosz nemesi osztályhoz tartozott (Borodin az egykor hatalmas gruzinai fejedelmek ivadéka). Miként Musz-

szorgszky, Borodin is csak dilettáns, aki csak akkor kezd komolyabban zenével foglalkozni, midőn már kész orvos, a pétervári katonai akadémia kémia-professzora. Ő is küzd tehát a technikai nehézségekkel s talán ez az oka annak, hogy operáját sem tudta befejezni. Halála után Glazunov és Rimsky-Korsakov írják meg és hangszerelik a hiányzó részeket. Borodin is az «Ötök» csoportjához tartozott, mint Musszorgszky, ahhoz a nemzeti forradalmi zeneirányzathoz, amelynek nemzeti irányú operáikkal már Glinka és Dargomiszkiy úttörői voltak. Így nem csoda, ha az «Igor herceg» is erősen érezteti az új irány közös törekvéseit.

A szlavofil eszme volt a tengely, mely körül az akkori ifjú szellemi Oroszország forgott, a feudális osztályoknak, a nemességnek és a katonaságnak régi nagyhatalmi álma, a hit, hogy a Szent Oroszország a Gondviseléstől kapott misszióját teljesíti, midőn uralmát terjeszti. Szociológiai szempontból ez az eszmény teljesen jobboldali volt, mert a feudális osztályok hallani sem akartak a jobbágyság, a nép felszabadításáról. Így állott elő az 50-es években a különös helyzet, hogy az «Ötök» csoportjának tagjai: Balakirew, Cui, Musszorgszky, Borodine és Rimsky-Korsakov, akik mind a jobbágyságot elnyomó nemesi osztályhoz tartoztak, művészi programjukhoz híven a legnagyobb rokonszenvvel fordulnak a nép felé, s műveikben olyan áhitatos kegyelettel érvényesítik a népelet elemeit, mintha csak ezzel akarnának vezekelni a jobbágytartásért s az elnyomott népek legalább lélekben elégtételt szolgáltatni. (Ezzel a ténnyel kapcsolatban érdekes megfigyelni, hogy míg ez a művészi forradalom egy reakciós, túlfinomult társadalomban kel életre, a társadalmi forradalmakban — mint a mai Oroszországban is — a művészet lesz reakciós, mert a forradalom eszméit csak a legkönnyebben érthető művészi eszközökkel lehet a legszélesebb körökben elterjeszteni.)

Nagy különbséget mutat azonban Musszorgszky és Borodin népi érdeklődése. Musszorgszky olyan mélyen hatolt bele a nép szellemébe, lelkébe, olyan teljes szívvel éli át népének minden fájdalmát, egész sorsát, hogy ezzel a népi melosz és ritmika is természetes anyanyelvévé válik. Hallatlan ösztönös zenei erővel felépített népdramái elfeledtetik a szöveg hiányosságait. Borodin is nemzeti tárgyú szöveget használ fel egyetlen operájához. Maga dolgozza fel egy ősi orosz hősköltemény anyagát, amely Igor hercegről szól, a 12. század hős orosz fejedelméről, aki elsőnek igyekezett a keresztény oroszokat a pogány ellenséges törzsekkel szemben egyesíteni. De ennek a szövegnek drámai fogyatékoságait, szinte epikus hosszadalmasságát Borodin már nem tudja zenei invenciójával betölteni. Népzenei elemekkel nála is bőven találkozunk. A híres «Poloveci táncok» egyike a legjellegzetesebb, legszebb orosz balettzenéknek, egy pár, népi motívumokra épített pompás kórusa tűnik fel, de zenéjében sohasem érezzük azt a mély emberi részvétet, amellyel nagy kortársa nemcsak népi motívumokkal, hanem egész lelkével fordult honfitársai felé. Pszichologizáló, jellemző problémákat így hiába keresünk Borodin művében. Érzelmes áriáiban különösen feltűnik a sok kívülről származó idegen hatás, a korabeli német, francia, olasz zene hatása, amely élesen ütközik ki a középkori orosz környezetből. Pedig a szlavofil eszményt követő művészek eredetileg mindent megtagadtak, ami európai s ők akartak a világnak új zenei nyelvet adni, ők akarták megmutatni Kelet színpompás, legendás ősi világát, amely egyedül adhat gyógyulást a zsákutcába jutott európai művészetnek. **Musszorgszky** középkori nemzeti drámákban, **Rimsky-**

Korsakov a keleti léleknek az élettől elszigetelt álmodozásában, érzelmi mámorában, fantasztikus mesevilágában tartják maguktól távol az európai kultúra zenei vívmányait s a keleti népzeneből próbálnak új formákat teremteni. De ami a lángelmének, Musszorgszkynak is csak részben sikerült, még kevésbé sikerülhetett társainak. Így Balakirev az első, aki felhasználja a nyugati romantikusok vívmányait, Cui különösen behódol az európai stílusnak, úgy hogy később teljesen hűtlen is lesz az orosz nemzeti irányhoz, Rimsky-Korsakov is ráeszmél, hogy dilettantizmussal semmire sem megy s szigorú technikai tanulmányokkal kiképezve magát, mindinkább közeledik Liszt és Berlioz romantikus formavilágához. Borodin Igor hercege is bizonyítja, hogy az orosz csoport dilettantizmussal párosult újító láza mennyire közel jutott a nyugati zeneforradalmárokhoz, Liszt, Schumann stb. romanticizmusához. Borodin különösen Liszthez állott közel. Állandó levelezést folytattak, személyesen is találkoztak Weimarban, Liszt igen értékelte Borodin képességeit és tanácsaival mindenkor támogatta.

Nagyobbszabású szerepről nem igen beszélhetünk Borodin operájában: jelentősebb zenei feladat egyik főszereplőre sem hárul. Maga a főhős, Igor, aki a mű bevezetésében a fenyegető égi jelek ellenére harcba indul a pogány poloveciek ellen, tényleg vereséget szenved, elfogják, de a végén sikerül megszöknie és újra hazatér, hogy most már győzelmes harcokra vezesse népét, zenei jellemzésében egyáltalán nem jut nagyobb súlyhoz. De ugyanezt mondhatnánk el a másik főszereplőről, Jaroslava-ról is, aki a férje után búsuló asszony áriáival képviseli a mű érzelmes líráját. Hogy hogyan menekült meg Igor a poloveciek rabságából, hogy mi lett fiával és ennek szép szerelmével, a poloveci kán leányával, ezt mind csak az opera zongorakivonatából tudjuk meg, mert a rendezés ezt a felvonást az érthetőség nagy kárára, de a megrövidítés nagy előnyére teljesen kihúzta.

Az előadás különben igen jó volt. *Palló* nemes veretet adott a főhős alakjának, *Báthy* szépen énekelt a feleség mélabús áriáit, *Székely* kitűnő alakítást nyújtott a pogány kán egyetlen jelenetében, *Losonczy* mint Galitzky herceg vitt életet a garázdálkodók pompásan rendezett jelenetébe, *Rössler* és *Budanovits* a szerelmes pár érzelmes kettősét énekelték, *Laurisin* és *Komáromy* az orosz népelet egészen Musszorgszky-féle típusát a két részeges csavargó gudok-játékost ügyesen, elevenen vitte színpadra. A kórusok közül különösen szépek az első felvonás panaszos női kórusa, majd a szólóval váltakozó poloveci lányok igazi orosz, bús szerelmes dala, a garázdálkodók népi kórusának friss ritmusú, szinte magyaros jellegű táncdala, de egyébként a tömegkórusok is messze állnak Musszorgszky hatalmas erőttől duzzadó népi kórusaitól. A poloveci táncok, amelynek pompás ritmikus lendületében Borodin nagy művészettel tudta visszaadni a keleti barbár nép vad temperamentumát, különös vonzóereje lesz az előadásnak, bár koreográfiájában az egészséges barbár erőt inkább valami modern ízű hisztéria, az öltözetekben pedig egészen revue-szerű felfogás helyettesíti. Pazar színpompájában azonban elsőrangú látványosság. Ez utóbbival a rendezés és díszletezés nem fukarkodott (Oláh G. és Dobroven műve). *Dobroven* zenei vezetésében újra kitűnt a kórusok finoman árnyalt kidolgozása. Iskolája reméljük, tartós nyomot fog hagyni az Operaház kóruskultúrájában.

Prahács Margit.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

A TÁBLABIRÓKORSZAK FESTŐI.

Azt a korszakot a művészet- és művelődéstörténeti kutatás már szelvében-hosszában bejárta, amelyben egyelőre csak szerény mécsesek tétova fénye mellett, de a «nemzeti pallérozódáshoz» szükséges szép mesterségek, a képzőművészet körül is mozdulni kezd a magyar élet. Festők, szobrászok, ötvösök foglalkoztatására az előző időkben, a török uralom megszűnését követő XVIII. században is volt ugyan példa, nem egyszer nagyszabású. Kastélyok, templomok építésével kapcsolatban a művészetnek ez a jelenléte azonban egyrészt izolált fejezet marad, egyéni esete, fényűző kedvtelése főúri és főpapi rezidenciáknak. Másrészt szinte kizárólag idegenből jött művészek jegyében oly korszakot jelent, amelyet művészettörténetünk ezen a címen kénytelen tárgyalni: osztrák barokk-mesterek működése Magyarországon. Amire viszont a múlt század hajnalán néhány európai szemhatáru, a világ változásait előre érző magyar, Kazinczy és a csodálatos arisztokrata, Széchenyi figyelmeztet, abból már a művészetnek, mint a társadalmi fel-emelkedés eszközeinek felismerése hangzik ki. Még fontosabb, hogy ami ekkor kezdődik, az nem tűnő intermezzo, hanem annak ellenére, hogy küzdelmet, kanyargó utat mutat, alapja lesz a magyar művészet máig tartó folytonosságának. Annak a fejlődésnek, amely — hosszú szünetelés után — ismét magában a magyarságban rejtőző művészi erőket kelti életre.

Az ösztönző és tanító példa természetesen a külföld, vagyis Bécs. Sőt a helyzet az, hogy a gyakorlatban is az igények kielégítése, a családi és nem családi arcképek, miniatűrök készítése élénk számmal foglalkoztat külföldről való, főként osztrák festőket. Egy részük aztán nem is megy vissza, jó pesti polgárként letelepszik, mint *Lieder Frigyes*, *Schöffl Ágost*, *Canzi*, az olasz *Marastoni* Jakab, aki a József nádortól is támogatott első festő-magániskola alapítója. De a megindult folyamat egyre több hazai magyar kézbe is adja a festőösszszámot. A vésőt, a mintázófát még kevésbé. Ezen a téren, a kőfaragó-műhelyek iparüzésein túl csak *Ferenczy István* az, aki plasztikai álmaival a korszak magasabb szintre törő s egyben tragikus sorsú tehetsége.

Ami a festészetet illeti: mindössze pár évtized s az eredmény hasonló ahhoz, ami a színészetben állt elő. A színészetben, amely a XVIII. század végén még dilettáns összeverődése lelkes ifjakkak és hölgyeknek, az úri közvélemény azt tartja róla, hogy «magyar embernek nem való» s mire felépül a Nemzeti Színház, már itt van a Kántorné, Déryné, Szentpéteri, Megyeri, Egressy-féle nagy színjátszó nemzedék. A bizalmatlanság és kishitűség a képzőművészetben is szóhozjutott. Bőven voltak, akik csak a «bécsi akadémiai festő» kezenyomára esküdtek, a negyvenéves évek közepén a Pesti Műegyletet sem alaptalanul éri a vád, hogy kiállításain inkább kedvez a külföldi, mint a hazai művészeknek. Holott az igazság az, hogy a magyar festészet az eltelt pár évtized alatt nemcsak szorgalmasan követte, hanem elérte tanítómesterét. Legjobb tehetségeiben nem kellett tartania a bécsiekkel való összehasonlítástól. *Markó Károly*, *Barabás Miklós*, *Borsos József*, *Brocky Károly*, *Györgyi Alajos* nevével már oly értékeket tudott felmutatni, amelyek a szélesebb európai mértékekkel mérve is helytállóak. Igaz, hogy

e mesterek közül hárman életük javarészét idegenben töltik, kibontakozásuk a művészetre alkalmasabb kulturális légkörben s gazdagabb viszonyok közt élő társadalomban válik teljessé: Markóé olasz földön, Borsosé Bécsben, Brockyé Angliában. De mindhárman ugyanannak a fának, a magyar művészet frissen elültetett fájának hajtásai. Tehetségüket az a megmozdulás, az a szellemi hullámverés hozza napvilágra, amelynek eleinte lassú, majd gyorsuló, a század utolsó évtizedeiben már lázas üteme minden téren az önmagára talált magyarság erőit szabadítja fel, a politikában és irodalomban egyenesen lángelméket produkálva.

A Múcsarnokban nagyszabású kiállítás idézte ezt a kort, amelynek legfőbb jelentősége, hogy heroikus erőfeszítéseivel művészetünk úttörő korszaka. Az csak másodsorban jövő nevezetesség, bár a képeit, bútorait, ezüstszelencéit, sőt lim-lomjait gyűjtők érdeklődése elsősorban azért fordul feléje, hogy benne egy polgári szellemű művészet igyekszik elhelyezkedni a muzsák hegyén.

A meghatározás, amellyel e kor a közhasználatban szerepel: biedermeier. Ezen a néven tárgyalja a művészettörténet is, mint külön stílust a stílusok láncolatában, de kétségtelen, hogy nem mint nagy stílust. A barokkhoz képest, a renaissance-ról nem is szólva, bizony fölötté szerény, takarékos, csöndes emóciókat mutató, negédes és illedelmes, meghittnek meghitt, de kisigényű világ a biedermeier. A nagy gesztusok, a pompa és ragyogás, az erőteljes szárnyalások hiányán azonban nem is lehet csodálkozni, ha azt az életet, helyet és időpontot tekintjük, amivel ez a kor-stílus összefüggött, azokat a körülményeket, amelyek kialakulására hatottak. A napoleoni háborúkat követő évek: ez a kezdeti dátuma a biedermeier-éledezésnek, felső határa körülbelül 1850. s melegágya a Szent Szövetségnek nevezett császári hatalmak államai. Mert a kívüleső nyugati területen nincs biedermeier. Az angol és francia azt, amit ez a német esztetikai konyháról való fogalom jelent, a maga művészetében nem ismeri. Amikor a német városokban, a habsburgi Bécsben és Pest-Budán a biedermeier teljében virul, Páris már a romantika páthosza, színes mozgalmassága, hevülte és csillogása foglalkoztatja. Az irodalomban Victor Hugo viharzik, a festészetben Delacroix, Gericault, Chasseriau képviseli az új ideálokat, sőt a láthatáron már barbizoni fiatalok feltűnése sincs messze. Az új koráramlat szerepében a romantika váltja fel azt a neoklasszicizmust, illetve empire-t, amely hideg pompájával, ünnepélyességével, antik formakultuszával, pózaival a napoleoni idők uralgó stílusa. A biedermeier? Innen származik. Lényegében nem egyéb, mint szelíd kiadású, nagyvonalúságától megfosztott, olcsóbb anyagra, praktikumra, kispolgári eszmekörre átírt empire.

A hatóerők között, amelyek az empire-fényeket lecsavaró biedermeier-világ alakulásában közrejátszottak, a faji tulajdonságokon kívül számba kell venni a gazdasági viszonyokat is, valamint a politikai helyzetet. Bőkezűségre, mecénáskodásra a napoleoni háborús után beköszöntő pénzügyi leromlás, a sokáig nyögött devalváció évei bajosan voltak alkalmasak. Az emberek «összehúzták magukat», a takarékos életforma nemcsak a természeténél fogva takarékos, iparából, üzletéből élő városi polgár, hanem általában a nemesi rend számára is kényszerűség volt.

Nyilván innen magyarázható, hogy ennek a dédanyáink ízlését, divatját, frizuráját és mosolyát oly sok példányban őrző időnek festői termelésében a vezető műfaj az arckép. Nemcsak a falra függesztve, mint a szalon, vagy

a hálószoza dísz, hanem hogy a miniatürfestőknek is legyen dolguk, a vitrin csecsebecsét; emléktárgyait szaporítva, medaillonba, óralapba foglalva. A festés ügye, nem csupán nálunk, hanem a biedermeier szülőhelyén, német-osztrák területen is elsősorban az arcképrendelés vonalán mozgott. Ez ott is kézenfekvő szükséglet volt, ahol a művészi szükséglet vizen és kenyéren élt. Arcképet rendelni nem számított sem «fölsőleges», sem «fényűző» költségeknek. Kötelezettség volt, amelyről a rendelő úgy vélte, hogy tartozik vele először önmagának, aztán a megalapozásra, vagy kiegészítésre szoruló családi képtárnak.

Az arckép az egyelőre csöndes, békés, de a felszín alatt hullámzásokat rejtő polgári öntudat és méltóságérzet lerögzítésére adott lehetőséget. A gondok-bajok ellenére, a lassan, de biztosan gyarapodó polgár látni akarta és szívesen látta magát a képen, annak az erkölcsi és anyagi biztonságnak vértetében, amely a sajátja volt, gondosan kiöltözve s ugyanezt a jóleső érzést nyújtó látványt kiterjesztette övéire. A család volt, nem ok nélkül, a biedermeier alapvető témaköre. A család volt az a színtér, ahol a polgár igazán élt. Nemcsak azért, mert hol a kandalló, hol a feleség mellé húzódva otthon érezhette magát, egyéni recept szerint lakmározhatott, váltogathatta a rokonnal-baráttal való terefere, a társasjáték, a zongorán felhangzó «Zárda harangjai» örömeit, hanem mert ebben a körben szavának súlya és visszhangja volt. Kifejthette nézeteit állapotokról, dolgokról és emberekről. Elmondhatta azt, amit a közjogi fórumokon, a ritterek, nemesek gyűlésein nem mondhatott el. Persze itt is, a családi falak közt sem ártott óvatosnak lenni. Harciasság helyett ajánlatosabb volt a biedermeieresen tartózkodó magatartás, nyílt és kitörő szavak helyett az allegória. Bécsben ugyanis Metternich ült, szerencsére nem a trónon, de mindenesetre a hatalom magas karosszékében.

A biedermeiernek mint izlésnek, stílusnak, lelkeségnek megvannak a jellegzetes vonásai, helytelen lenne azonban mindent, ami e «levendula-illatú» korban a szellemiek, a művészetek terén megnyilatkozik, ugyanarra a formulára, kaptafára húzni. Aki közelebből vizsgálja azt a három évtizedet, amelyek az idetartozó évtizedek, azt fogja találni, hogy azokban mégsem «biedermeieres» minden és mindenki. Amikor például a költő az a versét írja, hogy «Egy gondolat hánt engemet», ez a biedermeier-lelkeségtől operenciás távolságra esik, annak már éppen az ellentéte. A festészetben a francia tájfestés XVIII. századi, pousseni hagyományaihoz kapcsolódó Markó Károlynak nincs köze a biedermeierhez s a szín érzéki hatásaira épülő, eklektikus festészetével Brocky Károlynak sem. Igaz, hogy azelső, mint már említettük, olasz földön, a másik Angliában bontakozik ki. De az itthon működő és a biedermeier-művészethez sorozható festők között is, a legjobb magyar tehetségek kezén a bécsi festésmód uniformizáltsága elváltozást, egyéni vonást mutat.

Szóval, a biedermeier helyzetképe, amint más a korszak elején és végén, egyszersmind más a külföldi gócpontokban, Bécsben és magyar földön. A túlnyomórészt német nyelvű pest-budai polgárság hálás közönsége volt ugyan mindennek, ami a Lajtán túlról jött, de ezt döntően ellensúlyozta a vidéki udvarházak szerepe, a nemesi társadalom, a táblabírákban oly jellemzően élő magyar lélek. A biedermeiert tehát nálunk helyi áramlások is áthatották, amelyek a festészet melegebb hangoltságát hozzák, a nyárs-polgári szemléletet, az édes érzelgősséget nem ismerik. Minden ok megvan arra, hogy annak nevezzük, aminek *Lyka* Károly keresztelte el: a táblabíró-izlés, a táblabíró-korszak művészetének.

A Szépművészeti Múzeum főigazgatója, Csánky Dénes szervezte és rendezte el a Múcsarnokban azt a kiállítást, amely a gyűjtők egész seregének tulajdonából való és múzeumokban őrzött képekkel e korszak festőneveit felvonultatta. Az összes neveket. A kiemelkedő mestereket és a szerény középszert, a régóta ismerteket és a homályból újabban előtűnt, egykor kallódó sorsú tehetségeket (*Melegh Gábor, Kozina Sándor, Schimon Ferdinánd*), a magyar talajról származókat és bevándoroltakat, az iskoláztottakat és szabad portyázókat, a hívottakat és a műkedvelő-pepecselés szintjén mozgókat. Az ily mindenkit felölelő, esztétikai értékelés helyett a történeti teljességre törekvő seregszemlét azonban megokolja maga az idő. A magyar képzőművészetnek az az úttörő, ébredező fejezete, amelyhez nyugodtan lehet és szükséges is kritikával közeledni, de először a kegyelet, az emlékezés reflektora az, amit feléje kell irányítani

Dömötör István.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Les grands Poètes hongrois du XIX- siècle.

A párizsi Renaissance kiadás Száz külföldi remekmű (Les Cent Chefs-d'œuvre étrangers) című sorozatában megjelent az első magyar tárgyú kötet is. Bencze Jenő Párizsban élő magyar író és esztetikus összegyűjtötte és lefordította a XIX. század magyar lírájának legszebb költeményeit és igen okos, a külföldiek előtt irodalmunk nagy korszakát kitűnően megvilágító bevezetéssel kiadta a Renaissancenak ebben a népszerű sorozatában. A bevezetésben nagyon helyesen rámutat Bencze a XIX. század magyar irodalmának óriási nemzeti és kulturális jelentőségére. Megmagyarázza a külföldnek, hogy ez az irodalom több mint irott műveknek véletlenül ugyanabban a korszakban keletkezett együttese, ez az irodalom közös nemzeti elhatározás műve. Hosszú századoknak tespedése után, amit csak politikai szerencsétlenségek egymást követő, megszakítatlan sorozatával lehet magyarázni, végre ráeszmélt Magyarország arra, hogy nemzeti és más népekéhez hasonló fejlettségű irodalomra van szüksége és miközben bámulattal adózott az idegen irodalmak gazdag kincsének, vágya támadt, hogy a maga számára is biztosítsa azt az értéket, amelynek nagyságát felismerte.

Ez a vágy teremtette meg a XIX. század nagy nemzeti irodalmi föllendülését. Nem mintha azelőtt nem lettek volna a magyar nemzetnek kiváló tehetségű írói. Bencze hivatkozik a XVI. század kiváló katona költőjére Balassa Bálintra, Zrínyi Miklósról és Gyöngyösi Istvánra. Csokonai Vitéz Mihályt említi, a franciás

iskola megalapítóját Bessenyeit, majd az irodalmi ébredés nagy előfutárát Kazinczyt s rajta keresztül már be is kopogtat a XIX-ik századba, amelynek irodalmáról igen jól áttekinthető képet ad és külön-külön is jellemzi kiemelkedő tehetségeit.

A költők sorát Berzsenyi Dániellel kezdi, Kölcseyvel és a két Kisfaludyval folytatja. Azután Vörösmarty Mihály következik. A Szózat fordítását kivételesen az eredeti forma mértékében és színesen adja. Olyan jól cseng franciául a Szózat, hogy ez csábított, lehetett szakítani a francia szokással, amely a versfordításoknál rendszerint a szószerinti hűségű, de prózai és színtelen átköltést kedveli. Bencze gyakran el is tért ettől a szokástól. Rimes versekben adta vissza a Vén cigányt is, a Merengőhöz című gyönyörű elégiát, a Szép Ilonka harmadik részét, Petőfi-nek csaknem minden költeményét, amelyet antológiájában felvett. Petőfi és Arany költészete van a leggazdagabban képviselve a gyűjteményben. Ennek a két költőnek epikájából is idéz, ami főképpen Aranynál fontos. Tompa Mihály után Arany legtehetségesebb epigónja Lévy József következik. Majd az Adyt előkészítő korszak legtehetségesebb három költője, Vajda János, Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő. A sort Kiss József és Endrődy Sándor költeményei fejezik be. A fordítások igen jók és helyesen válogatta meg Bencze a szemelvényeket is. Helyes, hogy minden egyes költőhöz külön kis életrajzot is adott. A népszerű és olcsó vállalatban megjelent magyar kötet mindenestre nagyban hozzájárul majd, hogy irodalmunknak ezt a részét még Franciaország határain

túl is megismertesse, mert a Cent chefs-d'oeuvre köteteit egész Európában mindenütt ismerik és olvassák. Igen jó közvetítő a legkülönbözőbb nyelvű nemzetek irodalmi közt.

Michael Zorn: Magyarren.

Michael Zorn, aki a múlt évben a magyar Alföldről írt hangulatos, színekben gazdag regényt, ezúttal ismét magyar tárgyú regénnyel jelentkezett. Magyarren című könyve történeti regény, helyesebben regényes történelem, amelyben nem egy történelmi alak s a szereplésének hátterét adó korszak meséjét adja. Könyvének szereplője az egész magyarság, amelynek történetét a honalapítástól egészen Mohács nagy nemzeti katasztrófájáig elmondja. Ilyen óriási időszakot persze bajos egy könyv keretébe összefoglalni. Zorn egyes jellegzetes nagy éveket ragad ki ebből az időszakból és minden fejezetnek ez az évszám adja a címet. Az első fejezet évszáma: Anno 896. A következő már 1038 s ez a Szent István halálát követő zavaros állapotokat tárgyalja. És így követik egymást sorra a nemzet történetének jelentős, drámai, sorsdöntő eseményei. Közben egy-egy költői szárnyalású rapszódia adja meg az áthidalást a nagyobb hézagok közt. Két állandóan visszatérő szereplője is van a regénynek Üllő és Topor, akik szimbolumai a magyar fajságnak s titokzatosan végigélik az eseményeket. Egész különös és a maga nemében egyedül álló jelenség a regényirodalomban Michael Zorn könyve. Epikus szellemesség és drámai szaggatottság egyesül benne. Ehhez képest stílusában is van valami a szokásos regényprózát felülmúló emelkedettség.

Szinte azt mondhatnók, hogy választékos prózában írt rapszódia eposza a magyarságnak, amely iránt történelmének nagyvonalúsága és tragikus fönsége révén akar rokonszenvet kelteni.

Az Isten Igájában holland nyelven.

A magyar regényírók igen népszerűek ma Hollandiában. Legkülönbözőbb irányú és fajsúlyú íróinkat egymás után fordítják le holland nyelvre s igen szép kiadásokban hozzák nyilvánosságra, ami arra vall, hogy a magyar szerzők kapósak a holland olvasóközönség körében. Legutóbb Nyirő Józsefnek remek regénye, az Isten igájában, jelent meg hollandul H. J. W. Becht amsterdami kiadónál. Het Verbijsterende Licht (A képrázati fény) a regény holland kiadásának címe. Aki ezt olvassa, alig tudja, hogy itt az Isten igájában című könyv fordításáról van szó. Nem is tudjuk, hogy mért változtatták meg a sokkal szebb, költőibb és mindenek fölött kifejezőbb eredeti címét. A fordítást Gézay H. E. és Van Vloten jegyzik. A könyv, mint a holland kiadások általában, igen elegáns köntösben jelent meg.

Román lap Magyarországról.

A Bulletinul Saptamanii románia képes heti lap, Szomszédaink című cikksorozatában Jugoszlávia és Bulgáira után most Magyarországról közöl cikket, különösen kiemelve központi elhelyezkedésünket a Dunamedencében. A cikk, amelynek Cris-tureanu a szerzője, igen kedvező hangon beszél Magyarországról. Számos illusztráció is élénkíti a cikket, a többi között Horthy Miklós kormányzó arcképe. A következő szám ugyanebben a sorozatban Csehszlovákia ismertetését közli.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KALLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.